

Personnavn og makt

En undersøkelse av hersermaktens bruk av navn og dets betydning i Norge og på Island
under vikingtiden

Vebjørn Røskar Krågebakk

Mastergrad i historie

Institutt for arkeologi, konservering og historie

Universitetet i Oslo

Våren 2018

Sammendrag

Forholdet mellom makt og personnavn, er på mange måter et utforsket tema innen vikingtid. Denne oppgaven vil derfor se nærmere på hvordan for- og etternavn påvirket maktforhold i Norge og på Island i perioden 870-1030. Torolv Mosterskjegg utvandret fra Norge til Island under Landnåmstiden, og han skal ha bosatt seg på Torsnes i nærheten av Snæfellsnes, Vest på Island. Torsnesingene som nedstammer fra Mosterskjegg, vil representere den islandske herskerslekta. Håkon Grjotgardsson regnes som den først Ladejarlen, som etter alt å dømme hadde sitt hovedsete på Lade i Trøndelag. Etter han, nedstammer Ladejarlene, som vil representere den norske herskerslekta. Jeg ønsker å se nærmere på hva som kjennetegnet disse herskerfamilienes bruk av personnavn, og hvordan navnebruken legitimerte og påvirket maktforhold. Analysen av disse herskernes personnavn og bruken av dem, presenteres i kapittel 1 og 2, som vil utgjøre oppgavens hoveddel. Kapittel 3 komparerer funnene, og ser nærmere på likheter og forskjeller mellom de to familiene og deres bruk av for- og etternavn.

Forord

Arbeidet med oppgaven har vært en lærerik prosess. Det har vært utfordringer, men også mestringsfølelse. Samlet sett, ville jeg aldri vært foruten denne opplevelsen, fordi både egen- og nytteverdien er og kommer til å forbli stor. Jeg vil benytte anledningen til å utrette en takk til min veileder, professor Jón Viðar Sigurðsson. Samtalene, og ikke minst møtene vi har hatt over det siste året har vært av avgjørende betydning for at oppgaven ble til, slik den eksisterer i dag. Jeg vil også takke mine nærmeste, som har hjulpet til med forskjellige innspill og korrekturlesing. Takk.

Cardiff, mai 2018

Innholdsfortegnelse

Sammendrag	2
Forord	3
Innledning	6
Problemstilling og avgrensing	7
Begrepsdefinisjoner og forkortelser	8
Historiografi	8
Mitt bidrag til den historiske debatten	11
Kilder	11
Metode	14
Struktur	16
1 Torsnesingene	17
1.1 Mosterskjeggselekt	17
1.2 Personnavn	21
1.2.1 Fornavn	21
1.2.2 Etternavn	26
1.3 Religiøs manifestasjon og legitimering av makt	30
1.3.1 Initiasjonsfaser	30
1.3.2 Trefunksjonsmodellen	33
1.4 Religiøs herskerstrategi	35
1.4.1 Herskerens rolle til gudeverdenen	35
1.4.2 Herskerens rolle i kulten	36
1.4.3 Religiøs symbolikk	37
1.4.4 Herskerens kontroll og organisering av kulten	42
1.5 Delkonklusjon	44
2 Ladejarlene	49
2.1 Håløyselekt	49
2.2 Personnavn	53
2.2.1 Fornavn	53
2.2.2 Etternavn	62
2.3 Religiøs manifestasjon og legitimering av makt	65
2.3.1 Initiasjonsritualer	65
2.3.2 Trefunksjonsmodellen	67
2.4 Religiøs herskerstrategi	68
2.4.1 Herskerens forhold til gudeverdenen	68

2.4.2 Herskerens rolle i kulten	71
2.4.3 Religiøs symbolikk	74
2.4.4 Herskerens kontroll og organisering av kulten.....	76
2.5 Delkonklusjon	77
3 Komparasjon.....	83
3.2 Fornavn	83
3.3 Etternavn.....	86
3.4 Religiøs herskerstrategi	87
3.4 Religiøse ritualer	90
Avslutning.....	92
Litteraturliste.....	95
Primærkilder:	95
Sekundærlitteratur:	95
Vedlegg.....	97

Innledning

«Hvis Kushim faktisk var en person, kan han ha vært det første individet i historien vi vet hva het!»¹ Sitatet er hentet fra bestselgerboken, *Sapiens – En kort historie om menneskeheten*, skrevet av Yuval Noah Harari. Boka har blitt anbefalt av ingen ringere enn Barack Obama og Bill Gates.² Harari beskriver et ord funnet på en leirtavle i byen Uruk, som er antatt å være rundt 5500 år gammel. 3000 år etter at den antatte Kushim skrev ned navnet sitt på leirtavla, skrev Platon dialogen *Kratylos*. I dialogen møter man Sokrates, Platons læremester, som blir oppsøkt av *Kratylos* og *Hermogenes*. Dialogen som følger, drøfter hvorvidt navn har en iboende verdi, eller om de er mer vilkårlig generert.³

Janzén skriver at personnavn «tilhør det äldsta språkliga stoffet i Norden».⁴ Ikke ulikt leirtavlen fra Uruk, inneholder flere av de eldste skriftlige kildene vi kjenner til fra Norden navn.⁵ Et fellestrekk for de tidligste skriftlige kildene, er deres begrensede evne til å inneholde større mengder informasjon. Leirtavler som brukte kileskrift, og runeinnskrifter er etter dagens standard tungvinte metoder for å nedskrive og oppbevare informasjon fordi det er tid- og ressurskrevende. Et resultat av dette, var at kun den informasjonen som ble ansett som aller viktigst ble nedtegnet. Det er derfor nærliggende å tenke at navn, som disse nedtegnelsene stort sett inneholder, ble sett på som helt avgjørende når det kom til formidling og nedtegnelse av informasjon.

Slik eksemplene over viser, vitner historien om en fascinasjon for navn og dets betydning. Denne fascinasjonen er godt berettiget, fordi et navn kan fortelle mangt. Hvor man kommer fra, hvem foreldrene var og hvilken samfunnsklasse man tilhørte. Det kan fortelle om religiøs orientering, kjønn og hva slags yrke man hadde. Personnavn hjelper oss med å forstå den historiske konteksten og virkningene av den, men fremfor alt, er navnet et identitetsmerke. Denne masteroppgaven vil se nærmere på bruken av personnavn under vikingtiden. Det vil mer spesifikt fokuseres på bruken av personnavn i samfunnets øvre sjikt, de norrøne herskerne.

¹ Harari, 2016, S. 128

² Anthony, 20.04.2018, <https://www.theguardian.com/culture/2017/mar/19/yuval-harari-sapiens-readers-questions-lucy-prebble-arianna-huffington-future-of-humanity>

³ Macfarlane, 1980, S. 4

⁴ Janzén, 1948, S. 1

⁵ Universitetet i Oslo, 20.02.2018, <http://www.khm.uio.no/english/research/publications/nytt-om-runer/konv/runer.htm>

De norrøne herskerslektene vil i denne oppgaven representeres av to familier, Torsnesingene og Ladejarlene. Mosterskjeggætta stammer fra Torolv Mosterskjegg, en vestnorsk vikinghøvding som utvandret til Island under Landnámstiden. Hålogalendingen Håkon Grjotgardsson, ble under Harald Hårfagres rikssamlingsprosess fungerende jarl i Trøndelag, hvor han hadde sitt hovedsete ved Lade gård, i nærheten av Nidelva. Fra Håkon Grjotgardssons regjeringstid ved Lade, ble de neste fem generasjonene kjent som Ladejarler.

Problemstilling og avgrensning

Landnámstiden er betegnelsen på en sekstiårsperiode som begynte rundt 870 og varte frem til ca. 930, da alt landet på Island ble ansett som okkupert eller eid. Av de mange Landnámsmennene, var blant annet Torolv Mosterskjegg og hans eldste sønn, Hallstein Torolvsson. Torolv bodde etter alt å dømme på Moster i Hordaland, før han flyttet til Torsnes, i nærheten av Snæfellsnes, som befinner seg Vest på Island. Samtidig som Torolv reiste til Island, regjerte Harald Hårfagre i store deler av Norge. Han skal angivelig ha satt Håkon Grjotgardsson inn som jarl i Trøndelag. Håkon, og resten av Håløygslekta, stammet fra Hålogaland, som i dagens Norge består av Nordland og Troms før de flyttet inn ved Lade i Trondheim. Landnámstiden og Håkon Grjotgardssons stilling som jarl, gjør at året 870 blir brukt som nedre tidsavgrensning. Ladejarlenes regjeringstid strekker seg over fem generasjoner. Håkon Grjotgardsson var den første Ladejarlen. Håkon Eiriksson, som regnes som den siste Ladejarl, døde i år 1024 etter å ha forlist på Nordsjøen under et seilas fra England til Norge.⁶ Snorre Torgrimsson, også kjent som Snorre Gøde, den siste Torsnesingen som var født før kristninga av Island i år 1000, døde 1031.⁷ Den øvre tidsavgrensningen er derfor satt til år 1030.

Den tematiske avgrensningen tar utgangspunkt i forholdet mellom personnavn og makt. Jeg ønsker å se nærmere på hvordan navn, navngivingsprosesser og andre relaterte personnavnsforhold påvirket herskernes makt. I en preliminær fase ser det ut til at særlig personnavnets religiøse dimensjon kan ha spilt en ekstra viktig rolle. Personnavnene vil, der hvor det er hensiktsmessig, analyseres ut ifra et etymologisk standpunkt. Deretter vil de settes i kontekst ved bruk av historiske og sosialantropologiske teorier. Hvorvidt disse teoriene er anvendbare på norrøne forhold, diskuteres underveis i oppgaven. Med dette som utgangspunkt blir problemstillingen som følger:

⁶ Schreiner, 1928, S. 37 og S. 41

⁷ Eyrbyggja-saga, 2014, S.198

Hva kjennetegner herskernes personnavn, og hvilken rolle spilte navnene for herskermaktens legitimering av makt i Norge og på Island i perioden 870 – 1030?

Begrepsdefinisjoner og forkortelser

For å unngå potensielle misforståelser, er dette avsnittet satt av for å avklare og avgrense fagspesifikk terminologi som vil forekomme i denne oppgaven.

Personnavn består som sagt av både for- og etternavn. Etternavn kan igjen deles inn i tradisjonelle patronymetternavn og binavn eller attributtnavn. Patronymetternavn følger den tradisjonelle navngivningen, hvor barna får etternavn basert på farens fornavn, som for eksempel Håkon Sigurdsson. Et binavn eller attributtnavn, er derimot et slags etternavn tilegnet en person på bakgrunn av samfunnsmessige posisjoner eller personlige egenskaper. Et eksempel på et binavn, er Snorre Gøde. Snorres etternavn var egentlig Torgrimsson, men hans rolle som hovgøde har gitt han et nytt etternavn, som på mange måter erstatter det gamle. Jeg vil i denne oppgaven operere med bruken av binavn og yrkestitler som personnavn, fordi de har en tendens til å erstatte de patronyme etternavnene, slik eksemplet ovenfor illustrerer. De vil derfor bli skrevet med stor forbokstav. Der hvor titler blir brukt uten tidvis å erstatte patronymetternavn eller andre binavn, vil tittelen skrives med liten forbokstav.⁸

Historiografi

Herskermaktens legitimering av makt og metodene de benyttet er ikke et ukjent samtaleemne i den norrøne forskningsdebatten. Herskermakt og ideologi som interesseområde har spilt en viktig rolle, blant annet i den indoeuropeiske komparativismen. Det fenomenologiske konseptet sakralkongedømmet stod fra begynnelsen på 1900-tallet og frem til 1960-tallet sterkt i forskningsmiljøene. Det var bred enighet om at skandinaviske og germanske kongedømmer hadde vært sakrale.⁹ Herskernes bruk av personnavn for å fremme sin egen posisjon, er derimot et forskningsfelt med svært få bidrag.

«Frazer constructed a theory based on the annual cycle of nature, dying and resurrecting gods, and the supernatural power of the kings visible in sources from the Mediterranean area.

According to Frazer, the king was considered as both a priest and a divinity. He took part in a sacred marriage (hieros gamos) with the fertility goddess, played the role of the god in a ritual

⁸ Jeg fikk støtte for denne språklige tilnærmingen av Jon Gunnar Jørgensen, professor i filologi ved Universitetet i Oslo. Jørgensen påpekte at det eksisterer forskjellige skrivemåter, og det viktigste var konsekvent bruk. I tillegg bekreftes bruken av stor forbokstav ved de fleste binavnene som forekommer i denne oppgaven av Språkrådet, 17.02.2018, http://www.sprakradet.no/sprakhjelp/Skriverad/navn-pa-steder-og-personer/Historiske_navn/Historiske_navn_G_N/

⁹ Sundqvist, 2012, S. 226

drama, and was even killed or sacrificed in order to guarantee the well-being of the community.»¹⁰

Frazer, en av de virkelig store røstene for denne skolen, argumenterte for en universal herskerideologi innen den indoeuropeiske sfæren. Det var først med utgivelsen av *The golden bough*, som for første gang ble publisert i 1890 at teorien fikk fotfeste på den nordiske arenaen. Ifølge Frazer ble herskeren betraktet som både konge og religiøs overhode, så vel som en guddom i seg selv.¹¹ Kongen deltok også i det hellige bryllup (hieros gamos) med en fruktbarhetsgudinne. Han kunne også ofres som en garanti for samfunnets vel og ve. Denne kongeofringen var etter alt å dømme kun seremoniell eller symbolsk, ettersom et nøkkelkomponent i Frazers sakralkongedømmeteorier var død – og oppstandelse.¹²

Walter Baetkes publikasjon *Yngvi und die Yngliner* som ble utgitt i 1964 stilte spørsmål tegn ved sakralkongedømmets plass som en anvendbar teori på norrøn og germansk herskerideologi.¹³ Det var særlig fraværet av sakralkongedømmets grunntrekk i norrøne primærkilder som fikk Baetke til å reagere. Tegn på sakralkongedømmets tilstedeværelse, finnes, sa Baetke, kun i enkelte Islendingesagaer.¹⁴ Islendingesagaene som har blitt forfattet århundrer etter begivenhetene de beskriver i kristen middelalder var ifølge Baetke ikke egnet til å fortelle om førkristne forhold. I tillegg til å bli kritisert for kildebruk, har sakralkongedømmet og den tilhørende forskningen blitt utfordret på flere fronter.

Sundqvist mener at interessen og ønsket etter å finne spor etter sakralkongedømmet, har gått på bekostning av forskningen og metodikken som har blitt benyttet i prosessen. Den ukritiske tilnærmingen til mange av kildene, kombinert med fokuset på likheter, har ført til at mye av arbeidet tilknyttet sakralkongedømmet i Norden ikke lenger blir ansett som holdbart.

Angrepet på sakralkongedømmet er på mange måter godt forankret i tvilsom praksis og noe som til tider kan minne om ønsketenking, men det er ikke for uten grunn at teorien fikk fotfeste til å begynne med. Det er mange likheter mellom sakralkongedømmet og førkristne norrøne forhold. Selv om Sundqvist fremstår som svært kritisk, gjør han også et poeng ut av disse parallellene. Han får også støtte fra Steinsland, som refererer til forskjellene som nært beslektet eller en mellomting.¹⁵

¹⁰ Sundqvist, 2012, S. 7

¹¹ Sundqvist, 2012, S. 225

¹² Sundqvist, 2012, S. 225

¹³ Sundqvist, 2012, S. 226

¹⁴ Sundqvist, 2016, S. 226

¹⁵ Steinsland, 2005, S. 402

Den indoeuropeiske komparativismen har tatt flere former. Dumezil er en viktig, om ikke den viktigste, representanten for den komparative strukturalismen.¹⁶ Denne forståelsen av de indoeuropeiske samfunnene tar utgangspunkt i at det mytologiske kosmologien gjenspeiler samfunnsstrukturen, som et mikro-/makroforhold. Komparativ strukturalisme har høstet mye oppmerksomhet siden 1940-tallet, og forblir aktuell frem til dags dato. Heller ikke denne indoeuropeiske komparativismen kommer uten utfordringer: «Men omstridt er Dumézil like fullt. Mange er kritiske til komparasjonsmodellen, ikke minst er her store kildekritiske problem ved anvendelsen av en antatt, felles indoeuropeisk samfunnsmodell som går flere tusen år tilbake i tid.»¹⁷.

I et forsøk på å imøtekomme den sterkt kritiserte komparativismen, har Sundqvist lansert et nytt komparativt analyseverktøy han kaller *religiøse herskerstrategi*. Han forsøker å imøtekomme de mange utfordringene knyttet til den tradisjonelle komparativismen, deriblant sakralkongedømmet. Dette vil han blant annet gjøre ved å fokusere på både likheter og forskjeller, fremfor å favorisere likhetstrekk. Denne endringen refereres til som nykomparativisme. Det andre punktet som trekkes frem, er overgangen fra en fenomenologisk generalisering til lokal kontekstualisering. Dette innebærer i praksis at lokale variasjoner, som under den tradisjonelle komparativismen har blitt marginalisert, får et større fokus. Bagatelliseringen av diakroniske forskjeller vil også imøtekommes med en bedre forståelse av kronologien. Denne modellen ser først og fremst på herskerens religiøse tilhørighet, men analyseverktøyet fremstår som meget aktuelt i arbeidet med denne mastergraden.

Det har blitt skrevet en rekke onomastiske tekster vedrørende personnavn i vikingtiden, men disse artiklene bærer preg av en lingvistisk vending, hvor fokuset er på språkanalyser og ord- og setningskonstruksjon. Mye av denne forskningen er også gammel. Jeg har allikevel valgt å benytte meg av bokserien *Nordisk Kultur*. Bokserien hadde til hensikt å gi et helhetlig bilde av den nordiske historien, og bestod av 30 bøker. Serien ble utgitt over en periode på 25 år, og blant de mange bøkene finner man Assar Janzéns *Personnamn* fra 1948. Janzéns bok tar for seg personnavn på en generell basis og tillegger ikke herskermakten en spesiell posisjon. Boka gir allikevel en verdifull innsikt i overklassens bruk av navn, men på en nokså generell basis. Janzén skriver innledningsvis at navnet er en fossil fra fortiden, og er bundet til mennesket som skyggen. Forholdet er med andre ord uskillbart.¹⁸ Dette betyr med andre ord,

¹⁶ Dosse, 1997

¹⁷ Steinsland, 2005, S. 80

¹⁸ Janzén, 1948, S. 1

at personnavnet i tradisjonell betydning hadde en sentral rolle i menneskets liv, uavhengig av hvem man var. Personnavn er nært knyttet til enkeltmenneskers identitet, så vel som samfunnet for øvrig. «I ett folks personnamnsskick spårar man under tidernas lopp dels nedärvda namn och inhemska, ofta nybildande, tendenser, dels främmande påverkningar, med inlånade namn och ombildningar av sådana efter inhemska ljudförhållanden.»¹⁹

Janzén gjør et stort poeng ut av de endringene personnavn gjennomgår over tid, og ikke minst hva som forårsaker disse endringene. Det blir dermed interessant å se hvordan personnavnene endres over tid, i samsvar med den historiske utviklingen for øvrig. Korrelasjonen mellom historisk utvikling og personnavn kommer oppgaven tilbake til. Janzéns arbeid med navn i forbindelse med prosjektet *Nordisk Kultur* forteller derimot svært lite om navngivningsprosessen. Van Genneps verk om overgangsritualer, *Les rites de passage* fra 1909, har derimot et sterkt fokus på initiasjonsritualenes struktur.²⁰ Det skal riktignok understrekes, at initiasjonsritualer og navngivning ikke nødvendigvis er to sider av samme sak, men mer om dette i neste kapittel. Van Gennep og andre forskere, deriblant Eliade og Turner, viste stor interesse i initieringsfasen og den sosiale transformasjonen dette medbrakte for deltakeren.²¹ Hvorvidt slike initiasjonsritualer lar seg anvende på førkristne personnavnsforhold diskuteres underveis i oppgaven.

Mitt bidrag til den historiske debatten

Som historiografien vitner om, har det blitt gjort svært få undersøkelser av personnavnets samfunnsmessige plass under vikingtiden. Mye av den forskningen som eksisterer, er også meget gammel og har på lang vei en lingvistisk orientering. Det manglende fokuset på personnavnets historiske betydning, står i kontrast til hvordan stedsnavn har hatt en sentral plass i den norrøne historieforskningen. Med denne mastergraden ønsker jeg å sette søkelyset på personnavnets betydning, og hvordan det har vært med på å forme samfunnet og herskermakten.

Kilder

Før kildene presenteres, er det viktig å kontekstualisere kildesituasjonen. Under Landnåmstiden utviste de tilflyttende nordmennene en unik evne til nedskrivning av historie, noe som har etterlatt oss med flere enestående historieverker i europeisk sammenheng. Kildesituasjonen for Ladejarlene er også svært god, men fokuset i kildene har ofte en annen

¹⁹ Janzén, 1948, S. 22

²⁰ Steinsland, 2005, S. 263

²¹ Steinsland, 2005, S. 262-263

vinkling. Mens sagaforfatterne som skildrer de islandske høvdingene fokuserer på det lokale, foregår Ladejarlenes liv i et større og langt mer internasjonalt bilde. Dette har ført til at enkelte temaer, som for eksempel initiasjonsritualer i forbindelse med navn, beskrives mer detaljert i kilder som omhandler Mosterskjeggsslekta enn hva man finner hos Ladejarlene. På samme måte vil også enkelte deler av Hålogalendingenes liv være bedre belyst, som for eksempel deres posisjon i samfunnshierarkiet. Disse forskjellene har ført til at enkelte temaer blir vektlagt mer enn andre, og at tildelingen av plass for hvert emne ikke alltid er lik.

Eyrbyggja-saga

Eyrbyggja-saga, også kjente som Sagaen om øyrbyggene (EN The saga of the Ere-dwellers), har blitt oversatt til norsk en rekke ganger, blant annet i 1926 og 1953, da av Sigurd Angell Wiik. Versjonen som benyttes i denne oppgaven er oversettelsen av Arnhild Mindrebø, som ble utgitt i 2014 som en del av et fembindsverk. Sagaen var fullstendig bevart i Vatnshyrna, en middelalderstekst datert til midten av 1300-tallet. Vatnshyrna og flere andre tekster ble imidlertid ødelagt under bybrannen i København i 1728. Denne oversettelsen er derfor basert på en avskrift, slik som de aller fleste andre oversettelser er.²²

Dateringen av Eyrbyggja-saga er noe debattert, men man anslår at den ble nedskrevet på midten av 1200-tallet på Island. Forfatteren forblir ukjent, men de mange kristne referansene indikerer at forfatteren hadde god kjennskap til kristendommen. Forfatteren viser også god kjennskap til øvrig sagalitteratur, deriblant Gisle Surssons saga.²³ Eyrbyggja-saga skildrer et mangfold av hendelser, som strekker seg over drøyt 180 år. Fra Landnåmstiden og kong Harald Hårfagre, til kong Olav den Helliges død og begravelse, som beskrives mot slutten av sagaen. Hovedvekten av handlingene finner sted på Island, men det er flere innslag fra Norge, særlig i sagaens første kapitler. Andre land nevnes også, deriblant Danmark, men disse skildringene er kortfattet og har ingen stor rolle i sagaen.

Landnámabok

Landnámabok (EN The book of settlements) beskriver tilflyttingen og koloniseringen av Island, i perioden ca. 870-930, som er kjent under navnet Landnåmstiden. Boken er antatt nedskrevet sent på 1100-tallet av Are Frode. Det ble også skrevet en bok om landnåmet tidlig på 1200-tallet, denne gangen av Styrme Frode. Denne versjonen er imidlertid tapt, men yngre

²² Eyrbyggja-saga, 2014, S. 117

²³ Eyrbyggja-saga, 2014, S. 117

bearbeidelser kan ha tatt utgangspunkt i denne.²⁴ Landnámabok er bevart i tre forskjellige middelaldertekster: Sturlabok, Hauksbók og Melarbob. Landnámabok regnes som unik i verdenssammenheng, fordi den kartlegger og kategoriserer historiske fakta på en unik måte.²⁵ Inntrykket er at boka, i langt større grad enn andre tekster fra samme tidsrom, forteller faktisk om personer og hendelser uten å være moraliserende. Boka gjør med andre ord et forsøk på å forholde seg objektiv til store deler av innholdet. Den oversatte versjonen som benyttes i denne oppgaven er oversatt av Hermann Pálsson og Paul Edwards og ble utgitt i 1972. Denne oversettelsen tar utgangspunkt i den eldste versjonen av Landnámabok, Sturlabok. Landnámabok inneholder stort sett genealogier og beskriver de ca. 430 menneskene som bosatte seg på Island i perioden, med sine familier og trelle.²⁶

Heimskringla

Heimskringla eller De norske kongesagaene, ble skrevet tidlig på 1200-tallet av den islandske forfatteren Snorre Sturlasson. Navnet Heimskringla stammer fra verkets første to første ord «Kringla heimsins» som kan oversettes til «verdens krets». Heimskringla består av 17 kongesagaer i varierende størrelse, hvor særlig Olav Tryggvassons saga og Olav den Helliges saga skiller seg ut ved å omfatte omtrentlig halvparten av hele Heimskringla. De mindre omfattende sagaene, som for eksempel Håkon jarls saga, inngår allikevel som en del av den rike kulturhistoriske fremstillingen som fremkommer i De norske kongesagaene. De originale utgavene av Heimskringla, Codex Academicus og Codex Academicus Secundus, gikk tapt sammen med en rekke andre middelaldertekster, deriblant Eyrbyggja-saga, under den store bybrannen i København i 1728. Heimskringla slik vi kjenner den i dag bygger derfor på en rekke avskrivninger av originalen.²⁷

Håleygjatal

Håleygjatal er et skaldekvad skrevet av Eyvind Finnsson Skaldespiller engang på slutten av 900-tallet. Under den stadig eskalerende konflikten mellom Eirikssønnene (også kjent som Gunnhildssønnene) og ladejarlene, valgte Eyvind Finnsson å støtte Håkon Jarl. I sitt arbeid under Håkon Jarl skrev Finnsson den genealogiske myten, som utvilsomt har blitt inspirert av

²⁴ Landnámabok, 2012, S. 5

²⁵ Landnámabok, 2012, S. 7

²⁶ Landnámabok, 2012, S. 8

²⁷ Pollestad, 2012, S. 18-20

Ynglingatal. Det er flere likhetstrekk mellom disse skaldekvadene, men fremfor alt den genealogiske linken mellom gud og menneske. Dette kommer oppgaven tilbake til senere.

Metode

De skriftlige kildene som gir oss innsikt i vikingtiden, har flere troverdighetsproblemer. Det mest åpenbare, er sannsynligvis det lange tidsspennet fra handlingene som beskrives, til de ble nedskrevet. Eksempelvis beskriver Eyrbyggja-saga, som er antatt skrevet på midten av 1200-tallet, Torolv Mosterskjeggs seilas til Norge på 870-tallet.²⁸ På samme måte beskriver Harald Hårfagres saga fra ca. 1220 hendelser som fant sted på midten av 800-tallet. De to sagaene beskriver hendelser som fant sted opptil 400 år før de ble nedskrevet. I mellomtiden, fra handlingsøyeblikket til nedskrivningen, gjennomgikk Norden store samfunnsmessige forandringer. En av de desidert største endringene, var innføringen av kristendommen. Island er antatt kristnet rundt år 1000 mens Norge ble kristnet gjennom Olav Haraldssons lovfesting i år 1030.²⁹ Kristelig påvirkning er derfor en påvirkningsfaktor man må være klar over i arbeidet med disse kildene.

Ikke alle kildene som blir benyttet i denne oppgaven ble nedtegnet i kristen middelalder. Det vil også bli benyttet samtidskilder som ble nedskrevet kort tid etter at hendelsene de skildrer fant sted. Et eksempel på en slik tekst er Håleygjatal. Skaldekvadet ble skrevet av Eyvind Skaldespiller og er antatt nedskrevet midt på, eller mot slutten av 900-tallet.³⁰ Kvadet beskriver Håkon Sigurdsson Ladejarl og hans genealogiske avstamning. Selv om denne teksten ble nedskrevet mens Håkon Sigurdsson var i live, betyr ikke det nødvendigvis at tekstens innhold er troverdig. Håleygjatal blir av Steinsland beskrevet som en genealogisk propagandamyte³¹, og innholdet støtter seg på flere overnaturlige elementer som sannsynligvis hadde bakenforliggende eller «vikarierende motiv».³² Seip skriver samtidig at man må unngå mistankes hermeneutikk, en kildetilnærming som finner bakenforliggende motiver som ikke eksiterer.³³

Debatten rundt sagaenes troverdighet er et på flere måter et kontroversielt tema fordi forskjellige historikere har såpass forskjellige meninger. Steinsland skriver at «når det gjelder utforskningen av litterære kilder, har det inntil nylig gått et skille i forskningen mellom de

²⁸ Eyrbyggja-saga, 2014, S. 117

²⁹ Krog, 1995, S. 143 og S. 148

³⁰ Krog, 1995, S. 82

³¹ Steinsland, 2005, S. 406

³² Myhre, 2014, S. 28

³³ Myhre, 2014, S. 27

som mener at middelalderens litterære kilder bare kan fortelle oss noe om forfatterens egen samtid, og de som mener at de samme kildene også kan utnyttes til innsikt i førkristne forhold.»³⁴ Tidligere indoeuropeiske historikere som Frazer hadde tilsynelatende et svært fritt forhold til de skriftlige kildene, og den kildekritiske tilnærmingen var marginal. Den indoeuropeiske komparativismen har møtt mye motstand på grunn av sin manglende henvisning til kildekritikk, senest av Sundqvist.³⁵ Norrøne studier har til tider operert med en såpass streng kildekritikk at den av enkelte forskere refereres til som kildeskepsis. To representanter for denne tilnærmingen er Weibull og Baetke.³⁶ Walter Baetke var blant de som mente at Snorre Sturlassons kongesagaer ikke kunne fortelle om førkristne forhold.³⁷ Siden 1950-tallet er kildedebatten noe mer nyansert, og det er stort sett akseptert å bruke islendingesagaer og kongesagaer i fremstillingen av førkristne forhold.

Uavhengig av hvem man måtte støtte i kildedebatten, er en kildekritisk tilnærming et must i arbeidet med disse kildene. I tråd med historismens grunnleggende prinsipp om at historien må forstås på egne premisser, er det viktig å være klar over samtidens normer og verdier ettersom dette kan være med på å forme den historiske oppfatningen – og nedskrivningen. Dette går tilbake til den hermeneutiske sirkel og forholdet mellom tekst og kontekst samt forholdet mellom tekst og leser.³⁸ Jeg vil derfor jobbe ut ifra kontekstualiseringen som den hermeneutiske sirkel forutsetter for best å kunne fremstille historien på en objektiv måte.

Objektivitet er nært knyttet til sannhet i den forstand at sannhet i en historisk kontekst er en fremstilling av historiske forhold slik de faktisk var. Objektivitet handler om å kunne uttrykke seg upartisk og fremstille de historiske funnene uten å la seg (ubevisst) påvirke av normer, verdier og preferanser. Sannhet kan bedømmes ut ifra flere kriterier, deriblant konsensus, korrelasjon og koherens. Konsensus betegner enighet innad i forskningen, mens korrelasjon er sammenheng mellom virkeligheten og det som står skrevet. Koherens er indre sammenheng. Dersom mange indisier peker i samme retning, er dette et sannhetskriterium.³⁹

I tråd med disse begrepene, kan i hvert fall deler av kildene jeg ønsker å bruke anses som nokså troverdige. Det er blant annet flere kilder som forteller om de samme praksisene. Landnámabok og Eyrbyggja-saga forteller begge om det som kan være rituelle handlinger

³⁴ Steinsland, 2005, s. 80

³⁵ Sundqvist, 2016, s. 228

³⁶ Myhre, 2014, s. 27-28

³⁷ Myhre, 2014, s. 27-28

³⁸ Myhre, 2014, s. 19

³⁹ Dahl, 1999, s. 365

tilknyttet tilflytting av Island. Et eksempel på dette er hvordan jorden under hovene eller alteret i hovet ble medbragt fra Norge til Island. Navnmaterialet som fremkommer i både samtidskildene, så vel som sagalitteraturen fremstår som nokså troverdig. Navnenes troverdighet kan ha sitt opphav i det norrøne ættesamfunnet, hvor familiære bånd og slektskap ble ansett som meget viktige. Det var derfor knyttet alvor til en korrekt fremstilling av navn og genealogier. Det finnes unntak, som for eksempel troverdigheten knyttet til noen av Håkon Sigurdssons sønner. Der hvor det blir aktuelt å vurdere sagalitteraturens troverdighet, vil det bli tatt opp.

På bakgrunn av kildesituasjonen, vil deler av de aktuelle konge- og islendingesagaene bli brukt som beretninger fordi jeg mener de på lang vei oppfyller flere av de kildekritiske aspektene. Eyrbyggja-saga, Landnámabok, Harald Hårfagres saga og Håkon den Godes saga vil utgjøre hovedvekten av sagalitteratur i denne oppgaven. På tross av sine mange overnaturlige elementer, vil enkelte deler av Håleygjatal bli sett på som troverdige, fordi de stemmer overens med andre middelaldertekster og samtidskilder.

Struktur

Oppgaven består av 3 kapitler, i tillegg kommer innledning og avslutning. kapittel 1 utgjør sammen med kapittel 2 hoveddelen av denne oppgaven, hvor undersøkelsen av det norrøne navnmaterialet finner sted. Kapittel 1 ser nærmere på Torsnesingenes bruk av personnavn og hvordan deres tradisjoner og praksis ga utslag i navnmaterialet. Navnenes etymologi, hvordan de ble initiert, herskernes forhold til høyere makter og religiøse objekter er blant de mange spørsmålene som vil bli tatt opp. Kapitelet vil også kort introdusere relevant teori underveis. Det gjøres oppmerksom på at problemstillingen som ble introdusert ovenfor utgjør en generell retning for denne oppgavens besvarelse. Den vil ikke besvares direkte underveis, men oppgavens hovedlinjer og funn blir brukt avslutningsvis til å konkludere problemstillingen og de tilhørende spørsmålene. Kapittel 2 speiler kapittel 3 i dets mål, men herskermakta som analyseres er Ladejarlene. Teoriforklaringer underveis vil heller ikke forekomme ettersom disse har blitt introdusert i det forrige kapitelet.

Kapittel 3 har til hensikt å komparere og drøfte forskjellene som finnes mellom Mosterskjeggætta og Håløygslekta. Oppgaven vil forsøke å se etter årsaker til hvorfor det finnes likheter og ulikheter mellom de to, og hvordan det fikk samfunnsmessig utslag. Dette kapitelet er tiltenkt en sammenfattende funksjon av kapittel 3 og 4. Kapitelet fungerer dernest som en smeltedigel hvor funnene fra de to hovedkapitlene settes opp mot hverandre. Her vil også Sundqvists analyseverktøy bli brukt for å komparere herskerens religiøse posisjon. Det

gjøres oppmerksom på at strukturen i kapittel 3 gjør det naturlig at delkonklusjonen blir flyttet til avslutningen, for å unngå unødvendig repetisjon. Her vil delkonklusjonen fungere som oppgavens oppsummering. Tilslutt følger konklusjonen som tar utgangspunkt i problemstillingen, og har til hensikt å gi et konsist svar på denne.

1 Torsnesingene

Dette kapitlet handler om de islandske Torsnesingene fra Landnámstidens begynnelse, ca. 870 evt. og frem mot Snorre Torgrimssons bortgang rundt år 1030 evt. Det store kildematerialet som er tilgjengelig gjør det nødvendig å avgrense hvilken kilder som skal brukes. Det er særlig to middelaldertekster som vil bli brukt i undersøkelsen av de islandske høvdingene: Eyrbyggja-saga og Landnámabok. Eyrbyggja-saga ble valgt på bakgrunn av de rike navneforekomstene samt de mange og detaljerte skildringene av hov, høyetestolper og andre parafernalier⁴⁰. De fleste av disse skildringene foregår i sagaens 10-15 første kapitler, så det er her hovedfokuset vil ligge. Landnámabok ble valgt av samme grunn. Boka gir en ryddig og detaljert oversikt over et stort navnemateriale. Det vil også bli benyttet sekundærlitteratur og relevante oppslagsverk. Slekta som refereres til som Torsnesingene vil som sagt utgjøre tyngdepunktet i denne oppgaven.

1.1 Mosterskjeggslekta

Torsnesingene er slekta som stammer fra Torolv Ørnolvsson Mosterskjegg, sønn av Ørnolv Fiskreke. Han bodde på øya Moster i Sunnhordaland, og senere i Hovsvåg på Island.⁴¹ Torolv beskrives i Eyrbyggja-saga som en svært raus høvding. Han var stor og sterk, men det fremste kjennetegnet var hans staselige skjegg. Det var også derfor han bar binavnet, Mosterskjegg.⁴² Torolv var også i besittelse av høvet på øya, og han regnet seg selv som en god venn av guden Tor. Det var også derfor han fikk endret navnet sitt fra Rolv til Torolv. Torolv fikk sønnen Hallstein med en ukjent kvinne, men giftet seg siden med Unn og sammen fikk de Torstein.

Torolvs eldste sønn het Hallstein Torolvsson, også kjent under navnet Hallstein Godè og Hallstein Torskarfjardingar-godi, reiste til Island sammen med Bjørn, sønn av Kjetil Flatnese, antakeligvis i år 886.⁴³ Han bosatte seg på Hallsteinsnes og giftet seg siden med Osk, sammen fikk de sønnen Torstein men han vokste opp hos sin farfar. Av Torolv fikk han binavnet

⁴⁰ Parafernalier er en fellesbeskrivelse av objekter som blir brukt under religiøse seremonier.

⁴¹ Eyrbyggja-saga, 2014, S. 118

⁴² I enkelte oversettelser skrives dette binavnet Mostrerskjegg, hvor forskjellen er i den ekstra r-en.

⁴³ Eyrbyggja-saga, 2014

Surt.⁴⁴ Torstein Torskebit Torolvsson, den yngste sønnen til Torolv Mosterskjegg og arvtager av gården Hovstad. Torstein ble født med navnet Stein, men Torolv bestemte seg for å gi sønnen sin i gave til Tor, derfor ble han hetenes Torstein.⁴⁵ Torstein bygde siden en gård på Helgafjell med et tilhørende hov. Hovet beskrives som det viktigste på sin tid.⁴⁶ Torstein fikk to sønner, begge med sin kone Tora. Den eldste sønnen ble kalt Bork Digre, mens den yngste sønnen ble kalt Grim. Torstein, likesom sin far og farfar ønsket å vie sønnen sin til Tor, gjennom å bli hovgøde. Grim ble derfor hetenes Torgrim. Torstein druknet siden, mens han var på fisketur. Det er antatt at ulykken fant sted i år 938, samme år som sønnen, Torgrim Torsteinsson ble født.⁴⁷

Torstein Surt, også kjent som Torstein Svart, sønn av Hallstein Torolvsson, er mest kjent for å ha oppdaget og innført skuddåret, slik at kalenderåret og solåret samsvarte.⁴⁸ Torstein Surt fikk fire barn: Torarin, Tordis, Osk og tilslutt Sam, som var utenfor ekteskap. Bork Digre Torsteinsson, sønn av Torstein Torskebit, har ingen sentral rolle i Eyrbyggja-saga men han dukker opp i flere tilfeller. Etter at Borks bror, Torgrim Torsteinsson ble drept av Gisle, giftet Bork Digre seg med Torgrims enke, Tordis. Grim Torsteinsson, sønn av Torstein Torskebit, ble allerede som ettåring gitt til Tor slik at han som voksen skulle bli hovgøde. Torgrim, som han ble hetenes etter navneskiftet, beskrives i Eyrbyggja-saga som en svært ressurssterk mann med gode meritter. Han giftet seg med Tordis og bosatte seg i Dyrafjord.⁴⁹ Under en høstfest tok Torgrim livet av Véistein Vésteinsson. Den påfølgende høsten tok Gisle livet av Torgrim Torsteinsson. Noen dager senere fødte Torgrims kone, Tordis en sønn. Han ble oppkalt etter far sin, og ble derfor hetenes Torgrim Torgrimsson.

Torgrim Torgrimsson, også kjent som Snorre Torgrimsson og Snorre gøde, ble sannsynligvis født i år 963. Han fikk navnet Snerrir, som senere utviklet seg til Snorre fordi han som ung var ustyrlig.⁵⁰ Han fremstår etter hvert som den mest sentrale skikkelsen i Eyrbyggja-saga, og spiller også viktige roller i andre sager, deriblant Sagaen om Laksedølene. Snorre vokste ikke opp med sin biologiske mor, men ble sendt til fosterforeldrene Torbrand og Turid i Alptafjord. Her vokste han opp med sine fostersøsken: Torleiv Kimbe, Torodd, Torfinn,

⁴⁴ Sundqvist, 2016, S. 57

⁴⁵ Eyrbyggja-saga, 2014, S. 121

⁴⁶ Eyrbyggja-saga, 2014, S. 123

⁴⁷ Eyrbyggja-saga, 2014

⁴⁸ Landnámabok, 2012, S. 62

⁴⁹ Eyrbyggja-saga, 2014, S. 124

⁵⁰ Eyrbyggja-saga, 2014, S. 124

Tormod og Torgjerd.⁵¹ Da Snorre var 14 vintre gammel, ble han med over til Norge. Når følget kom tilbake til Island, ble det gjort et stort poeng ut av hvor dårlig Snorre var kledd og at utstyret hans ikke var noe særlig fint, særlig sammenlignet med fosterbroren Torleiv Kimbe. Denne sparsommeligheten kommer frem senere i sagaen, ettersom det viser seg at en av Snorres fremste karaktertrekk, er hans sluhet.

Snorre nærmest lurer sin onkel Bork Digre til å selge han gården på Helgafjell, for en billig penge. Han bosetter seg derpå gården, hvor også moren hans blir boende. Snorre fremstår som en sentral megler, og blir ofte bedt om råd og bistand i forskjellige former. For eksempel hjelper Snorre til med å bekjempe spøkelsene som plager hans nevø.⁵² Snorre er også utagerende til tider, og deltar i flere slag, blant annet er han med på å drepe Arnkel.⁵³ Han blir også forsøkt drept av trellden Svart den sterke, eid av Vigfús. Mordforsøket ender med at Snorre og hans menn tar livet av Vigfús.⁵⁴ Snorre beskrives også som en viktig pådriver for kristendommen og var blant de første til å reise kirke på Island.

Ifølge Eyrbyggja-saga fikk Snorre 19 barn totalt. Med Asdis Viga-Styrsdatter fikk han fire sønner: Tord Kat, Torodd, Torstein Torskebit og Gudløg Munk. Det er verdt å merke seg at Torstein fikk samme navn og binavn som Snorres farfar. Med Turid fikk han døtrene Sigrid og Unn. De øvrige barna han fikk var: Klepp, Haldora, Tordis, Gudrun, Haldor, Måne, Eyjolf, Tora, Halbera, Turid, Torleif, Ålof og den nittende og siste – Snorre. Snorre ble født etter at faren hans, Snorre gøde var død. I tillegg til de 19, hadde Snorre 3 trellebårne barn. Dersom man regner med disse 3, fikk Snorre totalt 22 barn.⁵⁵ Disse var Tord Kat, Jørund og Torhild. Snorre hadde allerede en sønn ved navn Tord Kat. Hvorvidt detaljene rundt disse tre trellebårne barna er korrekt, er vanskelig å si. Snorre gøde døde i 1031, året etter at kong Olav den Hellige hadde falt i slaget ved Stiklestad.

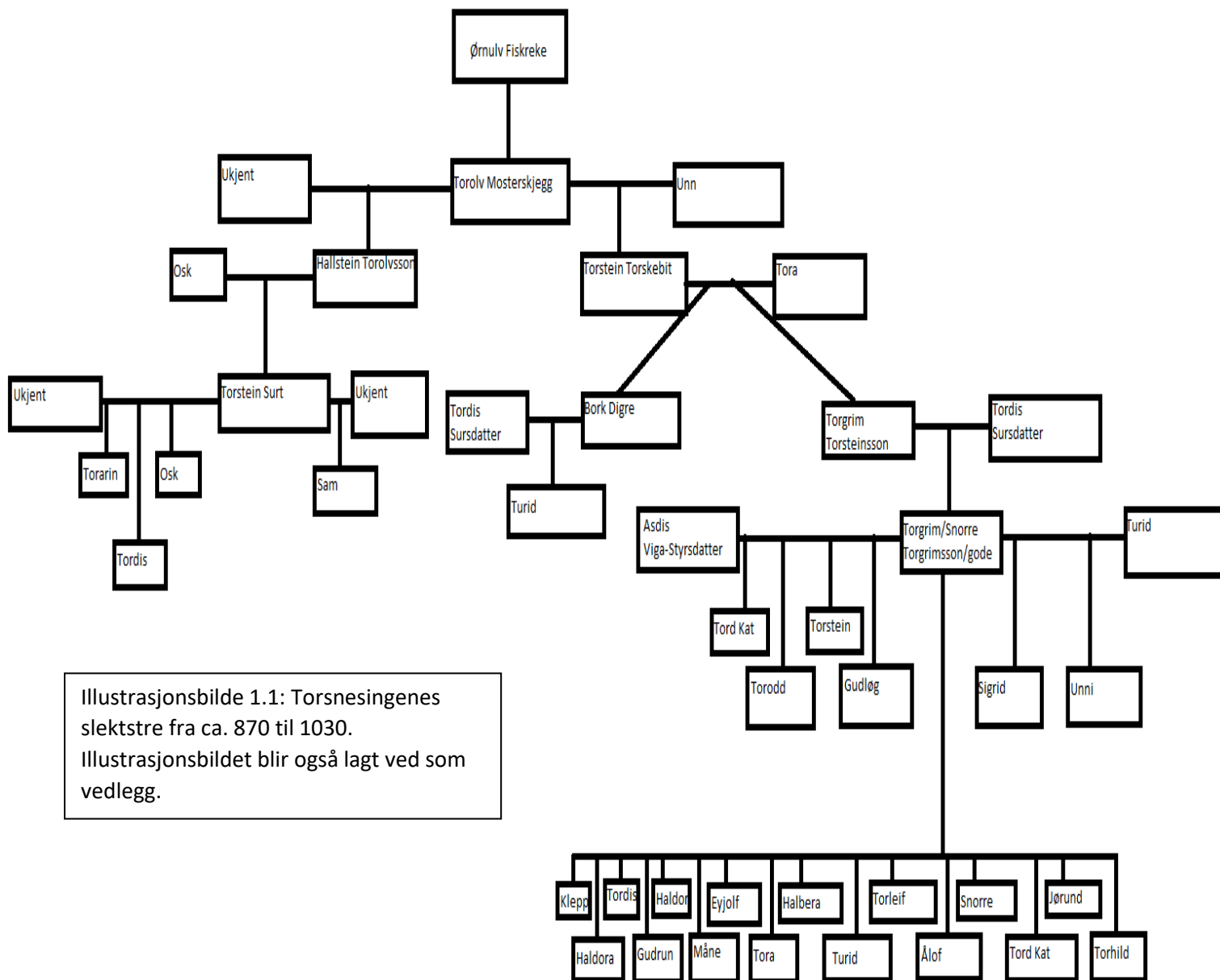
⁵¹ Eyrbyggja-saga, 2014, S. 124

⁵² Eyrbyggja-saga, 2014, S. 182

⁵³ Eyrbyggja-saga, 2014, S. 37

⁵⁴ Eyrbyggja-saga, 2014, S. 143

⁵⁵ Eyrbyggja-saga, 2014, S. 197-198

Illustrasjonsbilde 1.1: Torsnesingenes slektstre fra ca. 870 til 1030. Illustrasjonsbildet blir også lagt ved som vedlegg.

1.2 Personnavn

Den er en rik forekomst av både fornavn, binavn og tradisjonelle etternavn innad blant Torsnesingene. Flere av fornavnene er, slik det også beskrives i Eyrbyggja-saga inspirert av æsen Tor. Dette kapitelet ser nærmere på personnavnets grunnleggende trekk og hvilken virkinger navnene hadde på herskernes samfunnsposisjon.

1.2.1 Fornavn

Navneleddet Tor (NO Þór, Þórr eller Þor) dukker ofte opp blant Mosterskjeggsluktas fornavn, særlig i de 3 første generasjonene. Rolv endret navn til Torolv, Stein til Torstein og Grim til Torgrim. Man kjenner til hvordan navneendringen foregikk for Stein og Grim, de fikk navneleddet av sin far i tråd med de religiøse forventningene knyttet til deres oppvekst og voksne liv. Det er allikevel en forskjell mellom dem. Torstein fikk navnet sitt fordi Torolv ønsket å gi han i gave til Tor. Torgrim fikk derimot navnet sitt fordi han som voksen skulle administrere hovet.⁵⁶

Torstein fikk sannsynligvis Torsnavnet sitt før han hadde fylt 5 år. Dette begrunnes med at Torolv etter alt å dømme døde i 918, samtidig som sagaen beskriver det som at Torolv gjennomførte eller overvar ønsket sitt om at Stein skulle få tilnavnet sitt. Torolv må med andre ord ha vært i live under seremonien. Grim fikk Torsnavnet i svært ung alder, trolig før han hadde fylt 1 år. Også dette gis det opplysninger om i Eyrbyggja-saga. Torstein ønsket at Grim, som ble født i 938 skulle bli hovgøde, og ga han av denne grunn Torsnavnet. Torstein druknet ifølge Eyrbyggja-saga i en alder av 25 år.⁵⁷

Det er derimot vanskelig å si noe om når Rolv endret sitt navn til Torolv. Tilbedelsen av Tor og den påfølgende virkningen dette hadde for fornavnet, er synlig blant disse tre generasjonene. Torolvs far Ørnolv hadde derimot ikke Torsnavn, noe som kan indikere at han ikke selv var en del av navngivningen tilknyttet guden Tor. En annen forklaring, kan være at Ørnolv Fiskreke var en del av et annet tilsynelatende navnesystem. Slik det fremkommer blant sønnene til Torolv, var det kun den yngste sønnen som fikk tildelt Torsnavnet. Den eldste sønnen Hallstein, på tross av at han var en dedikert tilhenger av Tor og ble hovgøde, fikk ikke Torsnavn. En liknende trend ser man også hos Torstein Torsebiter. Dersom disse eksemplene er en forlengelse av en eldre tradisjon, kan det være at Torolv Mosterskjegg selv var den yngste sønnen til Ørnolv, og på den måten fikk Torsnavnet. Med utgangspunkt i

⁵⁶ Eyrbyggja-saga, 2014, S. 124

⁵⁷ Eyrbyggja-saga, 2014

samme navnetradisjon, kan det bety at Ørnolv ikke var den yngste sønnen i søskenflokket, og på den måten fikk han heller ikke Torsnavn.

Hans eldste sønn ble hetenes Bork Digre. Torsteins yngste sønn fikk derimot tildelt Torsnavnet og ble hetenes Torgrim. Hvorvidt Bork Digre var tilhenger av Tor eller ble hovgøde, vites ikke. Uavhengig av dette, virker denne navneskikken planlagt. Slik som Janzén poengterer, var de absolutt fleste personnavn under vikingtiden toleddede.⁵⁸ Begge de yngste sønnene ble født med enkeltleddede navn. Navnene deres, Stein og Grim, var derfor mottagelig for Torsnavnet for da å kunne konstruere et dobbeltnavn. Det samme gjelder Rolv, noe som kan støtte oppunder teorien om at han fikk tildelt Torsnavnet av sin far. Navnet Hallstein var allerede toleddet, og ville derfor ikke kunne motta Torsnavnet. Det samme gjelder Ørnolv. Begge fikk derimot sønner med Torsnavn.

Toleddede navn er med andre ord ikke forenelig med tillagte navneledd. Det er i hvert fall ingenting som tyder på dette. Hverken Landnámabok, eller Eyrbyggja-saga har slike forekomster. Torhallstein eller Hallsteintor er ikkeeksisterende navn.⁵⁹ Når det er sagt, fremstår Bork som et enkeltleddet navn. Navnet Bork er imidlertid ikke registrert i Kruken og Stemhaugs bok *Norske personnamnleksikon*, i hvert fall ikke før mot midten av det syttende århundre, og da av tysk eller dansk opphav.⁶⁰ Navnet forekommer heller ikke blant Landnámsmennene. Navnet Bork kan derfor være et binavn, brukt som fornavn, eller en variant av et annet fornavn som har blitt fordreid til det ugjenkjennelige gjennom årenes løp. Dette er en prosess Janzén nevner opptil flere ganger, og var derfor nokså vanlig.⁶¹

Inntrykket man sitter igjen med, er at sønnen som fikk tildelt Torsnavnet, kan ha vært tiltenkt rollen som arvtager av farens eiendom. Sosial mobilitet var et viktig konsept blant høvdingefamiliene, slik at den best egnete mannen overtok farens stilling.⁶²

Navngivningsprosessen stiller imidlertid den sosiale mobiliteten i andre rekke. Slik det allerede har blitt konkludert, fikk både Stein og Grim Torsnavnene i såpass tidlig alder at de etter alt å dømme ikke kunne ha blitt vurdert egnet eller uegnet til å overta farens stilling.

⁵⁸ Janzén, 1948, S. 94

⁵⁹ Hverken Eyrbyggja-saga eller Landnámabok, som er de viktigste kildene når det gjelder Torsnesingene og flere andre islandske høvdingar, inneholder slike treleddede navn. En mulig forklaring på uforeneligheten mellom Hallsteins navn og navneleddet Tor kan være at Hallstein allerede hadde fått tildelt navneleddet *Hall*, og at fødselsnavnet hans var Stein, likesom sin bror. Det er imidlertid ingen passasjer i de nevnte kildene som kan bygge oppunder en slik hypotese.

⁶⁰ Kruken, 2013, S. 97

⁶¹ Janzén, 1948, S. 61

⁶² Sigurdsson, 2010, S. 124

Overtagelsen av embeter og verv virker derfor deterministisk, reversert fra den tradisjonelle odelen, hvor eldstemann overtar farens stilling. Navngiving i tidlig alder kan kanskje forklares med navnets iboende egenskaper eller skjebnetroen, noe som vil diskuteres lengre ned i dette kapitlet. Det norrøne samfunnet bar preg av å være deterministisk. Livet var allerede fra fødselen forutbestemt.⁶³ Det er vanskelig å kommentere forholdet mellom sosial mobilitet og determinisme, men hendelsesforløpet i Eyrbyggja-saga ser ut til å støtte oppunder en form for determinisme.

Et eksempel på determinisme eller forutbestemmelse som forekommer i Eyrbyggja-saga, er hvordan Torstein Torskebits død angivelig blir forutsett av en sauegjeter. «Det var en kveld om høsten at sauegjeteren til Torstein dro for å samle sauer nord for Helgafjell. Da så han at fjellet åpent seg i nord. Han så store bål inne i fjellet og hørte mye støy og skramling av drikkehorn. Og da han hørte etter om han kunne skjønne noe av det de sa, hørte han at de hilste Torstein Torskebit og følget hans velkommen og sa at han skulle sitte i høysetet overfor far sin.»⁶⁴ Eyrbyggja-saga forteller så at sauegjeteren berettet det han hadde sett til Torsteins kone, som mente det kunne være tegn på at noe skulle skje. Dagen etter fikk Tora vite at mannen hennes hadde druknet under fiske.

Også Torgrim Torsteinsson fikk en sønn med Torsnavn, men dette var under andre omstendigheter. Han ble, etter alt å dømme, gitt Torsnavnet under en enkelt navngivingsprosess, og fikk det dermed ikke tildelt navnet gjennom to navngivingsprosesser, slik som hans far. Dette er sannsynligvis et resultat av at faren hans, Torgrim, døde før han ble født. En lignende handling ser man med Torgrim Torgrimsson, eller Snorre Gøde. Også hans yngste sønn blir oppkalt etter faren, fordi han døde før sønnen ble født. Forskjellen er dog at Snorre ikke er et gudenavn, slik som Torgrim. Når det er sagt, finnes det flere eksempler på at navneleddet Torsnavn ikke nødvendigvis ble tilført en enkeltleddet fornavn i en separat navngivingsprosess. Snorre Gødes fostersøskenflokk kan tyde på dette.

Snorre Gøde vokste opp hos fosterfamilien sin i Alptafjord. Fosterforeldrene het Torbrand og Turid og sammen hadde de fem barn, alle med Torsnavn: Torleiv, Torodd, Torfinn, Tormod og Torgjerd.⁶⁵ Alle barna, foreldrene med, hadde Torsnavn. Man kan ikke avskrive at alle og enhver ble gitt til Tor, slik som Rolv, Stein og Grim, men da er i hvert fall forutsetningene alternert. Da var det ikke lenger kun den yngste som fikk Torsnavn. Snorre Gøde fikk som

⁶³ Steinsland, 2005, s. 329

⁶⁴ Eyrbyggja-saga, 2014, s. 124

⁶⁵ Eyrbyggja-saga, 2014, s. 124

tidligere nevnt 19 barn, 22 dersom man teller med de trellbårne barna. Også blant disse finner man flere Torsnavn, på tross av at Snorre Gøde hadde konvertert til kristendommen, og derfor mest sannsynlig ikke ønsket å gi barna sine til en gammel gud.

Flere av Snorres barn bar navn som hadde vært båret av avdøde slektninger. Både Unn, Tordis, Turid og Torstein er eksempler på dette. Snorres sønn Torstein fikk til og med det samme binavn som Snorres farfar, Torskebit. Steinsland hevder at det er visse egenskaper tilknyttet de forskjellige navnene, og at egenskaper derfor kan arves gjennom navn.⁶⁶ Dette kan også være med på å forklare hvorfor sønner fikk deres avdøde fedres navn. Dersom fedrene hadde dødd før barna var født, kunne ikke sønnene arve egenskapene deres gjennom oppdragelse. Kanskje var det akkurat derfor de fikk farens navn, i et forsøk på å overføre disse egenskapene til barna.

Snorre selv gjennomgikk en annen form for navnetransformasjon. Snorre het opprinnelig Torgrim etter faren, men på grunn av sin uvørne oppførsel i barneårene fikk han navnet Snerre, som siden ble Snorre.⁶⁷ Forklaringen eller opprinnelsen av navnet Snorre får støtte i *Norsk Personnamleksikon*. Her forklares det at navnet kan bety snurre eller svinge, snøgg, hastig eller uvøren/villstyr. Den første kjente forekomsten av navnet var på Island en gang på 900-tallet, noe som stemmer med Snorres fødselsår.⁶⁸ Det var ikke uvanlig at barn fikk tilnavn med utgangspunkt i egenskaper, men det er noe mer uvanlig at Snorre valgte å beholde navnet.

En mulig forklaring på hvorfor Snorre valgte å beholde navnet, kan være at det ikke var opp til han. Janzén argumenterer for at personer av høy ætt ofte fikk være med på å bestemme sine tilnavn, men det finnes flere eksempler på binavn og navnetransformasjoner som ikke nødvendigvis var overveldende positive. Kjetil Bjørnsson, den første herskeren som presenteres i Eyrbyggja-saga har binavnet Flatnese.⁶⁹ Dette er ikke akkurat et navn som stråler over av positive egenskaper. Bi- og tilnavn kan ha blitt tilskrevet personer, også av høy slekt, for deretter å bli stående, uavhengig av ønske. Et annen mulighet er at disse binavnene ikke ble brukt i deres egen samtid, men tilført i sagalitteraturen.⁷⁰ En tredje forklaring kan ha med navnets endring å gjøre.

⁶⁶ Steinsland, 2005, S. 330

⁶⁷ Eyrbyggja-saga, 2014, S. 124.

⁶⁸ Kruken, 2013, S. 515

⁶⁹ Eyrbyggja-saga, 2014, S. 117-118

⁷⁰ Janzén, 1948, S. 270

Slik det forklares i Eyrbyggja-saga, var det opprinnelige navnet Torgrim fikk for sin ustyrlige oppførsel i tidlig alder, Snorre. Dette endret seg etter hvert til Snorre. Kanskje var Torgrim selv en pådriver for denne navneendringen, og at det er slik han konfigurerte navnet etter eget ønske. Dette forblir uvisst. Det man derimot vet, er at han etter alt å dømme beholdt det modifiserte tilnavnet sitt som fornavn. Den fjerde og siste forklaringen er rent spekulativ, og tar utgangspunkt i sameksistensen mellom hedendom og kristendom. Slik det fremkommer i Eyrbyggja-saga, var Snorre Gøde en sterk pådriver for kristendommen. For ikke å fremstå som en tilhenger av hedendommen, kan det tenkes at Torgrim valgte å beholde navnet Snorre. Skal man tro Eyrbyggja-saga var også Snorre Gøde en sterk forkjemper for innføringen av kristendommen, og en av de første islendingene som fikk reist kirke.

Blant de kvinnelige Torsnesingene, både fødte og inngiftede, er det det flere navnetendenser som går igjen. Oppkalling av avdøde slektninger ser ut til å ha vært en vanlig skikk blant kvinnene Osk, Hallsteins Torolvssons kone, får et barnebarn ved navn Osk. Likeså får Torolvs kone, Unn, et tippoldebarn ved navn Unni. Torsnavn er også svært populære. Navnet Tordis dukker opp 4 ganger, Turid brukes 3 ganger, Tora 2 ganger og Torhild 1 gang. Av alle de kjente kvinnenavnene blant Torsnesingene, utgjør navn med navneleddet Tor 10 av 19 navn, eller drøyt 53 prosent. Dette samsvarer med Janzéns utsagn om at navneleddet Tor var det mest populære under vikingtiden. Også blant de mannlige Torsnesingene er Torsnavn godt representert. Av de 22 mannsnavnene som er representert i slektstreet ovenfor, bærer 11 navneleddet Tor. Dette tilsvarer 50 prosent. Tidligere studier viser at omtrent 25 prosent av alle personene som nevnes i Landnámabok bærer Torsnavn, noe som understreker navneleddets popularitet.⁷¹

Det er verdt å merke seg at navnet Tor aldri står alene, det ble alltid skrevet i kombinasjon med et annet enkeltleddet fornavn. Det samme gjelder navnene på alle øvrige guder. Dette kan ha å gjøre med den nordiske skikken med å bruke toleddete navn. I tillegg var gudene hellige og det skulle gå et skille mellom gud og menneske, ut av respekt og ærefrykt.⁷²

Kanskje var det ønsket om, eller frykten for at gudene skulle miste sin integritet, som hindret folk i å bære gudenes navn. Uansett årsak, er det totale fraværet av gudenavn blant mennesker en sterk indikator på at dette ble strengt regulert, eller alternativt sensurert i ettertid.

⁷¹ Hald, 1971, S. 42-43

⁷² Janzén, 1948, S. 48

Når det gjelder Mosterskjeggsektas bruk av fornavn, sett bort ifra navneleddet Tor, ser det ut til å følge et bestemt mønster. Navnet Rolvs etymologiske betydning blir av Kruken og Stemshaug forklart som ære/berømmelse eller ulv. Ørnolv eller Ørnolf er en sammensetting av ordene ørn og olf (ulv). Det enkleddete navnet som utvilsomt er mest populært hos Torsnesingene, er Stein: Tre ganger i navnekombinasjonen Torstein og én gang med Hallstein. Alle disse navnene henter dermed sin inspirasjon fra naturen. Navnet Grim er derimot vanskeligere å tolke. Det betyr ifølge en rekke kilder maske, eller den maskerte.⁷³ Grim er først og fremst kjent for å være et av Odins mange navn, men navnet er også kjent fra flere europeiske herskerslekter, hvor det på bakgrunn av denne etymologiske forklaringen ofte betegnes som et krigernavn. Et eksempel på dette er hvordan Wormald beskriver navnet i *Kings and Kingship*, og hvordan navnet har blitt brukt av germanske kongeslekter.⁷⁴ Grunnen til at Odin blir gitt dette tilnavnet, er fordi han i flere sammenhenger skjuler sin identitet, som i møte med kong Geirrød Raudungsson i Grimnesmål.

Av de Torsnesingene man veit fungerte som hovgøder, er det kun navnet Grim som ikke er et naturnavn. Navnet dukker også opp to ganger, men ett av disse ble mest sannsynligvis gitt for å hedre den avdøde faren.⁷⁵ Sett i et makroperspektiv, kan fornavntradisjonen indikere at de enkeltleddede fornavnene ofte bar preg av gjenoppkallelse av avdøde slektninger. Navnet Stein, likesom Grim går i arv. Når det er sagt, er det også en rekke navn som ikke blir brukt mer enn én gang, deriblant Ørnolv og Rolv. Det er derfor bedre å snakke om tendenser innen navngivingen istedenfor rigide regler og tradisjoner.

1.2.2 Etternavn

Mosterskjeggsektas bruk av etternavn følger stort sett den tradisjonelle navngivningen. Slektsnavn var ikke særlig utbredt under vikingtiden, hverken i Norge eller på Island og forekommer heller ikke blant Torsnesingene. Slektsnavn er etternavn som er identiske over flere generasjoner og som ikke endrer seg mellom kjønnene. Det skal dog nevnes at det kan forekomme endringer og forskjeller mellom kjønn, men i langt mindre grad enn blant patronymnavnene.⁷⁶

Torsnesingene benyttet seg i stor grad av patronymer, noe som også var den mest utbredte skikken ellers i Skandinavia. Et patronym er et navn som tar utgangspunkt i farens fornavn og

⁷³ Steinsland, 2005, S. 192 og Lind, 2009, S. 81

⁷⁴ Wormald, 2005, S. 595

⁷⁵ Torgrim Torgrimsson eller bedre kjent som Snorre Gøde, fikk navnet Torgrim fordi hans far døde før han selv ble født. I tillegg valgte Snorre å beholde navnet han fikk tildelt på grunn av sin oppførsel.

⁷⁶ Veka, 06.01.2018, <https://snl.no/etternamn>

tillegges en endelse. Patronymets endelse avgjøres av bærerens kjønn. For eksempel fikk Torsteins yngste sønn, Torgrim, patronymnavnet Torsteinsson. Kona hans, Tordis, datter av Sur fikk patronymnavnet Sursdatter.⁷⁷ Patronyme navn spilte en viktig rolle i vikingsamfunnet fordi det gjorde det enkelt å holde styr på slektskap. I sagalitteratur og Landnámabok utgjør patronyme navn og slektsbånd ofte en viktig del av personbeskrivelser. Steinsland skriver at vikingenes evne (og ønske) til å holde oversikt over slektskapet sitt var viktig i en rekke sammenhenger, deriblant arveoppgjør.⁷⁸ Etterstrebelen etter korrekte slektstavler, gjør også, slik det ble nevnt innledningsvis, at genealogiene i sagalitteraturen er meget nøyaktige. I tillegg til patronyme navn, var det en utbredt praksis at særlig de islandske mennene, deriblant Mosterskjeggslekta, fikk binavn.

«Han var stor og sterk, staselig å se på og hadde stort skjegg. Derfor ble han kalt Mosterskjegg.»⁷⁹ Alle de mannlige Torsnesingene fra Ørnolv Fiskreke og helt ned til Snorre gøde hadde binavn. De eneste mannlige Torsnesingene som ikke presenteres med binavn i Eyrbyggja-saga er Hallstein Torolvsson og Torgrim Torsteinsson. Hallstein har derimot flere binavn i andre sagaer og tekster, deriblant Landnámabok, hvor han blir kalt Hallstein Torskarfjardingar-godi.⁸⁰ Sundqvist refererer til han som Hallstein gøde.⁸¹ Torgrim blir også nevnt ved bruk av binavn i andre sagaer, deriblant Gisle Surssons saga. Her bærer han binavnet gøde, og blir hetenes Torgrim Gøde.

Ekbo, en av medforfatterne i bokserien *Nordisk Kultur*, deler binavn inn i seks forskjellige kategorier: Adjektiver, substantiver, forkortelser, substantiv med bruk av bindestrek og geografiske binavn. Den sjette og siste kategorien består av metaforiske binavn.⁸² For Torsnesingene fungerer binavnene stort sett som substantiv- og adjektivattributter, og beskriver et mangfold av egenskaper.⁸³ Det er derfor disse to kategoriene som vil omtales videre i denne oppgaven. Binavnene kan også beskrive yrker. Torolv Mosterskjeggs far, Ørnolv, bar binavnet Fiskreke, noe som kan tyde på at Ørnolv var fisker. Et annet eksempel fra Eyrbyggja-saga tar for seg Torbrand fra Alptafjord som tilskrives binavnet bonde.⁸⁴ Også Snorre Gøde beskrives ved en anledning med dette tilnavnet. Under en konfrontasjon mellom

⁷⁷ Veka, 06.01.2018, <https://snl.no/etternamn>

⁷⁸ Steinsland, 2005, S. 362

⁷⁹ Eyrbyggja-saga, 2014, S. 119

⁸⁰ Landnámabok, 2012, S. 46

⁸¹ Sundqvist, 2016, S. 242

⁸² Janzén og Ekbo 1948, S. 271-278

⁸³ Janzén, 1948, S. 270

⁸⁴ Eyrbyggja-saga, 2014, S. 166

Bjørn og Snorre siterer Eyrbyggja-saga Bjørn: «Slik er det, Snorre bonde, at jeg ikke legger skjul på at jeg ha gjort ting mot deg som du godt kan anklage meg for, og det sies at du ikke liker meg noe særlig.»⁸⁵ Dette kan tyde på at enkelte binavn kunne fungere som yrkesnavn. Yrkesnavnteorien kan også anvendes på binavnene til Snorre, Hallstein og flere av de andre islandske høvdingene. Snorre og Hallstein bar navnet gøde, noe som indikerer at de administrerte sakralbygg.

Det er mulig at binavnet gøde kan ha blitt brukt som et yrkesnavn. Dersom dette er tilfellet, er det store spørsmål hvorfor denne formen for navngivning fremstår som inkonsekvent. Torolv Mosterskjegg blir også beskrevet som hovgøde i Eyrbyggja-saga, men bar ikke dette som et binavn. En mulig forklaring, er kvantiteten av hov. Slik Torolv introduseres i Eyrbyggja-saga, var det kun ett eller svært få hov på Mosterøy. På den måten var hans eierskap og administrering av hovet trolig godt kjent blant befolkningen. På Island derimot, var det sannsynligvis en høy forekomst av hov. Det er også mulig at det var knyttet prestisje og konkurranse til hovene, og hvor man tilhengere de hadde. Det var derfor viktig å markere sin rolle som hovgøde, slik at lokalbefolkningen var kjent med herskerens rolle.

Det potensielt høye antallet hov på Island kan blant annet forklares med at svært mange av landnåmsmennene tilhørte eliten hjemme i Norge, og derfor var vant med en opphøyet religiøs posisjon. Det er mulig å anta at flere av dem hadde vært i besittelse av egne hov, derav de mange beretningene om høysetestolper og deres sentrale plass. Som det har blitt nevnt tidligere, var det svært mange landnåmsmenn som brakte med seg høysetestolpene sine, og brukte de i prosessen med å finne seg nytt land. Høysetestolpenes divinatoriske egenskaper understreker deres bånd til den guddommelige verden, og indikerer på denne måten eierens rolle.⁸⁶ De som ikke hadde mulighet til å ta med seg høysetestolpene fra Norge, skaffet de på andre måter.

Hallstein Torolvsson ofret til Tor og ba han om hjelp slik at han kunne skaffe seg høysetestolper. Kort tid etter, ble det skylt i land et tre så digert at det ble brukt til å lage høysetestolper for nærmest alle innbyggerne i fjorden der hvor Hallstein bodde.⁸⁷

Høysetestolpenes sentrale tilstedeværelse i sagalitteraturen kan fortelle om et høyt antall hov fordi stolpene trolig inngikk som en del av hovets konstruksjon. Det er selvsagt debattert

⁸⁵ Eyrbyggja-saga, 2014, S. 175

⁸⁶ Mulige årsaker til hvorfor landnåmsmenn brakte med seg hellige gjenstander som hov og høysetestolper, diskuteres i kapittel 1.4.3

⁸⁷ Landnámabok, 2012, S. 62

hvorvidt høysetestolpene inngikk i hovets konstruksjon, eller om hovet i det hele tatt var et eget bygg. Det er imidlertid flere indisier som tilsier at høysetestolpene var en del av hovkonstruksjonen, deriblant skildringen av Torolvs hov, hvor han brukte høysetestolpene som en del av reisverket.⁸⁸

«Han lot først bygge en gård på Helgafjell, og flyttet dit, og der var det viktigste hovet på den tiden.»⁸⁹ Denne passasjen kan indikere en maktkamp mellom høvdingene og deres hov. Maktkampen kan ha vært årsak til at høvdingene tok yrkesnavn som etternavn, for å skaffe oppmerksomhet og kanskje kredibilitet omkring seg selv og sine hov. Det å besitte et hov, kanskje særlig de som er populære, har en rekke positive virkninger.

En annen forklaring på hvorfor Torsnesingene ønsket å benytte seg av gødetittelen, var den politiske makten som fulgte.⁹⁰ Island ble delt inn i tingkretser, som igjen var delt inn i godedømmer som ble styrt av gøder.⁹¹ Det ser derfor ut til at gødene ikke bare hadde kontroll over hovene, men at de samtidig hadde en viktig politisk rolle. Det var særlig i forbindelse med Alltinget at gødene hadde politisk makt, fordi de fikk være med på å avgjøre utfall av saker samt velge representanter for tinget. I tillegg til Alltinget, eksisterte det lokale eller regionale ting. Torolv Mosterskjegg grunnla Torsnestinget på Snæfellsnes, og det blir beskrevet som et distriktsting.⁹² Hvorvidt dette tinget kun gjaldt nærområdet, eller hadde en lovgivende funksjon over et større område er vanskelig å si. Et argument for tingets innflytelse, er forliket mellom Alptefjordingarne og Eyrbyggjene på Torsnesingstinget i 998.⁹³ Torsnestinget er derimot lite kjent fra andre kilder, og Jóhannesson stiller spørsmålsteget ved tingets samfunnsmessige rolle.⁹⁴ Rollen, og bruken av hovgødetittelen kan derfor ha blitt brukt ikke bare for å understreke bærerens religiøse tilhørighet, men også deres politiske makt.

⁸⁸ Eyrbyggja-saga, 2014, S. 119

⁸⁹ Eyrbyggja-saga, 2014, S. 123

⁹⁰ Jóhannesson, 1969, S. 31

⁹¹ Opsahl, 23.03.2018, https://snl.no/Islands_historie#-Lovverk_og_administrasjon

⁹² Jóhannesson, 1969, S. 31

⁹³ Eyrbyggja-saga, 2014, S. 139

⁹⁴ Jóhannesson, 1969, S. 32

1.3 Religiøs manifestasjon og legitimering av makt

Under vikingtiden var det et mangfold av livsløpsriter og overgangsritualer. Disse var gjerne forankret i viktige livsløpshendelser; fødsel, navngivning, pubertet, giftemål, graviditet og død.⁹⁵ I tillegg til livsløpsriter, fantes det initiasjonsritualer som kan ha vært forbeholdt eliten, og som manifesterte makt og maktposisjoner. Dette delkapittelet vil undersøke om personnavnet spilte en rolle under slike initiasjonsritualer.

1.3.1 Initiasjonsfaser

«Den sommeren Torstein var tjuedefem år gammel, fødte Tora en gutt, og han ble det øst vann over og kalt Grim. Torstein ga gutten til Tor og sa at han skulle være hovgøde og kalte ham Torgrim.»⁹⁶

Utdraget ovenfor, skildrer en todelt navngivningsprosess, hvor barnet først etter vanlig navngivning mottok Torsnavnet. Det står ikke oppgitt noe tidsrom mellom den første og den andre navngivningen, men som det allerede har blitt nevnt, var tiden mellom de to svært kort. Dette vet man fordi Torstein druknet senere dette året. Torgrim må derfor ha vært under 1 år da han mottok sitt nye navn, siden hans far overså navngivningsprosessen.⁹⁷ Det er mulig å se på denne initieringen som en tredelt initiasjon, i tråd med van Genneps strukturelle fokus. Fødselen ble ikke betegnet som en uren prosess, men det var en farlig affære som satte både den fødende moren og barnets liv i fare. Det er derfor ikke utenkelig at den påfølgende knesettingen og vannøsing kan ha fungert som en atskillelsesfase, for å markere og innlemme den nyfødte som et familiemedlem. Dette kan også sees i lys av de rettighetene som fulgte den nyfødte etter knesetting og vannøsing.⁹⁸

Etter at det nyfødte barnet hadde gjennomgått knesetting og vannøsing kunne det få morsmelk og dermed regnes som familiemedlem med sosiale rettigheter. Utsetting av barn var sosialt akseptert under vikingtiden, men kun opp til det punktet hvor de nevnte ritualene hadde blitt gjennomført. Etter knesetting og vannøsing, kunne ikke barnet lenger settes ut.⁹⁹ Vannøsing og påfølgende navngivning kan derfor sees på som den siste handlingen under fødselsritualet, som atskiller barnet fra naturen. Barnets potensielle navneendring, kan dernest bli sett på som en overgangsfase. Overgangsfasen markeres i Torgrims tilfelle ved at han mottok et navneledd som definerte hans plass i samfunnet som et religiøst overhode. En slik

⁹⁵ Steinsland, 2005, S. 328

⁹⁶ Eyrbyggja-saga, 2014, S. 124

⁹⁷ Eyrbyggja-saga, 2014, S. 124

⁹⁸ Steinsland, 2005, S. 329

⁹⁹ Steinsland, 2005, S. 330

navneendring kan sees i lys av Janzéns forklaring av det toleddede navnets betydning, hvor barnet blir innviet hos gudene.¹⁰⁰ I tillegg kan en slik overgang sees i lys av den sterke tilstedeværelsen av skjebnetro. «Et menneskes skjebne ble fastlagt allerede ved fødselen.»¹⁰¹ Grims navneendring til Torgrim kan ha funnet sted såpass tidlig i livet som et forsøk fra foreldrenes side på å påvirke livets retning. En slik endring kan muligens sees på som en overgang fra et liv til et annet.

De to første fasene av initieringen skjer fortløpende med kort tidsmellomrom. Det tredje fasen, integrasjonen, skiller seg derimot ut. Denne fasen finner sted etter et lenger tidsrom som heller ikke lar seg definere like enkelt som de to første. Atskillelsen og overgangen finner sted kort tid etter fødselen, og avgjøres utelukkende av barnets forsørgere. Den tredje fasen baserer seg derimot mer på individet som skal initieres. Van Gennep hevder at alder i utgangspunktet er en dårlig måleenhet for å bestemme når individet var klar for initiaden, og at det må ligge andre faktorer til grunn for å fatte en slik beslutning.¹⁰² Man får derimot inntrykk av det motsatte i Eyrbyggja-saga.

«Torgrim var foran dem i alt og ble hovgøde så snart han var gammel nok.»¹⁰³

Den tredje og siste fasen av initieringsriten, finner sted når Torgrim går inn i rollen som hovgøde. Dette blir at van Gennep betegnet som integrasjonsfasen, hvor individet integreres i sin nye rolle. Som det allerede har blitt kommentert, skjer denne siste fasen nokså uavhengig av de foregående to. Den siste fasen baserer seg også i større grad på individet som skal initieres, og beslutningene rundt initiaden tas deretter. Integrasjonsfasens kriterium, slik det blir fortalt i Eyrbyggja-saga, er aldersbestemt. Dette stemmer dårlig overens med van Genneps ide om den sosiale eller mentale egnetheten avgjør tidspunktet for når et individ kan regnes som velegnet for en initieringsprosess.

Eyrbyggja-saga bærer preg av å være inkonsekvent i beskrivelsen av initieringsfasene, dersom man ønsker å klassifisere tillegget av Torsnavnet som en del av en større tredelt initieringsfase. Hverken Torolvs eller Torsteins navneendring skildres likt som den man finner hos Torgrim. Vannøsing og overgangen til hovgøde blir ikke nevnt, så det blir vanskelig å beskrive at de to øvrige navneendringene som nevnes blant Torsnesingene inngikk i en tredelt initieringsfase. Et annet argument for at de tre navneendringene ikke kan

¹⁰⁰ Janzén, 1948, S. 61

¹⁰¹ Steinsland, 2005, S. 329

¹⁰² Van Gennep, 1999, S. 66-67

¹⁰³ Eyrbyggja-saga, 2014, S. 124

klassifiseres som tredelte initieringsfaser er at vannøsing og knesetting i utgangspunktet betegnes som livløpsriter. De vil med andre ord ikke ha noen naturlig plass i et initiasjonsritual (forbeholdt herskermakten), fordi alle nyfødte gjennomgikk en lignende initiering. I passasjen ovenfor, hvor Torgrims vei til hovgøde blir forsøkt analysert som et tredelt initieringsritual, inngår vannøsing som en atskillelsesfase. Ettersom disse ritualene i utgangspunktet ikke inngår i en tredelt initiasjonsrite fordi de er livsløpsritualer, er det mulig at van Genneps tredelte initiering ikke kan anvendes på navneendringene i Eyrbyggja-saga.

I tillegg gjør van Gennep det klart i *Rites de passage* at tredelte initiasjonsritualer har lite med alder å gjøre, ettersom mennesker opplever kroppslig utvikling forskjellig. Den sosiale transformasjonen tok med andre ord utgangspunkt i personlig egnethet¹⁰⁴ En slik tilnærming sammenfaller godt med vikingenes oppfatning og praktisering av sosial mobilitet.¹⁰⁵ Den sønnen som var best egnet til jobben, skulle få den, uavhengig av alder.¹⁰⁶ Van Gennep peker på det mentale aspektet eller den sosiale puberteten, og hvordan dette kan fungere som et bedre måleinstrument for når et individ skal gjennomgå en sosial transformasjon.¹⁰⁷ En slik tilnærming gjør det vanskelig å forestille seg at navneendringen som inkluderte førlederen Tor var en del av et initiasjonsritual, fordi dette etter alt å dømme foregikk i svært ung alder. Slik det ble forklart i kapittel 1.2.1, fikk Torsteins sønn alt å dømme Torsnavnet før han hadde fylt ett år.

Det er fremdeles mulig at navneendringen ble sett på som et initiasjonsritual, men at det ikke fulgte en tredelt initiering. Turner har et særlig fokus på den midterste fasen, som han kaller for en liminalfase og det er her sosial transformasjon foregår.¹⁰⁸ Denne fasen av initieringen er der hvor initiaden får tilgang til kulturens kunnskap, symbolikk og hvor det foregikk sosial transformasjon. Turners hovedvekt på den midtre fasen i Van Genneps tredelte initieringsstruktur, marginaliserer den foregående og den påfølgende fasen. Hvorvidt en slik midtfase kan separeres fra de andre og operere alene, er noe mer uvisst. Dersom dette er tilfelle, vil den være meget anvendbar på et mangfold av initieringsfaser som står beskrevet i

¹⁰⁴ Van Gennep, 1999, S. 66-67

¹⁰⁵ Den sosiale mobiliteten tok først og fremst utgangspunkt innad i samfunnssklassene, slik at en høvding som hadde flere sønner ikke nødvendigvis måtte etterlate seg sitt embete til den eldste sønnen, men snarere den som var best kvalifisert.

¹⁰⁶ Sigurdsson, 2010, S. 124

¹⁰⁷ Van Gennep, 1999, S. 69-70

¹⁰⁸ Steinsland, 2005, S. 263

de utvalgte sagaene. En slik enkeltstående rituell handling, ville kunne forklare den todelte navngivingsprosessen som foregår i Eyrbyggja-saga.

1.3.2 Trefunksjonsmodellen

Torsnesingene var som mange andre herskere under vikingtiden tilhengere av æsen Tor. De forskjellige religiøse symbolene revolverte derfor rundt denne guden, enten det gjaldt Torsnavn, høyetestolper med utskjæringer av Tor, eller stedsnavn dedikert til Tor.

Som det har blitt nevnt, tilhørte flere av landnåmsmennene som reiste til Island fra Norge den lokale eliten, eller i nasjonalt perspektiv – den lavere eliten. Dette innebar at selv om de norske høvdingene var å regne som overklasse, kunne de ikke sammenligne seg med konger og jarler. Dumézils strukturalistiske komparativisme som støtter seg på trefunksjonsmodellen, forsøker å påvise et mikro-/makroforhold mellom tilbedernes hierarkiske posisjon og gudenes plass i gudesamfunnet.¹⁰⁹ Hvis man ser på Mosterskjeggselektas tilbedelse av Tor ut ifra Dumézils trefunksjonsmodell i et forsøk på å påvise samfunnets gjenspeiling av gudenes hierarki, ville de islandske høvdingene kunne blitt beskrevet som andrefunksjonsledere. Ved å tilhøre den lavere eliten, ville det sannsynligvis være utenfor deres rekkevidde å tilbe førstefunksjonsgudene ettersom dette ville gjenspeilet deres egen samfunnsposisjon. Torsnesingene og de andre landnåmsmennene var ikke førstefunksjonsherskere, så de ville trolig bli tilskrevet en andrefunksjon.

De islandske høvdingene var ikke krigere, slik som andrefunksjonen foreslår men heller ikke Tor blir fremstilt som en krigergud av Torsnesingene eller de andre landnåmsmennene. Dette kan sannsynligvis forklares med at gudene kan overskride disse funksjonene og dermed bli flerfunksjonelle.¹¹⁰ Tor ble av flere vikinghøvdinge ansett som krigergud, men også en fruktbarhetsgud fordi han som tordengud kunne påvirke været. Det kan derfor være at Dumézils trefunksjonsmodell er fleksibel nok til å tillate både guder og mennesker til å forlate sine funksjoner til fordel for andre.

Selv om trefunksjonsmodellen ikke er så rigid at den ikke tillater overlapping, finnes det allikevel flere begrensinger. Gudene kan operere innenfor andre funksjoner, i hvert fall de som ligger lenger ned hierarkisk sett. Odin som gudenes overhode og derfor førstefunksjonsgud, kunne bevege seg til andrefunksjon som krigergud. Allfaderen kunne vandre slagmarkene her på jorden, og bestemme utfallet av kriger. Han spilte også en sentral

¹⁰⁹ Steinsland, 2005, S. 79

¹¹⁰ Steinsland, 2005, S. 80

rolle i den teomakiske myten ofte kalt vanekrigen.¹¹¹ På lik linje kan Tor bevege seg nedover til den tredje funksjonen, fruktbarhet. Det er derimot usikkert og trolig usannsynlig at Tor kunne bevege seg opp som førstefunksjongud, eller at Frøy kunne fungere som krigergud. På samme måte kunne Torsnesingene bevege seg ned til tredjefunksjon som bonde eller fisker, men ikke opp til førstefunksjonsleder.

En slik fremstilling ser i hvert fall ut til å finnes i Eyrbyggja-saga. Snorre Gøde beskrives ved en anledning som bonde.¹¹² Selv om han tilsynelatende kunne tilskrives funksjonen som bonde, var han også i stand til å bevege seg opp til andrefunksjonshersker igjen. Det er derimot ingen bønder som tilskrives en sosial mobilitet som tillater dem å stige i gradene. Når det er sagt er det flere indikasjoner på at en slik sosial transformasjon kunne finne sted. Sundqvist skriver at autoritet ikke bare kunne gå i arv, men også selges og lånes bort.¹¹³ Det kan med andre ord ha vært mulig, i hvert fall for mennesker, å bevege seg oppover i hierarkiet men ikke uten involvering fra andre parter som stod høyere enn vedkommende i sosial status, som kunne initiere den sosiale transformasjonen. Selv om enkelte likhetstrekk kan observeres fra et strukturalistisk perspektiv, er det ikke nødvendigvis riktig. Indoeuropeisk komparativisme har vært utsatt for mye kritikk, særlig på grunn av sin metodologiske tilnærming.¹¹⁴ Denne tolkningen av forholdet mellom Mosterskjeggsslekta og Tor, forutsetter en frihet som kanskje ikke eksisterer.

¹¹¹ Steinsland, 2005, S. 136

¹¹² Eyrbyggja-saga, 2014, S. 175

¹¹³ Sundqvist, 2016, S. 57

¹¹⁴ Dosse, 1997, S. 16 og S. 21 og Steinsland, 2005, S. 80

1.4 Religiøs herskerstrategi

Analyseverktøyet religiøs herskerstrategi deles inn i fire kategorier: Forholdet til gudeverdenen, kultrolle, religiøs symbolikk og kontroll og organisering av kulten. Det skal riktignok nevnes at disse fire kategoriene ikke er absolutte, men opererer i gråsoner hvor overlapping inngår. Analyseverktøyet første punkt, herskerens rolle til gudeverdenen deles igjen inn i fem underkategorier: a) Herskeren kan bli sett på som en guddommelig skikkelse i, og for seg selv, eller b) som en reinkarnasjon av en gud, c) herskeren kan også bli sett på som en etterkommer av en eller flere guddommer, d) herskeren kan bli sett på som gudenes representant på jorden og tilslutt e) finner vi punktet hvor herskeren er det viktigste bindeleddet mellom de to verdenene.¹¹⁵

Torsnesingenes rolle, slik den blir fremstilt gjennom dette analyseverktøyet, gjør det mulig å se på hvilke virkemidler Mosterøyslekta tok i bruk for å fremme sin religiøse posisjon. I tillegg vil det klarere vise hvilken rolle personnavnet eventuelt hadde i denne sammenhengen. Det vil spille en viktig rolle i kapittel 5 hvor Torsnesingene og Ladejarlene kompareres.

1.4.1 Herskerens rolle til gudeverdenen

Det første punktet Sundqvist tar for seg, er herskerens forhold til gudeverdenen. Dette punktet består av fem underkategorier, presentert i en hierarkisk fremstilling (se kapittel 2).

Herskeren kan selv bli sett på som en gud, av guddommelig slekt eller ha relasjoner til gudene. Torsnesingene ble på ingen måte ansett for å være guder selv, de ble heller ikke ansett for å være i slekt med gudene. Det forholdet Mosterskjeggsslekta hadde til gudene, og da særlig æsen Tor, kom gjennom vennskap. Dette betyr at forholdet mellom menneske og gud best kan beskrives med punkt E) som innebærer at herskeren er det viktigste bindeleddet mellom de to verdenene.

«Rolv var en stor høvding og svært raus. Han hadde ansvaret for Torshovet der på øya og var en trofast venn av Tor; derfor ble han kalt Torolv.»¹¹⁶

Høvdingen, i dette tilfellet Torolv, ble ansett som en venn av Tor fordi han hadde ansvaret for hovet og dermed den offentlige kulten på Moster. Torolvs vennskap med Tor kan betegnes som et vertikalt vennskap ettersom det eksisterer på tvers av hierarkiet.¹¹⁷ I dette tilfellet eksisterte vennskapet på tvers av verdener, mellom gud og mann. Vertikale vennskap mellom mennesker var også vanlig, ofte mellom hersker og bonde. Håvamål legger stor vekt på

¹¹⁵ Sundqvist, 2016, S. 234

¹¹⁶ Eyrbyggja-saga, 2014, S. 119

¹¹⁷ Sigurdsson, 2010, S. 24

vennskapets betydning og hvordan det skulle vedlikeholdes. Det var særlig gjennom gaver eller offer, at høvdingene ga sin støtte til gudene. I gjengjeld fikk de visdom eller annen form for støtte. Denne utvekslingen kan best beskrives som gave-gjengaveprinsippet.¹¹⁸

Eyrbyggja-saga forteller om hvordan Torolv, etter å ha blitt konfrontert av Harald Hårfagre, gjennomførte et kriseblot for å rådføre seg med Tor. Ordet blót er et substantiv og stammer fra verbet blóta, som betyr å ofre.¹¹⁹ Det er derfor rimelig å anta at Torolv ofret, slik at han kunne få bistand fra Tor. Torolv tolket utkommet av blotet dithen, at Tor ville han over til Island.

1.4.2 Herskerens rolle i kulten

Punkt nummer to i Sundqvists analyseverktøy er herskerens rolle i kulten.¹²⁰ Tittelen, eller binavnet hovgøde, dukker til stadighet opp i Islendingesagaene. Det krydde av gøder eller tempelprester som moderne oversettelser ofte kaller dem på Island.¹²¹ Også Torsnesingene hadde til enhver tid minst en hovgøde, en tittel som kan ha vært forankret i både fornavn og etternavn, slik vi har sett med Torgrim Torsteinsson og senere Snorre gøde.¹²² Torolv Mosterskjegg blir i Eyrbyggja-saga beskrevet som en høvding som også hadde ansvaret for hovet. Det er ingen passasjer i sagaen som tilsier at Torolv ikke hadde en sentral rolle i kulten, det blir også presisert at «Torolv Mosterskjegg gjorde i stand et stort blot».¹²³

Etter alt å dømme var det høvdingene selv som fungerte som religiøse overhoder. Torolv, hans sønner Hallstein og Torstein samt Torsteins sønn og sønnesønn beskrives alle som gøder eller hovgøder. Et annet eksempel på kommunikasjon mellom Mosterskjeggslekta og Tor, hvor høvdingen ser til å spille en sentral rolle i blotet uten et eget presteskap, finner man i Landnámabok. Hallstein Torolvsson ofret til Tor slik at guden kunne sende han høysetestolper. Kort tid etter, ble det skylt i land et digert tre som var så stort at hele fjorden kunne utvinne høysetestolper av det.¹²⁴

Det finnes allikevel flere historikere som mener at det eksisterte et eget presteskap under vikingtiden. Von Sees argument for at det eksisterte et profesjonelt presteskap, er bruken av termen gøde eller godí. Von See argumenterer for at det kun var på Island gødene hadde

¹¹⁸ Sigurdsson, 2008, S. 67

¹¹⁹ Steinsland, 2005, S. 276

¹²⁰ Sundqvist, 2016, S. 235

¹²¹ Landnámabok, 2012, S. 46

¹²² Forankring gjennom fornavn skjedde ved tilføringen av førlederen Tor. Slik Torgrims navneendring beskrives, ble navneleddet Tor tilført fordi han skulle bli hovgøde.

¹²³ Eyrbyggja-saga, 2014, S. 119

¹²⁴ Landnámabok, 2012, S. 62

ekstraansvar som høvding. Ellers i Norden tilhørte gødene et profesjonelt presteskap.¹²⁵ Under dette premisset skulle heller ikke Torolv Mosterskjegg hatt en sentral rolle i kulten mens han bodde på Mosterøy i Norge. Inntrykket er derimot at Mosterskjegg etter alt å dømme var en sentral skikkelse. Også andre norske høvdinge som utvandret til Vesterhavsoyene ser ut til å ha hatt sentrale roller i kulten. Torhadd Gamle, beskrives også som en tempelprest eller gøde. Han utvandret fra Mære i Trøndelag til Island, og likesom Torolv, kastet også han høysetestolpene over bord når han nærmet seg nytt land.¹²⁶ Disse, og flere beskrivelser om hovgøder fra Norge som flyttet til Island, gjør det lite sannsynlig at von See sin teori om et profesjonelt presteskap, stemmer.

1.4.3 Religiøs symbolikk

Religiøs symbolikk kommer i forskjellige former. Fysiske objekter med en tilskreven religiøs funksjon, ofte kalt parafernalia eller klenodier, fungerer som en materiell manifestasjon av de immaterielle ideene.¹²⁷ I praksis betyr dette at fysiske objekter som kunne sees og oppleves av mennesker representerte abstrakte ideer og fenomener, noe som bidro til å redusere skillet mellom fakta og fiksjon.

Høysetestolper er en gjenganger i de islandske sagaene. Som det allerede har blitt påpekt hadde høysetestolpene divinatoriske egenskaper og ble blant annet brukt for å kommunisere med gudene. Slik det fremstilles i sagalitteraturen, deriblant Eyrbyggja-saga, var det under Landnámstiden en vanlig skikk for landnåmsmennene å bosette seg der hvor Tor eller andre guder lot høysetestolpene skylde på land. Dette impliserer at det fantes en kobling mellom den materielle substansen, høysetestolpene, og gudeverdenen. Høysetestolpene kan dermed sies å ha hatt en instrumentell effekt, som kommunikasjonsledd i det vertikale vennskapet mellom mann og gud.

Begrepet axis mundi eller verdensakse brukes av og til om de egenskapene høysetestolpene ser ut til å ha hatt.¹²⁸ Høysetestolpenes religiøse dimensjon ser ut til å være overførbar til andre objekter. Eyrbyggja-saga forteller om hvordan Torolv Mosterskjeggs høysetestolper trolig ble tillagt hellige nagler. De hellige naglene, eller gudenaglene nevnes først etter ankomsten til Island i motsetning til andre attributter som nevnes før eller under reisen. Dette kan bety at naglene kan ha vært en ny tilføring. Naglene beskrives som hellige, noe som

¹²⁵ Sundqvist, 2016, S. 164

¹²⁶ Landnámabok, 2012, S. 117

¹²⁷ Sundqvist, 2016, S. 27

¹²⁸ Steinsland, 2005, S. 101

indikerer at de kan ha blitt helliggjort når de kom i kontakt med høysetestolpene, likesom jorden under alteret i hovet var hellig.¹²⁹

Larsson og Arrhenius hevder at de mange gullgubbene som har blitt funnet rundt høysetestolpene, kan ha vært festet på selve stolpene som en form for dekorasjon. Det kan derfor være mulig at gudenaglene som nevnes i Eyrbyggja-saga var gullgubber.¹³⁰ Teorien er ikke problemfri. Arkeologiske utgravninger har konstatert at et mangfold av forskjellige objekter har blitt funnet rundt det som trolig er hullene etter høysetestolpene; mennesketenner, gullgubber, steinobjekter, redskaper og andre gjenstander. Det at gullgubber har blitt funnet i det man antar er høysetestolper, kan simpelthen være resultatet av en offerskikk.¹³¹

I tillegg til å ta med høysetestolpene, var det flere landnåmsmenn som brakte med seg jorden under hovet eller alteret. Skildringen av Torolv Mosterskjeggs reise fra Mosterøy til Island er an av mange sagaer som inneholder en slik beretning.¹³² Han brakte med seg høysetestolpene, men også jorden rundt disse.¹³³ Det kan tenkes at jorden medbringes for også å ligge til grunn for hovet som skal reises på Island, en slags hellig grunn. Eyrbyggja-saga gjør et stort poeng ut av fysisk renhet. Det var for eksempel ulovlig å se på Helgafjell dersom man ikke var ren, og det var heller ikke lov til å spille blod på eller i nærheten av fjellet, hverken av mennesker eller dyr.¹³⁴ Det kan derfor tenkes at jorden under høysetestolpene, etter å ha vært igjennom en rekke blot og andre hellige handlinger, hadde en form for renhet som var vanskelig å få til, eller som jorden på Island ikke hadde.

Det å helliggjøre land (NO helga ser land), land som skulle betegnes som hellig, måtte frigjøres for ondskap og markeres før det tilslutt ble tilsluttet en eller flere guder/guddommelige skikkelser.¹³⁵ Sundqvist refererer til denne renselsesprosessen som «ambulatory rituals» og beskriver en handling som skulle rense et objekt, eller området det stod på. Slike handlinger ble ofte gjort for å avgrense det hellige området fra den ytre, urene verden. Det er også mulig at slike handlinger skulle verne det hellige området fra onde makter.¹³⁶ I tillegg var gudene begrenset til områder, så bruken av ild for å avgrense et

¹²⁹ Eyrbyggja-saga, 2014, kapittel 4

¹³⁰ Sundqvist, 2016, S. 237

¹³¹ Sundqvist, 2016, S. 235/236

¹³² Eyrbyggja-saga, 2014, S. 119

¹³³ Steinsland, 1989, S. 125

¹³⁴ Eyrbyggja-saga, 2014, S. 120

¹³⁵ Sundqvist, 2016, S. 291

¹³⁶ Sundqvist, 2016, S. 246

område kan også ha vært en måte å definere gudenes tilstedeværelse.¹³⁷ Torolv Mostrerskjegg går ildgang i Eyrbyggja-saga, noe som muligens kan beskrives som et slik ambulerende ritual. Dersom denne ildgangen fjernet ondskap, hadde det kanskje ikke vært nødvendig å ta med jorden under høysetet, men det kan være at Mostrerskjegg slett ikke brukte ild for å helliggjøre land og fjerne ondskap, men var motivert andre årsaker.

De norrøne gudene var i motsetning til den monoetiske kristne guden, geografisk bundet til et område. Vikingene så ut til å godta premisset om at fremmede guder regjerte i fremmede land.¹³⁸ Når det er sagt, kan det være at Torolvs ambulerende handling kan ha vært en form for landmarkering. Torsnesingene og de andre landnåmsmennene beholdt troen mens de bodde på Island, og var kanskje derfor nødt til å innvie det nye landet til gudene.¹³⁹ En annen forekomst av helliggjøringen, er hvordan landnåmsmennene erklærte steder som hellige. «He put in at Stodvarfjord, and declared the whole fjord as sacred, just his place in Mære had been, forbidding people to take any life there except for domestic cattle.»¹⁴⁰ Utdraget beskriver hvordan landnåmsmannen Torhadd erklærte hele Stodvarfjord hellig. Hva dette betød i praksis, er vanskelig å si annet enn at det ikke var lov til å ta liv i dette området. En tilsvarende handling finner sted i Eyrbyggja-saga, hvor Torolv Mosterskjegg blant annet skaper et nytt dødsrike i det nye landet.

«På det neset er et fjell som Torolv holdt for så hellig at din skulle ingen mann se som ikke hadde vasket seg, og ikke skulle noe drepes på fjellet, verken folk eller fe, uten at det gikk bort selv. Det fjellet kalte han Helgafjell og trodde at han og alle slektningene hans på neset ville komme dit når de døde.»¹⁴¹

Helgafjell fikk etter alt å dømme sin hellige status idet Torolv og hans følge ankom Island. Det er i hvert fall ingenting som peker i retning av at dette fjellet var hellig, uavhengig av deres nærvær. Fjellet fikk så rolle som ættens dødsrike. Torolvs krav om at ingenting skulle drepes forsvant imidlertid med tiden. Torstein Torskebit bosatte seg på Helgafjell, hvor han bygde en gård.¹⁴² Med gården fulgte det dyrehold, noe som gjør det høyst sannsynlig at disse domestiserte dyrene ble slaktet der på Helgafjell. Likeledes er det lite sannsynlig at Torolvs forbud om å se på fjellet uvasket ble opprettholdt.

¹³⁷ Sigurdsson, 2008, S. 55

¹³⁸ Steinsland, 2005, S. 32

¹³⁹ Sigurdsson, 2008, S. 55

¹⁴⁰ Landnámabok, 2012, S. 117

¹⁴¹ Eyrbyggja-saga, 2014, S. 120

¹⁴² Eyrbyggja-saga, 2014, S. 123

Helgafjell, det hellige fjellet, skiller seg på mange måter fra de tradisjonelle dødsrikene. Mens de mer tradisjonelle dødsrikene i norrøn mytologi ofte fremstilles som storslåtte haller med guddommelig tilstedeværelse, var Helgafjell et tilsynelatende vanlig fjell med tilskrevne religiøse egenskaper. Ættefjellet skiller seg også ut ved at det er plassert i Midgard, og ikke Åsgård eller Utgård. Helgafjell lå ikke langt unna Hovstad, Torolvs gård. Dette kan minne om gravhauger og deres funksjoner, hvor avdøde forfedre fremdeles spilte en viktig rolle.¹⁴³

Kanskje var ættefjellet Torolvs forsøk på å skape en gravhaug. Denne teorien kan sees i lys av at Torolv, som hadde forlatt gården i Norge til fordel for Island, ikke tok med seg ættens gravhauger. Helgafjell kunne dernest fungere som en kontinuitet av gravhaugene hjemme i Norge. Det kommer ikke frem, hverken i Eyrbyggja-saga eller Landnámabok, hva slags dødsrike Torolv forestilte seg mens han levde i Norge. Dette forblir uvisst, men Torolvs behov for å opprette et nytt dødsrike kan kanskje fortelle om de geografiske begrensingene innen den norrøne mytologien. Fleksibiliteten rundt temaet kan derimot indikere at forestillingen om et liv etter døden var viktigere enn dødsriket og hva slags form det tok.

Religiøs symbolikk uten materiell substans

Mens de religiøse symbolene med en fysisk utforming manifesteres gjennom sin religiøse dimensjon, eksisterer immaterielle religiøse symboler kun inter-subjektivt. Dette betyr at de kun finnes i menneskets idéverden, uten forankring i det materielle. Personnavn kunne tilskrives en religiøs dimensjon og dermed brukes som religiøs symbolikk. Den religiøse symbolikken ser først og fremst ut til å revolvere rundt fornavn, men også etternavn kan inneholde religiøse motiver.

Janzén gjør et stort poeng ut av de toleddede fornavnene under vikingtiden, og hevder at et slikt toleddet navn «inviga barnet åt gudarna.»¹⁴⁴ Torsnesingene benytter seg nærmest utelukkende av toleddede fornavn, og bruken av førlederen Tor (NO Þór, Þórr eller Þor) forekommer ofte. Som vist tidligere, inneholder omtrentlig femti prosent av alle Mosterskjeggselektas fornavn navneleddet Tor i en eller annen form.

Det er vanskelig å si om alle som bar et Torsnavn hadde en slags tilknytning til guden Tor, eller om det var noe mer vilkårlig. Hvorfor ga ikke Torolv, som var god venn med Tor og en svoren tilhenger av guden begge sønnene sine til Tor dersom navnet utelukkende var positivt

¹⁴³ Sigurdsson, 2008, S. 67

¹⁴⁴ Janzén, 1948, S. 61

for bæreren? Var det visse forutsetninger (eller begrensninger) som lå til grunn for at enkelte kunne bære navnet, eller forutsatte bruken av Torsnavn personlige egenskaper hos bæreren?

Torolvs yngste sønn, Torstein, ble trolig født i år 913 evt., Torolv var på dette tidspunktet svært gammel og døde fem år etter.¹⁴⁵ Torolvs kan ha innsett at alderen ville gjøre Torstein faderløs i ung alder, derav ønsket om å gi sønnen i gave til Tor. I tråd med gjengaveprinsippet, ble Tor dermed pålagt å beskytte gutten fordi «plikten til å ta imot var like sterk som plikten til å gi og gjengjelde.»¹⁴⁶ En annen forklaring er at Torstein fikk Torsnavnet fordi han skulle overta gården etter faren, og dermed hovet. Det er høyst sannsynlig at det ikke fantes et eget profesjonelt presteskap hverken på Island eller i Skandinavia under vikingtiden, noe som ga høvdingen en sentral rolle i kulten. Torsnavnet kan derfor ha vært fordelaktig ettersom Torstein etter alt å dømme ble hovgøde. Denne forklaringen støttes av navneendringen til Grim, Torstein sønn.

«Den sommeren Torstein var tjuefem år gammel, fødte Tora en gutt, og han ble det øst vann over og kalt Grim. Torstein ga gutten til Tor og sa at han skulle være hovgøde og kalte han Torgrim.»¹⁴⁷

Denne passasjen kan indikere at Grims rolle som kommende hovgøde hadde sammenheng med fornavnet hans. Alternativt, kan Torsteins ytring om at Torgrim skulle bli hovgøde, være et ønske i tråd med skjebnetroen i norrøn mytologi. Uavhengig av Torsteins intensjoner med tilføring av førleddet Tor, ser det ikke ut til at det hadde særlig stor virkning på rollen som hovgøde. Det finnes utallige eksempler på hovgøder, også blant Torsnesingene, som ikke bar Torsnavn. Hallstein, Torolvs eldste sønn, var selv hovgøde og en stor tilhenger av Tor. Det var med andre ord ingen krav om at hovgøder måtte bære Torsnavn.

Det at bruken av Torsnavnet kan ha vært noe mer vilkårlig, kan kanskje best illustreres med innføringen av kristendommen. I motsetning til den norrøne mytologien, var ikke kristendom særlig åpen for synkretisk påvirkning når det gjaldt religiøs praksis. Kristendommen var derimot flink til å imøtekomme nye kulturer gjennom akkulturasjon, en form for samfunnsmessig kontinuitet. Dette innebar at få eller ingen av de udogmatiske og dennesidige religiøse skikkene ble videreført til kristendommen. Samfunnene fikk derimot beholde beslektede skikker som brygging av øl, og kultstedskontinuiteten ble ofte videreført.¹⁴⁸

¹⁴⁵ Eyrbyggja-saga, 2014

¹⁴⁶ Sigurdsson, 2010, S. 27

¹⁴⁷ Eyrbyggja-saga, 2014, S. 124

¹⁴⁸ Steinsland, 2005, S. 32-33 og S. 433

Allikevel forble Torsnavn, på tross av sin sterke tilknytning til den hedenske guden, svært populære også etter innføringen av kristendommen. Kanskje var dette en form for kultkontinuitet, men navnets religiøse tilknytting gjør dette mindre sannsynlig. Flere av Snorre Gøde sine barn fikk Torsnavn på tross av at Snorre selv var en viktig pådriver for innføringen av kristendommen.

Etternavn eller binavn kunne også representere religiøs symbolikk. En svært vanlig binavn på Island, og også blant Torsnesingene, var gøde eller hovgøde. Hallstein Torolvsson, blir i Landnámabok referert blant annet referert til som Hallstein gøde og Hallstein Torskarfjardingar-godí.¹⁴⁹ Et lignende eksempel er hvordan Snorre Torgrimsson endrer navn til Snorre Gøde. Det er mulig at denne formen for binavn ga religiøs autoritet. Torgrim Kjallakson endret navn til Torgrim Gøde etter et forlik med Tord, hvor han fikk delansvar for å administrere hovet.¹⁵⁰ Selv om tittelen i seg selv var immateriell, manifesterte den seg gjennom eierskapet av hovet. I motsetning til Torsnavnet, forutsatte sannsynligvis et binavn som inneholdt ordet gøde at vedkommende var i besittelse av et hov.

Det er også mulig at hovgødenavnet ikke var et navn av religiøs dimensjon, men snarere et yrkesnavn. Flere av de norske og islandske høvdingene hadde det som kan minne om yrkesnavn, for eksempel Ulf Viking, og Torolvs Mosterskjeggs far, Ørnulf Fiskreke.¹⁵¹ Når det er sagt, fantes det mange gøder som ikke brukte det som et binavn, som for eksempel Torstein Torskebit, eller Torgrim Torsteinsson. Dette blir imidlertid vanskelig å påvise, kanskje særlig fordi yrkesnavn tradisjonelt sett ikke var vanlig i Norge eller på Island under vikingtiden.¹⁵²

1.4.4 Herskerens kontroll og organisering av kulten

Sundqvist gjør det klart at herskerens kontroll og organisering av den offentlige kulten var et viktig komponent for å utføre de øvrige 3 religiøse strategiene. Ved å kontrollere kulten og i Torsnesingenes tilfeller sakralbyggene, er det i stor grad opp til herskeren når, hvor og hvordan kulten utspiller seg. Gjennom kultkontroll kan herskeren velge å fokusere på en religiøs tilnærming som er fordelaktig for sin egen del, for eksempel gjennom genealogiske eller hierarkiske myter.¹⁵³

¹⁴⁹ Landnámabok, 2012, S. 46

¹⁵⁰ Eyrbyggja-saga, 2014 S. 123

¹⁵¹ Landnámabok, 2012, S. 159

¹⁵² Veka, 06.01.2018, <https://snl.no/etternamn#-Yrkesnamn>

¹⁵³ Sundqvist, 2016, S. 236

Eyrbyggja-saga indikerer at herskeren hadde en sentral rolle i den offentlige kulten. Offentlig kult er, i motsetning til privat eller lokal kult, en kollektiv tilbedelse av en eller flere guder, som for eksempel blot. Flere av blotene fulgte årssyklusen, og var storslåtte fester med blant annet ofring.¹⁵⁴ Det forekom også blot og større religiøse seremonier utenom årssyklusen, som for eksempel kriseblotet Torolv Mosterskjegg arrangerte før han vurderte å reise til Island.¹⁵⁵ Torolv som var høvding på øya Moster, fremstilles som den sentrale beslutningstageren under blotet. Det var han som tolket blotets utfall dithen at han skulle flytte til Island. Herskerens sentrale rolle i kulten, gjorde at den fant sted på hans premisser, og derfor tilrettela for religiøs makt.

Kontroll over hovet var en særs viktig egenskap i organiseringen av kulten. Siden hedendommen ikke hadde et profesjonelt presteskap eller en sentralisert religiøs autoritet, ble hovene bygd og opprettholdt av lokale herskere. Det private eierskapet åpnet for at herskeren organiserte kulten på egne premisser. Dette innebar at de var ansvarlige for drift og vedlikehold, noe som igjen kan ha vært forårsaket av økonomisk gevinst. Den økonomiske gevinsten ved å eie og derfor organisere et hov, blir trukket frem av Sundqvist, som en helt sentral grunn til eierskapet.¹⁵⁶ Det finnes flere eksempler på at høvdingene på Island mottok skatt fra lokalfolk, slik at de blant annet kunne vedlikeholde og drifte hovene. Torolv Mosterskjegg, mottok ifølge Eyrbyggja-saga hovtoll fra folk som benyttet seg av hans hov.¹⁵⁷ Det var utvilsomt kostbart å drifte et hov, men dersom Sundqvists teori om at økonomisk gevinst var et sentral aspekt av eierskapet, må det ha ligget økonomisk overskudd til grunn.

«Men for at de skulle være vel forlikte og venner etter dette, bestemte han at Torgrim Kjallakson skulle yte halvparten av utgiftene med å holde hovet oppe og få halve hovskatten og halvparten av tingmennene.»¹⁵⁸ Dette utdraget fra Eyrbyggja-saga fremstiller eierskapet av et hov som en fordel, med økonomisk gevinst. Tord, som var i konflikt med Torgrim, satte flere ufravikelige krav under tinget men tilbød Torgrim en sentrale eierrolle ved hovet for å forlikes og dermed forbli venner og holde freden. Torgrim godtok bestemmelsene og tok i tillegg binavnet gøde og ble derfor hetenes Torgrim Gøde. Dersom den økonomiske gevinsten ved hovet hadde forsvunnet med vedlikehold, er det lite sannsynlig at Torgrim hadde mottatt tilbudet fra Tord.

¹⁵⁴ Steinsland, 2005, S. 274 - 275

¹⁵⁵ Eyrbyggja-saga, 2014, S. 119

¹⁵⁶ Sundqvist, 2016, S. 163

¹⁵⁷ Sundqvist, 2016, S. 195

¹⁵⁸ Eyrbyggja-saga, 2014 S. 123

1.5 Delkonklusjon

Navneleddet Tor (NO Þór, Þórr eller Þor) er en gjenganger blant Torsnesingene, og de islandske høvdingene for øvrig. Blant de mannlige Torsnesingene er Torsnavnet godt representert. Av de 22 mannsnavnene som blir nevnt i slektstreet i kapittel 1.1, bærer 11 navneleddet Tor.¹⁵⁹ Dette tilsvarer rundt 50 prosent. Av alle de kjente kvinnenavnene blant Torsnesingene, utgjør navn med navneleddet Tor 10 av 19 navn, eller drøyt 53 prosent. Dette samsvarer med Janzéns utsagn om at navneleddet Tor var det mest populære under vikingtiden.¹⁶⁰

Det forekommer flere navneendringer i Eyrbyggja-saga, men det er særlig prosessen der hvor enkeltleddede fornavn fikk tilført førlederen *Tor* som er av interesse. Rolv endret navn til Torolv, Stein til Torstein og Grim til Torgrim. Denne navneendringen ser ut til å inngå i et planlagt navneendringssystem. Slik det fremstilles i Eyrbyggja-saga, var det de yngste sønnene som fikk tillagt Torsnavnet. Blant Torolvs to sønner, Hallstein og Torstein, var det kun den yngste sønnen som fikk tildelt Torsnavnet. Den eldste sønnen Hallstein, på tross av at han var en dedikert tilhenger av Tor og ble hovgøde, fikk ikke Torsnavn. En liknende trend ser man også hos Torstein Torskebiter. Hans eldste sønn, Bork Digre, fikk ikke Torsnavn. Torsteins yngste sønn fikk derimot tildelt Torsnavnet og ble hetenes Torgrim. Det er også mulig at Torolv selv var den yngste sønnen til Ørnolv Fiskreke, slik at også hans navn følger den samme ordningen, men dette er vanskelig å påvise.

Det finnes flere indisier på at denne navneendringen var godt planlagt. Janzén skriver at de fleste personnavn under vikingtiden var toleddede.¹⁶¹ Begge de yngste sønnene som har blitt nevnt i forbindelse med navneendringen ble født med enkeltleddede navn. Navnene deres, Stein og Grim, var derfor mottagelig for Torsnavnet for da å kunne konstruere et dobbeltnavn med førlederen Tor. Det samme gjelder Rolv, noe som også kan støtte oppunder teorien om at han fikk tildelt Torsnavnet av sin far på samme måte som Stein og Grim. Navnet Hallstein var allerede toleddet, og ville derfor ikke kunne motta Torsnavnet. Det samme gjelder Ørnolv. Toleddede navn er med andre ord ikke forenelig med tillagte navneledd. Hverken Landnámabok, eller Eyrbyggja-saga har slike forekomster.

¹⁵⁹ Se kapittel 1, side 4. Illustrasjonen blir også lagt ved som vedlegg.

¹⁶⁰ Janzén, 1948, S. Navn som inneholdt navneleddet Tor var meget populært i Norge både før under og etter Harald Hårfages rikssamling. Navnets popularitet ble med landnámstiden også populært på Island og de andre Vesterhavsøyene.

¹⁶¹ Janzén, 1948, S. 94

Fornavnet hadde etter alt å dømme iboende egenskaper. Steinsland skriver at det er enkelte egenskaper tilknyttet de forskjellige navnene, og at egenskaper derfor kan arves gjennom navn.¹⁶² Navnenes iboende egenskaper kan derfor være med på å forklare tradisjonen hvor sønner ble oppkalt etter avdøde fedre. Det er spor av determinisme knyttet til navngivingen. Navneleddet *Tor* var som sagt kun forenelig med enkeltleddede navn. Torolv Mosterskjeggs eldste sønn, Hallstein, som allerede bar et toleddet navn kunne derfor ikke motta førlederen *Tor*. Torolv yngste sønn, Stein, fikk førlederen *Tor* i såpass ung alder at det ville vært vanskelig å vurdere hans egnethet som kommende hovgøde. Navngivingen fremstår derfor som deterministisk, fordi den ikke var basert på den tradisjonelle tilskrivelsen av embeter som tok utgangspunkt i nettopp den personlige egnetheten.

Mosterskjeggslektas fornavn, sett foruten førlederen *Tor*, ser ut til å ta utgangspunkt i naturnavn. Av de Torsnesingene man veit fungerte som hovgøder, er det kun navnet *Grim* som ikke er et naturnavn.

Av etternavn var det særlig patronyme navn spilte en viktig rolle i vikingsamfunnet fordi det gjorde det enkelt å holde styr på slektskap. Som det allerede har blitt påpekt, er sagalitteraturen og de genealogiske fremstillingene de presenterer svært nøyaktige. Kun unntaksvis forekommer kontradiksjoner. I sagalitteratur og *Landnámabok* utgjør patronyme navn og slektsbånd ofte en viktig del av personbeskrivelser. Steinsland skriver at vikingenes evne (og ønske) til å holde oversikt over slektskapet sitt var viktig i en rekke sammenhenger, deriblant arveoppgjør.¹⁶³ I tillegg til patronyme navn, var det en utbredt praksis at særlig de islandske mennene, deriblant Torsnesingene, fikk binavn.

Under en konfrontasjon mellom Bjørn og Snorre siterer *Eyrbyggja-saga* Bjørn: «Slik er det, Snorre bonde, at jeg ikke legger skjul på at jeg ha gjort ting mot deg som du godt kan anklage meg for, og det sies at du ikke liker meg noe særlig.»¹⁶⁴ Dette kan tyde på at enkelte binavn kunne fungere som yrkesnavn. Yrkesnavnteorien kan også anvendes på binavnene til Snorre, Hallstein og flere av de andre islandske høvdingene. Snorre og Hallstein bar navnet *gøde*, noe som indikerer at de administrerte sakralbygg.

Torsnesingenes etternavn bestod enten av et patronymetternavn, et attributtetternavn som beskrev personlige egenskaper, eller et yrkes- eller tittelnavn. Patronymetternavnene var den

¹⁶² Steinsland, 2005, S. 330

¹⁶³ Steinsland, 2005, S. 362

¹⁶⁴ *Eyrbyggja-saga*, 2014, S. 175

tradisjonelle navngivingen, og alle medlemmene av Mosterskjeggsslekta fikk slike etternavn. Det var etternavnet de automatisk fikk ved fødsel. Gjennom livets gang var det også vanlig at de ble kjent under binavn. Torsnesingene fremstår som meget konsekvente i bruken av binavn. Alle Torsnesingene presenteres i løpet av Eyrbyggja-saga og Landnámabok med et tilnavn, enten det beskriver fysiske egenskaper eller deres samfunnsmessige stilling.

Binavn som revolverer rundt gøde og hovgøde er spesielt vanlig blant Torsnesingene. Disse navnene, som for eksempel Snorre Gøde, kan minne om yrkesnavn. Yrkesnavn er en etternavntradisjon som tradisjonelt sett ikke hatt noe særlig fotfeste i Norden, men for Mosterskjeggsslekta fremstår hovgødetittelen som en viktig del av deres identitet og derfor navn. Hvorvidt slike binavn ble brukt i Torsnesingenes egen samtid er vanskelig å svare på.

Analyseverktøyet *religiøs herskerstrategi* har blitt anvendt på Torsnesingene og deres fremtreden. Den første kategorien, *herskerens rolle til gudeverdenen* forsøker å se nærmere på hvordan islandske høvdinger forholdet seg til gudene. I Torsnesingenes tilfelle, var det gjennom vennskap at denne kommunikasjonen fant sted.¹⁶⁵ Vennskap var en viktig allianse i vikingtiden, både mellom mann og menneske og mann og gud.¹⁶⁶ Vennskap mellom mann og gud blir av Sundqvist klassifisert som et mindre bombastisk forhold enn de som hevdet å være i slekt med gudene. Mosterskjeggætta's vennskap med Tor har utvilsomt gitt dem en posisjon de hadde vært foruten dersom de ikke hadde påtatt seg rollen som talerør til gudeverdenen. Vennskapet med Tor og deres rolle som høvdinger, ga dem en posisjon som kommunikasjonsledd mellom de to verdenene. Slik fikk de også mye religiøs makt. Vennskapet mellom Tor og høvdingen forplantet seg videre til lokalsamfunnet «fordi gudene også skulle støtte sine venners venner.»¹⁶⁷

Den neste punktet *Herskerens rolle i kulten*, blir direkte berørt av herskerens forhold til gudene. Siden Torsnesingene var høvdinger og anså seg som venner av Tor, hadde de også rollen som hovgøde. Det er i hvert fall svært lite som tilsier at dette ikke var tilfellet. På grunn av deres eierskap over hovet, og vennskapet med Tor spilte de også en sentral rolle i kulten. Torsnesingene skildres ofte som sentrale deltakere av blot, som for eksempel da Hallstein ofret til Tor slik at han skulle få et tre han kunne lage høysetestolper av.¹⁶⁸

¹⁶⁵ Sundqvist, 2016, S. 243

¹⁶⁶ Sigurdsson, 2010, S. 27

¹⁶⁷ Sigurdsson, 2008, S. 67

¹⁶⁸ Landnámabok, 2012, S. 62

Torsnesingenes bruk av religiøse symboler, den tredje kategorien i *religiøs herskerstrategi*, er nokså omfattende. Oppgaven skiller mellom objekter med religiøs symbolikk og inter-subjektive religiøse symboler. De religiøse objektene fungerte som manifestasjoner av mer abstrakte ideer, og sørget for at folk fikk et personlig forhold til den religiøse sfæren. Sundqvist poengterer at religiøse objekter gjorde religionen mer synlig, og muliggjorde for en merk direkte kontakt med det hellige.¹⁶⁹ Slike objekter var hov, høysete og høysetestolper. Disse ble tilskrevet divinatoriske egenskaper og tillot brukeren å kommunisere med gudene. De hadde også guddommelige egenskaper. Materie som kom i kontakt med særlig høysetestolpene og hovet kunne selv bli regnet som hellig. Det var vanlig at landnåmsmennene tok med seg jorden under hovet, mer spesifikt der hvor alteret hadde stått over til Island. I Eyrbyggja-saga fortelles det også om gudenagler, og hvordan disse ble hellige i kontakt med høysetestolpene. Slik det ble diskutert, kan det være at gudenaglene det snakkes om, er såkalte tempelmynter eller gullgubber.¹⁷⁰

De inter-subjektive religiøse symbolene består av navn og titler. Denne formen for symbolikk eksisterer utelukkende inter-subjektivt og manifesterer seg ikke direkte i den fysiske verdenen. Torsnavnet står helt sentralt i Mosterskjeggættas bruk av religiøs symbolikk, og i legitimeringen av deres posisjon. Slik det har blitt nevnt mangfoldige ganger, gjennomgikk tre av Torsnesingene, henholdsvis Torolv, Torstein og Torgrim, en navnetransformasjon på bakgrunn av religiøse tilhørighet. Disse tre hovgødene fikk endret navnene sine, slik at de inneholdt førlederen *Tor*. Begrunnelsen for navneendringen, var enten at de var venner av *Tor* eller at de skulle få en sentral plass i kulten når de ble gamle nok. Denne navnetradisjonen ser ut til å være svært deterministisk og forutbestemmende, ettersom skjebnen ble til både Torstein og Torgrim ble signert med tilføringen av navneleddet.

Den andre formen for inter-subjektiv religiøs symbolikk er bruken av hovgødetittelen. Tittelen ser ut til å fungere som et binavn, og den erstatter ofte det patronyme etternavnet. Flere av Torsnesingene blir til tider utelukkende referert til med sine titler. Den konsekvente bruken av hovgødetittelen, får det til å virke som den blir en implementert del av deres personnavn. Det var en rekke fordeler forbundet med eierskapet av et hov, så en navneendring som tilfaller bæreren positivt var trolig ettertraktet. Eierskapet av hovene var etter alt å dømme privat, ettersom det er høyst usannsynlig at det eksisterte et eget presteskap i Norden. Vikingenes førstatile samfunn gjorde at alle, til og med hovdingen påtok seg et mangfold av

¹⁶⁹ Sundqvist, 2016, S. 28

¹⁷⁰ Se delkapittel 1.4.3 for mer informasjon om gullgubber eller tempelmynter.

roller i samfunnet. Tilnærmet alle medlemmene av Mosterskjeggsslekta blir skildret i noen av sine mer hverdagslige gjøremål, som uthenting av tømmer og fiske. Dette understreker deres multifunksjonelle rolle.¹⁷¹ På tross av sine mange funksjoner, ser det ut til at de aller fleste islandske høvdingene valgte å bære med seg hovgødetittelen, trolig fordi den innebar mest prestisje – men også fordi det manifesterte deres religiøse posisjon og derfor vennskap med gudene. Den omfattende bruken av gøde- og hovgødetittelen gjør at det slekter på et yrkesnavn. Så godt som alle som var hovgøder, brukte tittelen som en del av navnet sitt.

Den siste kategorien i Sundqvists analyseverktøy, er herskerens kontroll og organisering av kulten. Som det har blitt nevnt tidligere, er de fire kategoriene som inngår i *religiøs herskerideologi* sammenfallende og de opererer i gråsoner. Sundqvist gjør imidlertid et stort poeng ut av at punkt fire var viktig i opprettelsen og opprettholdelsen av de øvrige tre.¹⁷² Samfunnet revolverte i stor grad rundt de religiøse høytidene, og siden herskeren i stor grad kontrollerte kulten, kontrollerte han også samfunnet. Det skal også nevnes at kultusen var sesongbetont, slik at herskerens kontroll var begrenset av årstidene. Det kanskje viktigste aspektet med kontroll over kulten, var herskerens eierskap av hovet, ettersom det var her de fleste religiøse høytidene ble arrangert.

¹⁷¹ Sundqvist, 2016, S. 164

¹⁷² Sundqvist, 2016, S. 290

2 Ladejarlene

Dette kapitlet vil ta for seg de trønderske Ladejarlene i perioden fra slutten av 800-tallet og frem til ca. 1024 evt. Det finnes flere middelalderkilder som forteller om jarlene, men i denne oppgaven er det særlig Heimskringla som vil bli brukt. Av alle kongesagaene i Heimskringla, er det hovedsakelig Harald Hårfagres saga og Håkon den Godes saga som vil bli brukt. Grunnen til at disse kongesagaene har blitt valgt, er fordi de inneholder informasjon om Ladejarlenes personnavn, og prosessene rundt navngivingen. Jeg vil se etter hvilke grunnleggende regler navngivingen følger, og om det er mulig å observere endringer over tid. I en preliminær fase ser det ut til at Håloygslektas navnebruk revolverer mindre rundt navnets religiøse dimensjon, men at politisk og militær legitimering er mer tilstede. Skaldekvadet Håleygjatal inneholder genealogiske propagandamyter, noe som gjør det velegnet i analysearbeidet med Hålogalendingene. Det er verdt å merke seg at det til tider refereres til Ladejarlene som Hålogalendinger på grunn av deres røtter til området, slik at det ikke oppstår misforståelser.

2.1 Håloygslekta

I analysen av Ladejarlene, vil jeg se etter det som fremstår som relevante passasjer eller skildringer i forbindelse med navn, navngivning og herskerens religiøse rolle. Disse passasjene vil så kommenteres. Ladejarlene betegner slekta som opprinnelig stammer fra Hålogaland, men som på grunn av sin tilknytning til gården Lade i Trøndelag, har fått navnet ladejarl. De fem generasjonene som styrte Lade gård og som med sikkerhet benyttet ladejarlstittelen, går fra Håkon Grjotgardsson Ladejarl, sønn av Grjotgard Herlaugsson, og ender med Håkon Eiriksson, som drukner under et seilas.

Det er mye usikkerhet knyttet til Håkon Grjotgardssons eller Håkon Gamles fortid. På tross av usikkerheten knyttet til Håkons fortid, er det med stor sikkerhet de fleste historikere anser han som den første ladejarlen. Rundt år 900 etablerte han seg på Lade ved utløpet til Nidelven i dagens Trøndelag. Bosettelsen på Lade legger også grunnlaget for det fremtidige navnet, ladejarl. Håkon Grjotgardsson fikk sønnene Sigurd Håkonsson, Herlaug Håkonsson og Grjotgard Håkonsson med en eller flere ukjent kvinner. Det er også mulig han fikk en datter ved navn Åsa Håkonsdatter. Håkon døde ifølge Håleygjatal i Stongfjorden rundt år 910.¹⁷³

¹⁷³ Schreiner, 1928, S. 8-9 og S. 19

Sigurd Håkonsson Ladejarl, født rundt år 890 og var sønn av Håkon Grjotgardsson. Han var den andre jarlen ved Lade gård, hvor de i stor grad kontrollerte handelen langs Nidelven. Han giftet seg senere med Bergljot Toresdatter og sammen fikk de sønnen Håkon Sigurdsson. Sigurd beholdt makten som ladejarl utover Hårfagres kongedømme, men var i flere sammenstøt med Eirik Blodøks. Han kjempet mot Eirik sammen med den påtroppende kongen, Håkon den Gode. Sigurd Håkonsson hadde stort stert gode forbindelser med kongen, særlig militært, men støttet han ikke når det gjaldt den religiøse brytningen mellom kristendom og hedendom. Sigurd Ladejarl beskrives av Snorre som en stor blotmann, som også hadde en sentral rolle i den offentlige kulten. Sigurd er antatt drept rundt år 960 i et komplott mellom sin yngre bror Grjotgard, Eirikssønnene og kong Harald Gråfell. Etter at Sigurd Håkonsson hadde blitt drept av broren Grjotgard, ble han Ladejarl i en kort periode før Sigurds sønn tok livet av Grjotgard.¹⁷⁴

Etter å ha drept onkelen sin, tok Håkon Sigurdsson, født rundt 935, embetet som ladejarl. Ladejarlenes storhetstid var på flere områder under Håkons styre. Det finnes flere motstridende opplysninger innad i sagalitteraturen om Håkons innledende forhold til danekongen, men flere kilder tyder på at Sigurdsson hadde sterke forbindelser med Harald Blåtann og fungerte som skattekononge i Norge. Frem til år 986 betalte Håkon skatt til Harald Blåtann, men kom etter hvert i konflikt med sønnen hans Svein Tjugeskjegg. Disse havnet siden i strid. Slaget ved Hjørungavåg, stod mellom danekongen og Jomsvikingene, mot Håkon Sigurdsson og hans allierte som kom seirende ut av kampen. Håkon Sigurdsson var nå, i realiteten, norsk konge frem til sin død i 995. Mangfoldet av sagaer, som for eksempel Fagrskinna omtaler regjeringsperioden til Håkon Sigurdsson svært kritisk. Det var særlig i etterkant av Hjørungavågslaget og frem til Håkons død, fra 886 til 995, at hans regjeringsperiode ble kritisert.¹⁷⁵

Svein Håkonsson, født rundt 970, var sønn av Håkon Sigurdsson og Tora Skagesdatter. Han var Ladejarl sammen med sin eldre bror Eirik og etter hvert hans brorsønn Håkon i perioden fra år 1000 og frem til 1015. Svein skal ha giftet seg med Holmfrid, søster av svenskekongen. Svein Håkonsson har blitt mye diskutert på grunn av sin manglende tilstedeværelse i samtidslitteratur, og flere historikere vurderer Sveins eksistens som ren fiksjon. Dette er dog

¹⁷⁴ Moen, 1948, S. 39-45

¹⁷⁵ Schreiner, 1928, S. 32-35

debattert og på tross av Sveins noe mangelfulle tilstedeværelse i enkelte samtidskilder er det også kilder som nevner han, for eksempel Nesjavísur og Njáls saga.¹⁷⁶

Denne oppgaven tar utgangspunkt i at han var en ekte historisk skikkelse. Svein styrte i første del av sin regjeringsperiode sammen med broren Eirik Håkonsson. Etter at Eirik reiste utenlands, styrte han riket sammen med Eirik Håkonssons sønn, Håkon Eiriksson. Svein ble beseiret i slaget ved Nesjar av Olav Haraldsson. Han flyktet deretter til Sverige, hvor han etter hvert døde. Svein Håkonsson blir ikke omtalt som jarl av Snorre, og levde store deler av livet sitt i skyggen til broren sin, og etter hvert brorsønnen.¹⁷⁷

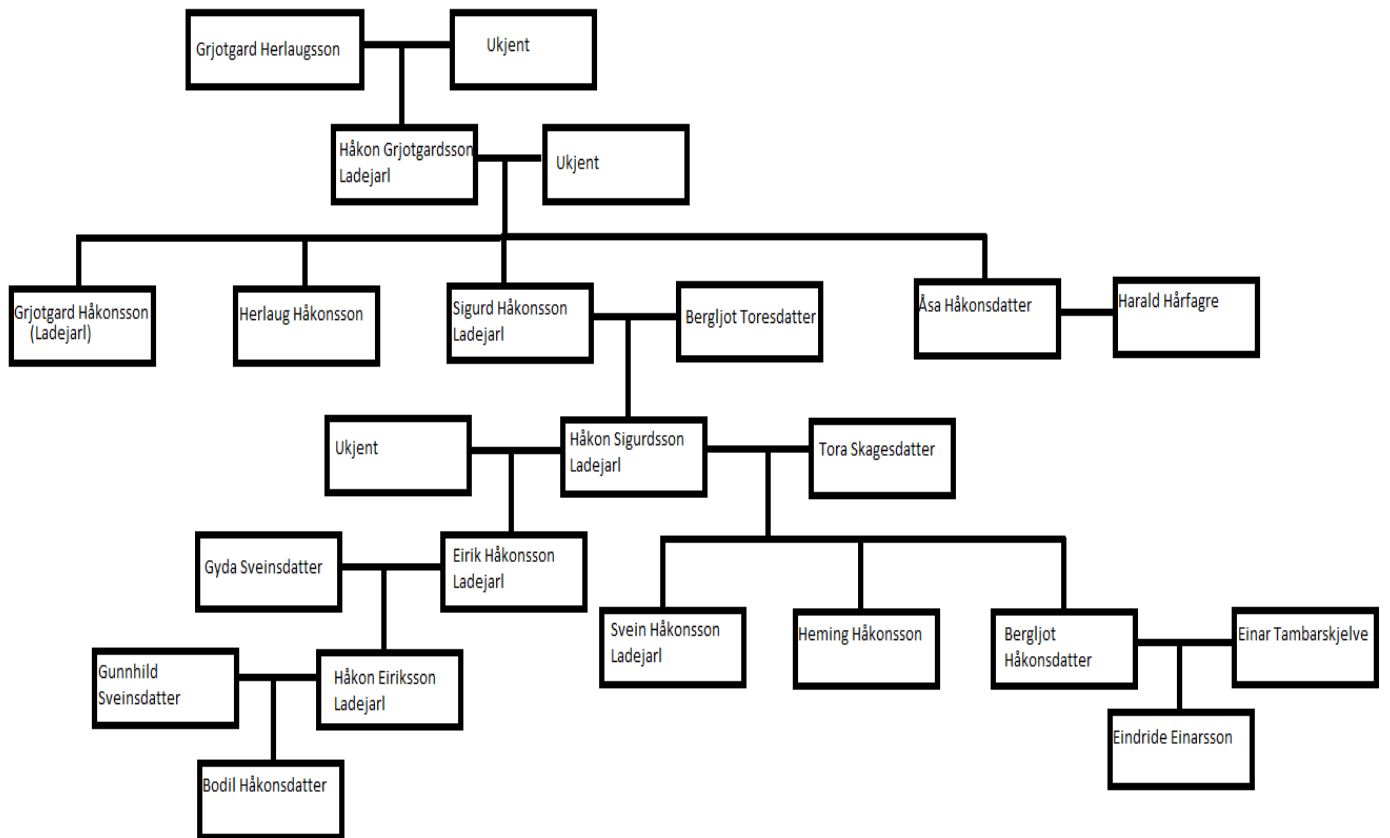
På tross av å være født utenfor ekteskap, var det på mange måter Eirik Håkonsson som fikk størst innpass etter at faren Håkon Sigurdsson falt bort. Eirik ble født rundt år 964 og regjerte som Ladejarl sammen med sin yngre bror Svein. De anerkjente det danske overherredømmet og ble derfor utnevnt jarl. Eirik giftet seg siden med Gyda, en dansk prinsesse. Eirik reiste siden over til Northumbria, en del av dagens England, og fungerte som jarl der. Sønnen hans, Håkon Eiriksson tok da over som delstyrer av Norge. Eirik døde siden i England, trolig rundt år 1024.¹⁷⁸

Håkon Eiriksson, trolig født i år 998 var sønn av Eirik Håkonsson og Gyda Sveinsdatter. Da faren hans dro til England for å bistå Knud den Mektige med å gjenerobre farens kongedømme, regjerte Håkon Eiriksson som Ladejarl sammen med sin onkel Svein Håkonsson. Håkon Eiriksson frekventerte mellom England og Norge. På en av reisene hvor han skulle over til Norge for å gifte seg med Knud den Stores søsterdatter, druknet han. Ettersom Håkon Eiriksson var uten sønner, døde den mannlige siden av Ladejarlene ut. Håkons død i 1024 markerer derfor slutten på Hålogalendingenes tid som Ladejarler.

¹⁷⁶ Njáls-saga, 2007, s. 160-161

¹⁷⁷ Schreiner, 1928, s. 41

¹⁷⁸ Krag, 16.03.2018, https://nbl.snl.no/Eirik_Håkonsson

Illustrasjonsbilde 2.1:
Hålogalendingenes slektstre.
Illustrasjonen blir lagt ved som
vedlegg.

2.2 Personnavn

Dette kapitlet vil ta for seg Hålogalendingenes personnavnmønster, og se nærmere på likheter og forskjeller mellom Ladejarlene og Torsnesingene.

2.2.1 Fornavn

Slik fornavnene utspiller seg, har Ladejarlene et sterkt fokus på fornavnkontinuitet innad i slekta, særlig på mannssiden. Den eldste kjente Hålogalendingen, Grjotgard Herlaugsson, får sønnen Håkon Grjotgardsson som igjen får sønnene Grjotgard, Herlaug og Sigurd. Grjotgard bærer samme navn som sin farfar og Herlaug bærer etter all sannsynlighet oldefarens navn.¹⁷⁹ En lignende tendens ser man når Sigurd får sin første sønn. Håkon Sigurdsson, får likesom Grjotgard, navn etter sin farfar. Håkons sønner, får derimot fornavn som ikke kan relateres til tidligere mansslekt. Dette kommer oppgaven tilbake til senere. Håkons sønner, ser derimot ut til å falle tilbake på fornavntradisjonen med å oppkalle sønner etter avdøde mannlige slektninger, især fedre. Håkon Sigurdssons sønn, Eirik Håkonsson, kaller sønnen sin Håkon Eiriksson etter farfaren.

Steinsland hevder at det er visse egenskaper tilknyttet de forskjellige navnene, og at egenskaper derfor kan arves gjennom navn.¹⁸⁰ Navnekontinuiteten blant Ladejarlenes mannlige ætt kan ha vært nettopp dette, et forsøkt på å overføre egenskaper på tvers av generasjoner. Denne formen for navngivning, ser ut til å ha de samme grunnreglene som de man finner blant Torsnesingene og som står nevnt i Eyrbyggja-saga. Dersom et barn skulle bli oppkalt etter en slektning, måtte denne slektningen være død.¹⁸¹

Håkon Grjotgardsson, er antatt død i perioden mellom 910 og 920. Han døde derfor, etter alt å dømme, før sønnesønnen Håkon ble født rundt år 935. Håkon Sigurdsson er antatt drept i år 995, Håkon Eiriksson ble trolig født i 998.¹⁸² Det eneste navneforholdet som kan fravike fra denne regelen, er forholdet mellom Grjotgard Herlaugsson og Gjortgard Håkonsson. Det er ingenting som tilsier at dette er et regelunntak, men kildene er svært tause omkring deres fødsel- og dødsår. Det er derfor svært vanskelig å argumentere hverken for eller imot. Siden denne navneparallellen ikke kan kommenteres ytterligere, er det faktisk kun navnet Håkon som fungerer som kontinuitetsledd blant Ladejarlene. Med unntak av navnet Grjotgard som forekommer to ganger, er Håkon det eneste navnet som gjenbrukes. De resterende

¹⁷⁹ Dette kommer til syne gjennom Grjotgards patronymetternavn, Herlaugsson.

¹⁸⁰ Steinsland, 2005, S. 330

¹⁸¹ Janzén, 1948, S. 35

¹⁸² Schreiner, 1928, S. 74 og S. 37

Ladejarlene fikk tildelt navn som kun forekom en gang: Sigurd, Svein og Eirik. Ladejarlenes brødre følger en lignende tendens, også her brukes ikke navnene mer enn en gang: Herlaug og Heming.

Et navneforhold som skiller seg ut, er hvordan Herlaug, en av Håkon Grjotgardssons sønner, er oppkalt etter sin oldefar. Ladejarlenes gjennomgående og meget konsekvente patronymetternavn, indikerer at Gjortgard Herlaugssons far het Herlaug.¹⁸³ Håleygjatal beretter også om Herlaug, som her fremstilles som far til Grjotgard. Selv om Håleygjatal er en genealogisk propagandamyte med en rekke overnaturlige elementer, trenger ikke Herlaug være en oppdiktet person. Dersom denne oppkallingen av eldre mannlig slekt var gjennomgående, kunne man antatt av Håkon Sigurdssons sønner ville fått fornavn som var forankret i tidligere generasjoner. De får derimot navn som tilsynelatende er nye tilføringer. Navnene Eirik og Svein er ikke å finne blant andre Ladejarler, og de forekommer heller ikke i Håleygjatal. Det er mulig at Håkon Sigurdssons valg av navn var påvirket av faktorer utenfor det familiære. Håkon Sigurdsson var i stadig kamp mot Eirikssønnene, blant annet fordi de var sterke pådrivere for at hans far, Sigurd Håkonsson ble drept. Håkon fikk siden tatt tilbake makten som Ladejarl, og kjempet gjentatte ganger mot Eirikssønnene. Harald Gråfell skal ha falt i kamp mot en koalisjon mellom Harald Blåtann og Håkon Sigurdssons menn.¹⁸⁴ Eirikssønnene fremstår på mange måter som Håkon Sigurdssons erkefiender, noe som gjør Håkons navnevalg for sønnen sin Eirik interessant.

Ettersom navnet Eirik hverken fremkommer blant tidligere Ladejarler eller i Håleygjatal, er det stor sannsynlighet for at navnet tilkom på grunn av ytre faktorer. Rent spekulativt kan man vurdere om Håkon ga dette navnet til sønnen sin akkurat fordi hans erkefiende hadde vært Eirik Blodøks og hans sønner. Det kan tenkes at navnet Eirik ble brukt for å symbolisere seier over fienden, og at Håkon ved å bruke dette navnet fratok fienden sin autoritet. Ved å gjenbruke et navn som tidligere hadde blitt assosiert med kamp, undertrykkelse og nederlag, fratok Håkon historien evnen til å tillegge navnet evigvarende assosiasjoner som kan tilkomme gjennom euhemerisme. Håkons seier over Eirik og hans sønner kan derfor ha blitt manifestert gjennom Eiriks fornavn. En annen teori på hvordan fornavn uten tilsynelatende tilknytning til tidligere slekt tilkommer, tar utgangspunkt i hvem som tok imot barnet under fødsel.

¹⁸³ Steinsland, 1989, S. 426

¹⁸⁴ Krag, 1995, S. 93 og S. 101

Gjestenavn¹⁸⁵

Harald Hårfagres saga forteller om hvordan Harald Hårfagre og Tora Moster-stang unnfanget et barn. Når Tora skulle til å føde, var ikke kong Harald tilstede, så Sigurd Ladejarl tok imot barnet. Sigurd øste vann over gutten som ble født «og kalte ham opp etter sin far, Håkon Ladejarl.»¹⁸⁶ Denne passasjen kan indikere at vedkommende som tok imot barnet under en fødsel var ansvarlig for å tildele barnet et navn. Det finnes flere eksempel på at dette var praksisen ved fødsel dersom faren var fraværende. Sigurd Jarls kone, Bergljot, fødte et guttebarn. Dagen derpå øste kong Håkon vann over barnet og ga han sitt navn.¹⁸⁷ Det siste eksempelet, er hvordan Harald Hårfagre øste vann over sin sønnesønn og ga han sitt eget navn.¹⁸⁸

Slik vannøsing og den påfølgende navngivningen utspiller seg, tyder på at disse livsløpsritene fant sted tett oppunder fødselen. Den eneste diakroniske referansen i eksemplene, er hvordan kong Håkon øste vann over Sigurd Ladejarls sønn dagen etter fødselen. Om den biologiske farens valg av fornavn hadde vært av avgjørende betydning, er det nærliggende å tenke at navngivningsprosessen kunne ha blitt utsatt. Unntaket, er hvis barnets midlertidige navneløshet ble sett på som en del av helt avgjørende livsløpsrute. Dette blir det mer snakk om i kapittelet om initieringsfaser. Vannøsing er tilstede under alle navngivningene, og alle navnegiverne er høytstående menn: «Det var skikk den gang at man blant stormenn valgte de gjeveste menn til å øse vann over barna og gi dem navn.»¹⁸⁹ Navnets sosiale eller familiære opprinnelse varierer derimot. Sigurd Håkonsson ga Haralds barn et fornavn båret av hans far, Håkon Grjotgardsson. Harald og Håkon ga derimot sine egne navn til barna de navnga. Denne skikken virker tilsynelatende langt mindre deterministisk og står på flere måter i kontrast til ideen om navnets iboende betydning og skjebnebestemmelsen.

Et problem med denne skikken, er hvordan flere barn fikk navn etter avdøde fedre. Hvis det var personen som tok imot barnet som også var ansvarlig for å gi barnet fornavn, virker det usannsynlig at sønner, slik som blant Torsnesingene, fikk sine avdøde fars fornavn. Det kan være at farens fravær ved fødsel ble kategorisert etter hva fraværet skyldes. Dersom faren var

¹⁸⁵ Termen gjestenavn blir introdusert i denne oppgaven, fordi jeg ikke fant et eksisterende uttrykk som passet personnavnene slik de fremkommer i de respektive sagaene. Kort fortalt er et gjestenavn et fornavn som gis det nyfødte barnet dersom faren ikke er tilstede og kan gi fornavnet selv. Faren må fremdeles være i live for at et gjestenavn skal kunne gis.

¹⁸⁶ Harald Hårfagres saga, 2012, S.110

¹⁸⁷ Håkon den godes saga, 2012, S.123

¹⁸⁸ Harald Hårfagres saga, 2012, S.113

¹⁸⁹ Harald Hårfagres saga, 2012, S.110-111

død, ville det være naturlig å oppkalle sønnen deretter fordi farens fravær var absolutt. Hvis faren derimot var bortreist, tilfalt navngivningen neste person i hierarkiet, eller en person med familiær tilknytting. Ved at denne formen for navngivning er såpass fremtredende i Heimskringla, og særlig blant Ladejarlene, gjør det naturlig å vurdere Eirik og Sveins navn som potensielle gjestnavn.

Dersom Håkon Sigurdsson var fraværende under sønnenes fødsel, kan navngivningen ha tilfalt den nærmeste høytstående mannen som kunne delta. Dersom dette var tilfellet, vil de tre eksemplene nevnt ovenfor tilsa at sønnenes mottagere enten hadde fedre med navn som Svein og Eirik, eller at de bar disse navnene selv. En tredje forklaring på Eiriks navn, kan være navnets etymologiske betydning. Det var under Håkon Sigurdsson at Eyvind Skaldespiller skrev Håleygjatal, noe som kan indikere at Håkon ønsket å demonstrere sin rettmessige plass som jarl eller hersker blant de lokale høvdingene. Håkon Jarl kan derfor ha ønsket å markere seg og sin familie med et sterkere fokus på familiens legitime rett til å herske. Navnet Eirik kan bety enestående, mektig eller hersker.¹⁹⁰ Navnets etymologi kan derfor ha fungert som et symbol, for å legitimere makt.

Håkons eldste og rettmessige sønn het Svein. Navnet betyr ifølge Kruken og Stemshaug ung eller fri mann/gutt.¹⁹¹ Navnets etymologiske betydning fremstår ikke som en form for bokstavert maktlegitimering, slik som Eirik, men fornavnet har egenskaper som kan gjøre det velegnet for en hersker. Navnet Svein dukker opp i Rigstula, hvor det er et av 12 mannsnavn som tilhører over- eller herskerklassen.¹⁹² Blant de 12 mannsnavnene, er navnet Svein blant de få navnene som ellers ble brukt under vikingtiden. Flere av navnene virker oppdiktet eller fiktive mens enkelte, som Bor, finnes i den norrøne skapelsesmyten.¹⁹³ Det at navnet Svein dukker opp i Rigstula, tilskriver navnet en herskerassosiasjon. Bruken av fornavnet kan indikere at Håkon ønsket å gi begge sønnene sine navn som ble forbundet med lederskap eller overklasse. Også navnet Håkon kan ha røtter i Rigstula.

Blant de 12 overklassesønnene som nevnes i Rigstula, heter den yngste Kon. Han beskrives som eksepsjonell og mestrer alt bedre enn sine brødre. Det er også Kon som blir stamfaren til herskermakta. Rigstula forklarer samfunnshierarkiet som en gudgitt naturlig orden.¹⁹⁴ Navnet

¹⁹⁰ Kruken & Stemshaug, 2013, S. 132

¹⁹¹ Kruken & Stemshaug, 2013, S. 530

¹⁹² Holm-Olsen, 1987, S. 89-90

¹⁹³ Bor var en av de aller første skapningene som skal ha blitt til, og var angivelig Odins far. Steinsland, 2005, S. 112-113

¹⁹⁴ Steinsland, 2005, S. 386

Håkon er et svært omdiskutert navn, på grunn av sin flertydighet og utbredte bruk. En forklaring av navnets etymologiske betydning gis blant annet i *Norsk personnamnleksikon*. Navnet Kon kan være utledet av det norrøne ordet for konge, eller ætling/sønn. Det første navneleddet Hå kan bety høy.¹⁹⁵ Navnet Håkon kan derfor bety høykonge.¹⁹⁶ Navnet hadde åpenbart en høy stjerne hos høybårne, ettersom det forekommer hyppig både hos Ladejarlene og hos andre kongeslekter. Det var derimot langt mindre populært andre steder i Norden.¹⁹⁷

Ifølge Rigstula skiller Kon seg ut på flere måter, blant annet ved hans kjennskap om runer.¹⁹⁸ Ved eksplisitt å påpeke denne kunnskapsbesittelsen, kan det tenkes at Kons rolle som hersker var forankret i visdom. Denne tilnærming understreker kravet om at herskeren skulle være klok, en egenskap sagalitteraturen gjør et stort nummer ut av.¹⁹⁹ En parallell til runekunnskapen finner man i den norrøne mytologien, hvor Odin ofrer seg for å skaffe innsikt i fenomenet som i utgangspunktet var forbeholdt jotnene.²⁰⁰ Denne kunnskapsforbindelsen mellom Odin og navnet Håkon kan forklare navnets sentrale plass blant de norrøne herskerne. Navnet Håkon kan med andre ord ha vært et slags gudenavn med utgangspunkt i Odin. En annen mulig kobling mellom Odin og navnet Håkon, finner man i Håvamål. Det er her Odins søken etter runene beskrives. Håvamål, som omtales som Odins tale, blir oversatt til *Den høyes tale*.²⁰¹ Denne oversettelsen har språklige paralleller til navnet Håkon.

Det å forsøke og påvise en mulig sammenheng mellom Rigstula og Ladejarlenes fornavntradisjoner kan være en fallgrube. Det er få norrøne tekster det er knyttet så mye usikkerhet til som det er til Rigstula. Forskere klarer hverken å bestemme seg for når teksten ble nedskrevet, hvor den ble skrevet eller hvem som skrev den. Rigstula antas å ha blitt skrevet under vikingtiden, trolig i løpet av 900-tallet, eller i middelalderen i perioden 1200-1250. Den kan enten ha blitt skrevet i Norge, på Island eller på andre Vesterhavsøyer.²⁰² Ettersom kildesituasjonen rundt Rigstula er såpass usikker og etter all sannsynlighet kommer til å være det i fremtiden, er det umulig å avgjøre hvorvidt eddadiktet kan ha vært kjent for

¹⁹⁵ Kruken & Stemshaug, 2013, S. 257

¹⁹⁶ Lehist, 2014, S. 12

¹⁹⁷ Fraværet av stormannsnavnet Håkon diskuteres i kapittel 3.

¹⁹⁸ Rigstula, 1987, S. 89-90

¹⁹⁹ Både Torsnesingene, Ynglingene og Ladejarlene beskrives stadig vekk med adjektiver som assosieres med klokskap.

²⁰⁰ Steinsland, 2005, S. 182

²⁰¹ Steinsland, 2005, S. 48

²⁰² Amory, 2001, S. 3 – 4

Ladejarlene. Det er derimot spennende å ta en ny vending på diktets betydning, og hva slags rolle det kan ha spilt i historien.

Uavhengig av om Ladejarlene var kjent med Rigstula og forsøkte å bruke denne myten til å legitimere sin egen makt, later det til at Ladejarlenes navn i stadig større grad fikk en etymologisk betydning som minnet mer om herskerskap og legitimering av makt. Fra Grjotgard som kan bety steingjerde, gjennom Sigurd som sannsynligvis betyr seier/vokter, til Håkon og siden Eirik.²⁰³ Navnene ser ut til å ha utviklet seg i tråd med Ladejarlenes stadige tilegnelse av makt. Navneutviklingen samsvarer også med Ladejarlenes maktkamp, og hvordan blant annet Håleygjatal ble til for å legitimere Ladejarlenes posisjon.

Som det allerede har blitt diskutert, kan navnet Håkon sees på som Ladejarlenes ytterste fornavnsvalg. Ikke bare forekom det oftest og kan assosieres med lederskap, det kan også minne om det som kan være en gammel lokal kult dedikert til Holge og den tilknyttede kvinneskikkelsen Torgerd. Under det sagnomsuste slaget som stod mellom jomsvikingene og Ladejarlene ved Hjørungavåg, påkalte Håkon Jarl ættegudinnen Torgerd Holgabrud.²⁰⁴ Forholdet mellom Ladejarlene og Holge, Torgerd og søsteren Irpa skal diskuteres i underkapittel som omhandler forholdet mellom herskere og gudeverden. Grunnen til at denne myten nevnes nå, er fordi den kan ha satt spor etter seg i Ladejarlenes fornavn. «Men det er av interesse i vår sammenheng å merke navnebruken. Påfallende mange navn begynner med H, i alt 11, mens 4 har G som første bokstav, 3 har B, 2 har S og en har V. At det overveiende flertall navn begynner med H, kan ikke være tilfeldig, men må referere til tradisjonen om den eponyme stamfaren Holge.»²⁰⁵

Steinsland påviser at over halvparten av Hålogalendingenes forfedre i Håleygjatal bærer fornavn som begynner på H, trolig en form for alliterasjon etter Holge. De fleste av karakterene i Håleygjatal er fiktive, ettersom denne genealogien er ment for å påvise slektskapet mellom Ladejarlene og Sæming – Odin og Skades sønn. Når det er sagt, har også flere av Ladejarlene fornavn som begynner på H. Av de totalt 10 mennene som presenteres i slektstreet lenger oppe i dette kapitlet, er det 5 som bærer navn som begynner på H. Tre av disse navnet er Håkon. Navnene Heming og Herlaug forekommer begge en gang hver. Den

²⁰³ Kruken & Stemshaug, 2013, S. 194 og S. 505

²⁰⁴ Steinsland, 1989, S. 421

²⁰⁵ Steinsland, 1989, S. 426

prosentvis andelen av mannlige Hålogalendinger som bærer navn som begynner med H er tilnærmet lik forekomsten i Håleygjatal, på rundt 50 prosent.

Steinsland mener at alliterasjonen neppe er en tilfeldighet, og at Håleygjatal sannsynligvis gjengir Hålogalendingenes parallelle genealogiske opphav. Dette betyr at skalden som komponerte skaldekvadet, Eyvind Skaldespiller, kjente til forestillingen om Holge og Torgerd. Det har blitt gjort flere forsøk på å forklare Torgerd og hennes plass i mytologien. Olrik og Ellekilde mener at Torgerd kan høre til en lavere form for mytologi, folkets mytefortellinger. De hevder at hun er en personifisering av nordavinden. Også Walter Baetke støtter oppunder denne forklaringen.²⁰⁶ En slik forklaring kan kanskje forklare Hålogalendingenes tilsynelatende doble opphav. På den ene siden gir slektskapet med Odin og Skade, en genealogisk legitimitet til å styre over andre herskere og herskerfamilier. På den andre siden gir båndene til den lokale mytologien en sterk posisjon blant lokalbefolkningen. Det kan også være at genealogien i skaldekvadet hadde en tredje egenskap. Steinsland peker også på en mulig forbindelse mellom Håleygjatal og samiske gudeskikkelser.

Sæming, Odin og Skades sønn og Ladejarlenes guddommelige opphav, kan ha sine paralleller i den samiske guden Saam.²⁰⁷ Denne teorien har sitt utspring i Ladejarlenes virksomhet med samene, hvor blant annet handel og finneskatten stod sentralt. Ottar, en høvding fra Hålogaland dro på handelsferd til England mot slutten av 800-tallet. I den forbindelse berettet han overfor den engelsk kongen Alfred den Store om sine handelsforbindelser.²⁰⁸ Det kommer frem at stormenn i Hålogaland blant annet livnærte seg av finneskatten. Ottars viktigste inntektskilde og handelsvare var pels fra diverse dyr som ble samlet inn av samene. Ladejarlenes rikdom kom blant annet fra handel, blant annet skinn, hvalrosstener og andre arktiske handelsvarer.²⁰⁹ Interaksjonen mellom Hålogalendingene og samene, kan ha lagt grunnlaget for nødvendigheten av en genealogisk myte som også gir Ladejarlene et overherredømme over samene. Ved å legitimere sin makt overfor lokalbefolkningen, den lokale eliten så vel som samene, ville Ladejarlene få full kontroll over finneskatten, noe som utvilsomt var et viktig økonomisk aspekt.

Ladejarlenes fornavn står på mange måter i kontrast til den tradisjonelle navngivningen man forventer å finne under vikingtiden i Trøndelag. Landnámabok forteller om flere herser eller

²⁰⁶ Steinsland, 1989, S. 422

²⁰⁷ Steinsland, 1989, S. 416

²⁰⁸ Simonsen, 1957, S. 2

²⁰⁹ Heide & Myklevold Hansen, 09.03.2018, <https://digitaltmuseum.no/011085441967/vikingenes-stolthet>

høvdinge som utvandret fra områdene rundt Trøndelag til Island. Eksempelvis nevnes hovgoden Torhadd Gamle. Torhadd, dyrket de hedenske gudene, især Tor og bar derfor Torsnavn. Dette var særlig utbredt på Island, men det var også svært vanlig i Norge.²¹⁰ Blant Ladejarlsætten, forekommer ikke Torsnavnet en eneste gang. Det eneste unntaket er Tora Skagesdatter som var gift med Håkon Sigurdsson Ladejarl, men hun var inngiftet.

En mulig forklaring på denne fornavntradisjonen, kan være Ladejarlenes ønske om et forrang blant de lokale høvdingene. Ladejarlene tok blant annet i bruk genealogiske myter for å separere seg fra de øvrige herskerfamiliene. Det kan derfor tenkes at en tilsvarende praksis ble brukt med fornavn. I motsetning til Torsnesingenes rolle som primus inter pares, ønsket tilsynelatende Ladejarlene en form for hegemoni eller overherredømme over lokale høvdinge.²¹¹ Dette er derimot en teori med flere store utfordringer, særlig tidsspennet.

Dersom fornavnene ble valgt blant annet for å manifestere makt og fremme hegemoni over resten av herskerne, må denne maktdemonstrasjonen ha foregått over et svært langt tidsrom på opptil flere hundre år. Som det ble vist tidligere i oppgaven, var trolig Håkons sønn, Herlaug oppkalt etter oldefaren ettersom farfaren hadde dette som sitt patronymetternavn. Om fornavntradisjonen bevisst hadde valgt bort Torsnavn for å skille seg fra resten av befolkningen, måtte denne praksisen også ha vært utøvd blant Hålogalendingene lenge før Ladejarlene bosatte seg på Lade gård. Heller ikke Håleygjatal nevner oppdiktete forfedre med Torsnavn. Ættegudinnen Torgerd har derimot Torsnavn. Teorien rundt Torgerds Torsnavn vil bli tatt opp senere i kapitlet.

En skikkelse som angivelig skal ha stått Ladejarlene nær, i hvert fall til å begynne med, bar et Torsnavn. Trelle Kark har fått tilført flere mulige fornavn i sagalitteraturen, deriblant Tormod.²¹² Det at en trelle fikk Torsnavn kan virke fjernt, når det i hovedsak var den lave eliten som brukte disse navnene. Det er et stort fravær av trelles navnemateriale i sagalitteraturen fordi det stort sett var stormenn som fikk nedtegnet sine livsløp. Noen navn kjenner man allikevel til, fordi personene som bar dem til tider spilte viktige roller hos norrøne herskere. Det finnes flere eksempler. Duftak beskrives i Landnámabok, hvor han fremstilles som drapsmann på Hjørleif.²¹³ Andre eksempler er Svart den sterke, som prøver å drepe Snorre gode.²¹⁴ Av alle trellenavn som nevnes, er det få Torsnavn. En forklaring på

²¹⁰ Janzén, 1948, S. 92

²¹¹ Sundqvist, 2016 S. 48

²¹² Lind, 03.02.2018, <https://nbl.snl.no/Kark>

²¹³ Landnámabok, 2012, S. 20

²¹⁴ Eyrbyggja-saga, 2014, S. 143

dette er at flere av trelleene ikke var født i Norden, men tatt til fange under vikingtokt. Siden Torsnavnet i all hovedsak var særnordisk var det få som bar disse navnene.²¹⁵ En annen forklaring er Torsnavnets plass i samfunnhierarkiet.

Ifølge Snorre Sturlasson ble Tormod og Håkon Sigurdsson født samme natta, noe som ble ansett som mer enn en tilfeldighet. Håkon fikk derfor Tormod i gave når han var noen år gammel. Tormods rolle i Sagaen om Jomsvikingene har fått flere historikere til å stille spørsmålsteget ved hans rolle som trell. Håkon Sigurdsson så ut til å tape slaget mot danekongen og hans allierte, og bestemte seg for å ofre til ættegudinnen Torgerd.²¹⁶ En av Håkons yngre sønner, Erling valgt ut som menneskeoffer og det skal ha vært trelle, her referert til som Skofte Kark, som utførte ofringen.²¹⁷ Sagaen om jomsvikingene blir av flere historikere ansett for å inneholde mange historisk ukorrekte skildringer, deriblant menneskeofringen, men også Karks rolle er høyst tvilsom. «At jarlen let ein ufri mann stå for ofringa av sonen, understreker dei sterke banda mellom desse to. Hit peiker også dette at Kark, i den høge alderen av nærmare 60 år, enno følgjer herren sin. Gjennom eit langt liv hadde han levd som den personlege trælen til den mektigaste mannen i landet. Vi kan rekne med at han gjennom desse åra hadde samla seg rikdom – kanskje nok til å kjøpe seg fri etter dei lovene som gjaldt for slikt.»²¹⁸ Dersom Tormod faktisk var en historisk person, kan det være at han på ingen måte var en trell men snarere en stormann. Det er i hvert fall lite sannsynlig at en mann av så lav sosial status skulle ha stått for det som må ha vært Håkon Sigurdssons mest skjebnesvangre øyeblikk.

Når det er sagt forteller middelalderlitteratur om andre trelle med Torsnavn. Kong Øystein av Opplandene, også kjent som Øystein Glumra, slik han presenteres i Håkon gode saga, hadde også en trell med Torsnavn. Under et av sine besøk i Trøndelag skal Øystein ha spurt trønderne hvem de ville ha som konge: Trelle hans Tore Fakse, eller hunden hans, Saur. Trønderne skal angivelig ha valgt hunden som konge, og ga den et eget høysete. Snorre Sturlasson forteller videre at kongen gjorde flere «forunderlige ting» med trønderne.²¹⁹ Denne beretningen er det imidlertid vanskelig å lese som en faktisk historisk begivenhet, gitt mangelen av samtidskilder eller andre middelalderkilder som forteller om tilsvarende forhold.

²¹⁵ Janzén, 1948, S. 94

²¹⁶ Torgerd beskrives av Mundal (1974) som en fylgje, en slags ættegudinne eller et alter ego. Steinsland (2005) vurderer Torgerds rolle som en valkyrje, på grunn av hennes krigerske natur.

²¹⁷ Sagaen om Jomsvikingslaget, 1992, S. 192 og S. 211

²¹⁸ Lind, 03.02.2018, <https://nbl.snl.no/Kark>

²¹⁹ Håkon den godes saga, 2012, S. 123-124

I tillegg er det høyst usannsynlig at slike forhold hadde latt seg utspille blant de mange stormennene og lokale høvdingene i Trøndelag.

2.2.2 Etternavn

Ladejarlene fremstår som eksepsjonelt konsekvente når det gjelder etternavn. Alle Ladejarlene beskrives i sagalitteraturen med patronymetternavn, eller dette er i hvert fall normen. Bruken av patronymetternavn, og det store fraværet av binavn gjør at Ladejarlenes navnetradisjon fremstår som svært rigid. Den eneste Ladejarlen som er kjent under et binavn, er Håkon Grjotgardsson som har fått tilnavnet Gamle.²²⁰ Håkon Sigurdsson er også kjent under et binavn, men dette er nødigst noe han kan ha brukt i sin egen levetid. *Historia Norwegie* tilskriver Håkon binavnet «den grusomme».²²¹ Som det allerede har blitt diskutert i kapittel 1, kan det være at binavn først og fremst ble gitt i sagalitteraturen og at de ikke ble benyttet i samtiden. Det kan derfor være at Ladejarlenes mangel på binavn simpelthen har med forfatterens holdninger eller hensikt å gjøre. Snorre Sturlasson har stått for mye av litteraturen som er nedskrevet om Ladejarlene, og han opererer med flere skiller mellom Ynglingene og Ladejarlene.

Selv om Håkon Sigurdsson etter slaget ved Hjørungavåg ble enehersker i Norge, fortsetter Snorre å omtale han som jarl og ikke konge. Det kan være at en tilsvarende skille står mellom Ynglingene og Ladejarlene også når det gjelder binavn. Dersom man ser nærmere på de generasjonene med Ynglinger som levde samtidig som Ladejarlene, er det klare forskjeller på bruk av binavn og etternavn. Med unntak av Olav Tryggvasson, har alle Ynglingene kjente binavn: Halvdan Svarte, Harald Hårfagre, Eirik Blodøks, Håkon Gode og Olav den Hellige.²²² Binavnene brukes hyppig i litteratur så vel som moderne referanser. Ladejarlene bruker derimot kun sine patronyme etternavn. Når det der sagt kan man si at også Hålogalendingene opererer med en form for binavn.

Selv om Ladejarlene ikke har attributtetternavn av den type man finner blant Ynglingene og Torsnesingene, opererer de svært konsekvent med bruken av tilnavnet Jarl eller Ladejarl. Håkon Sigurdsson blir ofte omtalt som Håkon Jarl eller Håkon Ladejarl, både med og uten patronymetternavnet. En lignende tendens ser man også hos de andre Ladejarlene. Dette er en navnebruk som kan minne om den man finner hos Torsnesingene og deres bruk av Gøde og Hovgøde. Som nevnt i kapittel 1, brukte sannsynligvis hovgødene på Island disse binavnene

²²⁰ Schreiner, 1928, S. 9

²²¹ Schreiner, 1928, S. 33

²²² Krag, 1995, S. 93

som et maktsymbol. Hovene var etter alt å dømme en viktig inntektskilde, noe som ga dem økonomiske fordeler, men det ga dem også makt fordi de kunne kontrollere og organisere kulten. Det var derfor viktig å vise at man var hovgøde.

En mulig forklaring på Ladejarlenes konsekvente bruk av denne tittelen, kan tyde på mye av det samme. Det levde flere goder eller høvdingar rundt omkring Lade gård. For å kunne heve seg over den lokale eliten, kan det være at Ladejarlene opererte med dette binavnet, for å distansere seg fra det de anså som en lavere elite. Steinsland opererer med et system for herskerhierarki som tar i bruk forskjellige herskertitler, fra folkevandringstiden og frem mot middelalderen. Herskertitlene oppgis i denne rekkefølgen: Herse, høvding, gode, jarl og tilslutt konge.²²³ Denne fremstillingen tar utgangspunkt i samfunnsordningen, og går fra herser og desentraliserte lokalsamfunn, frem mot konge og rikssamling. De forskjellige titlene kan derfor beskrive herskerens potensielle makt og innflytelse.

Jarl, som er den nest høyeste formen for hersker vil derfor kunne ha overherredømme over de herskertitlene som er underordnet, men er igjen underordnet konge. Snorre Sturlasson opererer bestemt med denne tilnærmingen, hvor kongen er overordnet jarlen. «Kong Rollaug gikk opp på en høyde hvor kongene pleide å sitte. Han fikk kongens høysete gjort i stand der og satt seg selv i det. Så lot han legge dunputer på fottrinnet, hvor jarlene hadde sin plass, deretter veltet kongen seg ut av høysetet og ned i jarlesete, og ga seg selv jarls rang.»²²⁴ Dette utdraget omhandler ikke Ladejarlene direkte, men det bekrefter Sturlassons distinksjon mellom herskertitlene. Selv om Snorre beskriver kong Rollaug's overgang fra konge til jarl som en nedgradering, er ikke disse titlene absolutte, og de ser ut til å overlape hverandre i sagalitteraturen. Torsnesingene opererer til tider med titlene gode og høvding som om de skulle vært synonyme, for eksempel fremstilles Torolv Mosterskjegg som både høvding og hovgøde. På tilsvarende vis blir Håkon Sigurdsson, som på tross av eneveldig hersker i Norge etter slaget ved Hjørungavåg, fremdeles titulert som jarl.

På tross av overlappingen, kan de forskjellige titlene gi et inntrykk av hierarkiet innad blant herskerne. De forskjellige titlene var først og fremst knyttet til herskerens landnåm, og hvor mange mennesker de hersket over. Trøndelag var under Ladejarlenes tid delt inn i sju eller åtte fylker: Eynafylki, Sparbyggvafylki, Verdælafylki, Skeynafylki, Strindafylki, Stjördælafylki, Gauldælafylki og Orkdælafylki. Det er sannsynlig at hver av disse fylkene ble

²²³ Steinsland, 2005, S. 395

²²⁴ Harald Hårfagres saga, 2012, S. 84

styrt av en lokal hersker (høvding), og at bøndene som bodde i Trøndelag hørte til et av disse fylkene, med utgangspunkt i hvor de var bosatt.²²⁵ Disse fylkene var igjen delt inn i mindre lokalsamfunn kalt bygder (NO bygdir), som kan ha blitt styrt av herser.²²⁶ Den politiske strukturen i Trøndelag under vikingtiden blir av noen beskrevet som et bondedemokrati, hvor den lokale herskeren fungerte som primus inter pares. Denne teorien tar utgangspunkt i Heimskringla av Snorre Sturlasson, hvor han beskriver den politiske situasjonen i Trøndelag.²²⁷

Når det er sagt, var det ikke slik at bondedemokratiet bestående av lokale herskere var selvstendige enheter uten politisk interaksjon og påvirkning fra den regionale eliten.²²⁸ Det er her Ladejarlene kom inn. Den mikropolitiske situasjonen ble sannsynligvis styrt av de lokale høvdingene, slik som Sundqvist hevder det finnes belegg for i Heimskringla. Ladejarlene tilhørte derimot det makropolitiske planet, som søker et slags overherredømme over lokale samfunn og derfor lokale herskere. Jarlenes rolle er derfor ikke primus inter pares, men bærer preg av å være overordnet den lokale eliten i et hierarkisk system. Vellekla beretter om Håkon Sigurdsson og hvordan han «kom under seg sju fylker.»²²⁹ Ladejarlenes rolle som regionale herskere, kan ha tatt utgangspunkt i at de hadde bedre militære forutsetninger for en slik posisjon. Leidangen nevnes for første gang under Jomsvikingslaget ved Hjørungavåg.²³⁰ Dersom dette var tilfellet, kan leidangen og et utarbeidet militært apparat ha vært den militærpolitiske årsaken til hvordan Ladejarlene var i stand til å skaffe seg et overherredømme over den lokale eliten.

Herskerhierarkiet kan også sees i et nasjonalt perspektiv, hvor Ladejarlene også samarbeidet med konger. Selv om Ladejarlene forsøkte å kontrollere den lokale eliten, lot de seg tilsynelatende frivillig samarbeide med underordnede interesser med norske og danske konger.²³¹ Dette herskerhierarkiet stemmer overens med Steinslands inndeling av herskertitlene. Det kan også være med på å forklare hvorfor Snorre Sturlasson konsekvent

²²⁵ Sundqvist, 2016, S. 47

²²⁶ Sundqvist, 2016, S. 48

²²⁷ Sundqvist, 2016, S. 48

²²⁸ Sundqvist, 2016, S. 48

²²⁹ Sundqvist, 2016, S. 47

²³⁰ Sandnes, 12.04.2018, https://nbl.snl.no/Håkon_Sigurdsson

²³¹ Det kan være at Håløygslektas samarbeid med norske og danske konger slett ikke var et underordnet forhold, men at de ønsket å holde seg til maktutøvelse i Trøndelag. Dette er kun en uprøvd hypotese, som også står i kontrast til Snorre Sturlassons forfatterskap, som påpeker et visst hierarki.

unnlot å omtale Ladejarlene som konger, selv om de til tider styrte landet uten å være under noen kongemakt.

Hålogalendingenes bruk av Jarlstittelen som en del av personnavnet sitt, kan derfor ha blitt brukt som et inter-subjektivt symbol for å markere sin politiske posisjon. Denne påstanden har bred støtte i Harald Hårfagres saga, hvor et mangfold av herskere tar jarlsnavn.²³² Bruken av jarlsnavn blir derfor forbundet med flere egenskaper, deriblant et inter-subjektivt maktsymbol. Det kan se ut som om rollene som var forbundet med herskertittelen hadde dyptgående røtter, og at de var tilsluttet et fast rammeverk som definerte hva en hersker kunne gjøre, og hva de ikke kunne gjøre. Etter slaget ved Hjørungavåg regnes Håkon Sigurdsson som enehersker, en stilling som i utgangspunktet står over de politiske rammebestemmelsene man kan forvente av en jarl. Med tiden får dette også konsekvenser for Håkon Jarl, som begynner å møte motgang blant de lokale bøndene. Striden tar tilslutt livet av jarlen.²³³

2.3 Religiøs manifestasjon og legitimering av makt

Hvordan legitimerte Ladejarlene makt, og hva slags virkemidler tok de i bruk for å fremme sin egen posisjon?

2.3.1 Initiasjonsritualer

Som det har blitt pekt på tidligere, kan det eksistere en link mellom Rigstula og Ladejarlene. Jere Fleck foreslår at Rigstula beskriver en slags rituell utdannelsesferd for den kommende herskeren, som må beherske en rekke ferdigheter før han kan bli regnet som en verdig hersker.²³⁴ Schjødt støtter oppunder Flecks teori, men kun opp til et visst punkt. Schjødt mener at herskerens krav til visse ferdigheter ikke kom gjennom utdanning, men gjennom initiasjonsritualer. Sundqvist supplerer Schjødts forklaring ved å anvende van Genneps teori om overgangsritualer, og mener det er svært sannsynlig at slike riter forekom ved begravelser og maktoverføring til neste generasjon.²³⁵ Rigstula kan derfor fortelle om potensielle initieringsritualer, som kan ha blitt brukt av Ladejarlene. Sentralt i Rigstula, er besittelsen av kunnskap.

Kunnskap kan bety mangt, men forholdet mellom kunnskap og klokskap ser ut til å være tett sammenknyttet i middelalderlitteratur. Snorre Sturlasson beskriver Håkon Sigurdsson som klok, opptil flere ganger. «Han seilte da nord til Trøndelag og møtte Sigurd Ladejarl, som var

²³² Harald Hårfagres saga, 2012, S. 101-102

²³³ Schreiner, 1928, S. 35

²³⁴ Sundqvist, 2016, S. 498

²³⁵ Sundqvist, 2016, S. 498

den klokeste mannen i Norge». ²³⁶ Sigurds klokskap forutsatte sannsynligvis en velutviklet kunnskapsbank, et resultat av frekvent læring og tilegnelse av informasjon. Dette betyr at Ladejarlene sannsynligvis anså tilegnelse av informasjon som en viktig prosess, som igjen ville gjøre dem til bedre ledere. Hålogalendingenes ønske om kunnskap trenger ikke nødvendigvis være en særegen egenskap, ettersom klokskap var en populær attributt blant herskere.

Ladejarlenes klokskap kan minne om Jere Flecks teori om en utdannelsesferd, slik det står skrevet i Rígstula. Selv om det kan se ut som om en utdanningsferd hos Ladejarlene har paralleller til Rígstula, trenger det ikke nødvendigvis være en sammenheng. Fokuset på herskerens utdannelsesferd må ha vært et velkjent tema blant overklassen under vikingtiden fordi det eksisterer et mangfold av samtidskilder så vel som middelalderlitteratur som tilskriver herskere klokskap. I Landnámabok er det også flere landnåmsmenn som bruker adjektivattributter tilknyttet klokskap som binavn: Aud den Dypsindige og Ljot den Kloke er to av mange eksempler. ²³⁷

En annen mulig initieringsfase, eller en viktig del av den, er transcendens eller evnen til overgang mellom sfærer. Både Håleygjatal og Hákonardrápa forteller om herskerskikkelser med tilknytning til Ladejarlene og deres evner til å reise på tvers av heimer. Reiseprosessen kan sees i et mikro-/makroforhold fordi denne forestillingen også spilte en viktig rolle i den norrøne mytologien. Runer var i utgangspunktet informasjon eid av jotnene, og var derfor utilgjengelig for gudene i Åsgård og menneskene i Midtgård. Odin måtte ta til svært ekstreme tiltak for å tilegne seg runeskriften. Han endte opp med å henge seg selv i Yggdrasil, slik at han på dødsterskelen kunne passere inn i dødens verden og hente runeskriftene tilbake. ²³⁸ På tilsvarende vis er Sæming, Ladejarlenes stamfar et resultat av handling på tvers av heimer: Odin fra Åsgård unnfanget et barn med Skade fra Utgård ellet Jotunheimen. Transcendens vil bli diskutert med i kapitelet under, Sundqvists analyseverktøy.

Vannøsing har en sentral plass i flere av sagaene i Heimskringla, blant annet Harald Hårfagres saga, hvor det forekommer før en navngivingsprosess. Som det ble vist i kapitelet om fornavn, benyttet flere av Ladejarlene seg av denne rituelle handlingen. Vannøsing er kjent fra et mangfold av norrøne samtidskilder, så vel som middelaldertekster og er ikke særegent for Hålogalendingene. Vannøsing kan best beskrives som en livsløpsrite, fordi den sammenfaller

²³⁶ Håkon den godes saga, 2012, S. 115

²³⁷ Landnámabok, 2012, S. 155 og S. 157

²³⁸ Steinsland, 2005, S. 171

med fødselen. På samme måte er den påfølgende navngivningen en form for livsløpsrite fordi den finner sted sammen med vannøsing. En tredje rituell handling som har tendenser til å foregå sammen med de øvrige to, er knesetting. Denne rituelle handlingen virker dog noe mer fravikelig enn vannøsing og navngivning.

I Harald Hårfagres saga nevnes vannøsing og navngivning bestandig sammen, totalt 3 ganger.²³⁹ Knesetting nevnes derimot bare en gang sammen med de to andre fødselsritene.²⁴⁰ Det er mulig at knesettingen kunne finne sted en stund etter de to øvrige ritene, og derfor har blitt unnlatt fra de fleste skildringene om fødselsrelaterte riter. Et eksempel på dette, er hvordan kong Adalstein ufrivillig knesetter Harald Hårfagres sønn Håkon. Dette skjer først etter at Håkon har blitt øst med vann, fått navnet sitt og deretter tatt turen fra Norge til England. Knesettingen har med andre ord funnet sted lenge etter fødselen.²⁴¹

Slik det ble diskutert i kapittel 1, kan vannøsing og navngivning være en del av en rituell prosess en *rites de passage*.²⁴² Van Gennep deler den rituelle prosessen inn i tre faser: Atskillelse, overgang og integrasjon. Navngivningen og de foregående og påfølgende ritualene kan minne om en slik initieringsfase. I dette tilfellet, vill vannøsing vært atskillelsesfasen, navngivningen overgangsfasen og knesetting integrasjonen. «Knesetting og navngiving innebar at barnet fikk status som fullverdig familiemedlem. Selve navngivingen ble markert med vannøsing.»²⁴³ Det kan godt ha vært en form for initiering, men den er ikke forbeholdt eliten eller maktinitiering og kan derfor ikke klassifiseres som en del av en større intronasjonsritual.

2.3.2 Trefunksjonsmodellen

Blant navnelikhetene mellom Ynglingene og Ladejarlene, er det særlig fraværet av Torsnavn som har interesse for denne oppgaven. Det kan være at fornavnene de norske konge- og jarlsslektene tok i bruk forholder seg til gudeverdenen på et mikro-/makroforhold. Dumézils trefunksjonsmodell hevder at herskerne i den virkelige verden tilhørte et herskerhierarki som forholdt seg til gudenes hierarki. Denne gjenspeilingen av samfunnsordenen sier også noe om hvilken gud man burde tilbe. Tor blir av Janzén beskrevet som en folkegud, og ble av den grunn tilbedt av særlig den lavere eliten.²⁴⁴ Tors tilbedelse av den lavere eliten, stemmer godt

²³⁹ Harald Hårfagres saga, 2012, S. 96, S. 110 og S. 113

²⁴⁰ Harald Hårfagres saga, 2012, S. 96

²⁴¹ Harald Hårfagres saga, 2012, S. 112

²⁴² Kapittel 1, S. 13 og S. 14

²⁴³ Steinsland, 2005, S. 329

²⁴⁴ Janzén, 1948, S. 93

overens med den rollen han tilskrives av Dumézils trefunksjonsmodell. Her ville Tor blitt kategorisert som en andrefunksjonsgud, slik det blir forklart i kapittel 1.²⁴⁵

Ladejarlene og deres ønske om et forrang over den lokale eliten, uten at de inntok en rolle som primus inter pares, kan være med på å forklare hvorfor Ladejarlene ikke tilba Tor men heller foretrakk en førstefunksjonsgud. Ved å tilbe en gud som tilhørte den øverste delen av gudehierarkiet, var dette symbolsk overførbart til deres egen posisjon. En annen forklaring, kan være at Tors enorme popularitet under vikingtiden ga han og hans opphav beskyttelse, slik at ingen kunne hevde slektskap med ham. De mangfoldige herskerne som tilba Tor påropte seg aldri slektskap med guden, og var mer ydmyke i den forstand. Forholdet til Tor forekom utelukkende gjennom slektskap. Et problem med denne tilnærmingen, var at også Frøy hadde flere tilbedere under vikingtiden og dette stoppet ikke Ynglingene i å påvise sin genealogiske forbindelse med fruktbarhetsguden.

Dersom Ladejarlene hadde valgt å tilbe Tor, slik de fleste lokale høvdingene gjorde, ville dette kunne påvirke deres rolle og ønske om overherredømme. I tråd med egne politiske visjoner, virker det mer naturlig at Ladejarlene ville tilbedt førstefunksjonsguder, slik som Odin ettersom dette mikro-/makroforhold ville gjenspeilet deres egen politiske status. Denne påstanden styrkes dersom man ser på forholdet mellom herskeren og gudeverdenen, i lys av Sundqvists analyseverktøy.

2.4 Religiøs herskerstrategi

Dette underkapittelet vil se nærmere på forholdet mellom Ladejarlene og deres religiøse rolle og hvordan dette fikk utslag i samfunnet. Kapitlet tar utgangspunkt i Olof Sundqvists analyseverktøy *religiøs herskerstrategi*.

2.4.1 Herskerens forhold til gudeverdenen

«By means of religious symbols, decent and wealth, as well as monumental buildings and structures, these royal and noble lines raised themselves over other influential families. They claimed, for instance, that their families were of divine descent.»²⁴⁶

Ladejarlenes forhold til gudeverdenen presenteres først og fremst i Håleygjatal. Her fremstiller Eyvind Finnsson Skaldespiller en genealogisk tavle, som lar Hålogalendingene føre slektskapet sitt tilbake til Sæming, sønn av æsen Odin og jotunkvinnen Skade.²⁴⁷ Dette

²⁴⁵ Kapittel 1, S. 16

²⁴⁶ Sundqvist, 2016, S. 92

²⁴⁷ Sigurdsson, 2008, S. 29

tilskriver Ladejarlene en religiøs dimensjon som gjør at de er rettmessige ledere, noe som igjen legitimerer deres plass som regionale og til tider nasjonale overhoder. Slektskapet med Odin, en førstefunksjonsgud, kan være et forsøkt på å gi Ladejarlene et genealogisk forsprang over andre som eventuelt måtte hevde guddommelig slektskap, som Ynglingene. Gjennom Fjolne var Ynglingene nedstammet fra Frøy, en tredjefunksjonsgud. Rent hierarkisk sett vil Ladejarlene derfor være overordnet Ynglingene, fordi deres parallell i gudeverdenen står høyere i hierarkiet.

Sundqvist deler punkt 1 – herskerens rolle til gudeverdenen inn i fem underkategorier. Disse underkategoriene representerer et hierarki, ettersom hva slags forhold herskerne hadde til gudene. Den underkategorien som stemmer best overens med Ladejarlenes status, er c) herskeren kan bli sett på som en etterkommer av en gud. Ladejarlenes guddommelige avstamning skjedde gjennom Håleygjatal, som i sin tur hevdes å være påvirket av Ynglingatal.²⁴⁸ Dette skaldekvadet redegjør for 27 generasjoner av Hålogalandsætten. Kvadet blir på ingen måten ansett for å være historisk korrekt ettersom det tar i bruk flere overnaturlige elementer, men det er ikke dermed sagt at Håleygjatal ikke innehar enkelte historisk korrekte detaljer

Grjotgard Herlaugsson, far til den første Ladejarlen hadde etter alt å dømme et korrekt patronymetternavn. Som det allerede har blitt diskutert ser det ut til at Ladejarlenes etternavn var svært rigide, noe som styrker oppunder denne påstanden. Slik genealogien utspiller seg i Håleygjatal, ser man at dette stemmer. Grjotgards far het Herlaug. Det er vanskelig å si hvor mange ledd som oppgir korrekte forfedre. Skalespillers forsøk på å føre Ladejarlene tilbake til Sæming for å legitimere makt, trenger ikke være den eneste årsaken til genealogien i Håleygjatal. Det kan være at denne prosessen skyldes euhemerisme.²⁴⁹

Et argument som brukes for å støtte opp om Skaldespillers bruk av euhemerisme, er hvordan Eyvind forklarer Odins bosted. I tråd med den norrøne kosmologien, bor æsene i Åsgård. Skaldespiller skriver derimot at Odin kom fra Manheimar. Manheimar har blitt tolket som stedet der hvor menn bor, eller Midtgård.²⁵⁰ Bruken av stedsnavn kan derfor indikere at Odin kan ha vært et vanlig dødelig menneske, men som med tiden og gjennom euhemerisme har blitt tillagt guddommelige egenskaper. Det finnes også flere argumenter mot dette. Sundqvist

²⁴⁸ Sigurdsson, 2008, S. 29

²⁴⁹ Euhemerisme er en prosess som foregår over tid. Personen som gjennomgår den euhemeristiske transformasjonen blir gjennom historiens løp tilskrevet guddommelige eller overnaturlige egenskaper. Det er en form for legende- og myteskaping.

²⁵⁰ Sundqvist, 2016, S. 82

skriver at Eyvinds omtale av Odin og Skades bosted, ikke nødvendigvis påviser euhemerisme, det kan simpelthen være snakk om lokale eller diakroniske forskjeller. I tillegg til dette, er det også andre kilder som forteller om slektskapet mellom Ladejarlene og Odin. I Vellekla står det at Håkon Sigurdsson er *Yggs nidr*, noe som kan oversettes til Odins slektning.²⁵¹

Ladejarlene hadde også andre forbindelser til den guddommelige verdenen, gjennom Holge og særlig hans datter, Torgerd Holgabrud. Selv om Torgerd er en mystisk gudeskikkelse, dukker hun opp i en rekke sagaer. I Sagaen om Jomsvikingslaget spiller hun og søstera en viktig rolle i kampen i Hjørungavåg. I Njåls-saga, får man høre om Håkon Sigurdssons hov, hvor det befant seg gudestatuetter av Torgerd og Irpa.²⁵² I hovet var det også en statue av Tor. Torgerd-skikkelsen har tradisjonelt blitt knyttet til Holge, men det er også mulig at hun kan knyttes til Tor. Det at Torgerd har et toleddet navn som inneholder førlederen Tor, gjør at det må finnes en form for relasjon mellom de to. Torsnavnet ble vanligvis brukt av Tors tilbedere, slik som vist blant Torsnesingene. Det virker rart at Torgerd, som selv var en gudeskikkelse skulle tilbedt Tor. En mulig forklaring på Torgerds forhold til Tor, kan være euhemerisme.

Torgerd kan gjennom tidens løp ha blitt tilskrevet guddommelige egenskaper, og blitt gjort til et slags alter ego for Ladejarlene. Dette kan forklare hennes Torsnavn, ettersom hun som menneske kan ha vært tilhenger av Tor. En annen forklaring, er at det kan eksistere et erotisk forhold mellom de to. Dette er rent spekulativt fordi det foreligger ingen bevis for en slik hypotese, men forhold mellom menneske og gud er et velkjent fenomen. Håkonardrápa beskriver ifølge Steinsland Håkons erobring av landet som et eksogamt forhold eller ekteskap mellom herskeren eller erobreren, og det ville landet.²⁵³ Herskeren er i dette tilfellet Håkon Sigurdsson Ladejarl, og det ville landet er en mystisk kvinneskikkelse. Forholdet mellom Holge, hans datter og Ladejarlene fremstår ikke som et slektskap av den typen man finner i Håleygjatal med Odin og Skade, men de har flere likhetstrekk.

Felles for disse mytene, er hierogami-mytten. Håkonardrápa bruker en metaforisk språkdrakt for å fremstille forholdet mellom Ladejarlen og kvinneskikkelsen som en slags erotisk allianse. Håleygjatal gjør akkurat det samme, bare at det erotiske forholdet mellom to ytterpunkter ikke tar utgangspunkt i Jarlen selv, han blir resultatet av det. Sæming blir den første prototypiske Jarl og inngår derfor som forfader for resten av Ladejarlsætten.²⁵⁴

²⁵¹ Sundqvist, 2016, S. 82

²⁵² Njåls-saga, 2007, S. 157

²⁵³ Steinsland, 1989, S. 82

²⁵⁴ Steinsland, 1989, S. 431

«Haleygjatal's bruk av hierogami-myten og tradisjonen om avkommet Sæming som håleygenes stamfar, krysses av en annen tradisjon som tillegger håleygene en eponymisk stamfar Helgi, Holgi eller Hølgi. Til Holge er det knyttet en kvinneskikkelse: Torgerd Holgabrud, som ifølge tradisjonen er datter av Holge.»²⁵⁵ Hieros gamos, det hellige bryllup, er fellesbetegnelsen for de forholdene som inngår i begge skaldekvadene.

Et kjennetegn på hieros gamos, er de polariserende deltakerne. I Håleygjatal er disse motpolene nokså selvforklarende, med en førstefunksjonsgud, gudenes konge, Odin og ei jotunkvinne. Den usannsynlige alliansen resulterer i at deres sønn blir en ny type skapning. I Hákonardrápa er forholdet noe vanskeligere å definere, men det er sannsynlig at den mystiske kvinnen som representerer jorden er Torgerd – en jotunkvinne «Sammenfattende kan vi si at Torgerd Holgabrud både i kraft av sitt egennavn og sitt tilnavn faller innenfor kategorien jotunkvinner. Når hun i tradisjonen knyttes sammen med en mannlig partner og tillegges funksjoner i tilknytning til fyrsteættens genealogi, representerer Torgerd en parallell og kanskje en forløper til de mytiske kvinneskikkelse som i hierogami med en guddom har status av fyrsteættens urmor.»²⁵⁶ Steinsland påpeker også at Hákon Sigurdsson blir forsøkt presentert som Odin i Hákonardrápa. Odin er kjent med sine mange forhold til jotunkvinner, deriblant Gunnlod, Rind, Grid og Skade.²⁵⁷

Polariseringen mellom deltakerne i hieros gamos, består ofte i antonymer. Odin som æse, representerte kultur og orden mens Skade som jotunkvinne representerte det motsatte: natur og uorden.²⁵⁸ En tilsvarende motvekt kan man forvente å finne i forholdet mellom Jarlen og det ville landet. Møtet mellom disse motpolene kan ha fungert som en form for initieringsfase. I Skirnismál kan man se konjekturane av en initieringsfase gjennom transcendenten mellom heimer. Det kan være at hierogami-myten, som forutsetter en slike transcendenten, ble grunnlaget for maktlegitimeringen. Både gjennom Håleygjatal og Hákonardrápa finner man en slik overstigning av heimer, mellom gud og jotun og mellom mann og jotun.²⁵⁹

2.4.2 Herskerens rolle i kulten

Sigurd Hákonsson Ladejarl beskrives av Snorre som en «stor blotmann» likesom hans far, Hákon hadde vært. Snorre skriver også at Sigurd sjøl arrangerte blotet, og betalte for hele

²⁵⁵ Steinsland, 1989, s. 420

²⁵⁶ Steinsland, 1989, s. 430

²⁵⁷ Steinsland, 1989, s. 419

²⁵⁸ Steinsland, 2005, s. 98-99

²⁵⁹ Steinsland, 1989, s. 403-404

laget – noe det gjøres et stort poeng ut av.²⁶⁰ Hovet der hvor Jarlen arrangerte blotet, blir tilskrevet Lade. Likesom hovene på Island og i resten av Norge, er det sannsynlig at sakralbyggene var underlagt privat eierskap og ikke tilhørte et eget presteskap. Dette inntrykket forsterkes av Landnámabokas skildringer av Torhadd Gamle. Torhadd var gode fra Mære i Trøndelag, som hadde ønske om å flytte til Island. Før avreise, demonterte han hovet og tok det med seg.²⁶¹

Under et gjesteblot til Frostatinget, gjør kong Håkon gode det klart at han vil kristne Norge. Dette opprørte bøndene som har møtt opp til blotet, og de nærmest krevde at han måtte delta på blotet for å sikre bøndenes *til árs ok friðar* – for godt år og fred. Kongen nektet å imøtekomme bøndene og konflikten låste seg. Bøndenes krav om kongens deltagelse i blotet, slik faren hans hadde gjort, stod uforandret, uansett hva Håkon selv måtte ønske. Det endte så med at Sigurd Jarl måtte megle mellom partene. Blotet ender med at kongen blir presset til å delta på enkelte av blotets hellige handlinger, som å drikke fra hornet å spise hestekjøtt og fett fra offerdyrene.²⁶²

En lignende hendelse skjer også under julegildet som arrangeres i Mære. De lokale høvdingene inngår en avtale, hvor de bestemmer seg for å gi kong Håkon og kristendommen hard medfart. Fire av høvdingene tok til havet hvor de så reiste til Mære. Her tok de livet av tre prester, og brant kirkene i området. De resterende høvdingene og deres følger deltar på gjesteblotet med kong Håkon og Sigurd Ladejarl. «Da kong Håkon og Sigurd jarl kom med hæren til Mære, var bøndene møtt mannsterkt frem, og allerede ved gjestebudet den første dagen gikk de på kongen og ba ham blote, ellers lovet de ham det som verre var. Sigurd jarl gikk imellom og meglet, og det endte med at kong Håkon åt noen biter hestelever og drakk alle de menneskeskålene bøndene skjenket ham, uten å gjøre korstegn over dem.»²⁶³

Sigurd Ladejarls rolle under de lokale blotene, annet enn å være arrangør, ser ut til å fungere som megler mellom den lokale eliten og kongen. Sigurd jarl samarbeidet frivillig med kong Håkon og de to hadde nære bånd, blant annet fordi Sigurd selv hadde øst vann over Håkon Adalsteinsfostre og gitt han navn.²⁶⁴ Kanskje var det Sigurd Ladejarls funksjon som kongens regionale overhode å sørge for at forholdet mellom øvre og nedre elite var godt. Sigurd Ladejarl deltar under det første blotet som beskrives i Håkon Godes saga, hvor de først skåler

²⁶⁰ Håkon den godes saga, 2012, S. 126

²⁶¹ Landnámabok, 2012, S. 117

²⁶² Håkon den godes saga, 2012, S. 125-126

²⁶³ Håkon den godes saga, 2012, S. 130

²⁶⁴ Harald Hårfagres saga, 2012, S. 110

til Odin, deretter til Njord og Frøy. Under det andre blotet Sigurd arrangerer, skåler han derimot kun til Odin. Noe annet kommer i hvert fall ikke frem av skildringen.²⁶⁵

Sigurd Ladejarls tilsynelatende favorisering av Odin kan skyldes den genealogiske legitimeringen som ligger til grunn for Håleygjatal. Et problem med denne forklaringen, er at Håleygjatal først ble til under Håkon Sigurdssons regjeringstid. Finnssons skaldekvad kan derfor ikke brukes som legitimering i denne sammenhengen. Det eneste unntaket, er hvis genealogien i kvadet var kjent før det ble nedskrevet, men dette er vanskelig å påvise. Det er riktignok flere historikere som mener at Finnsson ikke var skaperen av Odin-Skade myten, noe som kan indikere at det har vært kjent lenge før Håleygjatal ble til.²⁶⁶ En annen forklaring, kan være årssyklusen.

De fleste blotene som ble arrangert under vikingtiden, ble determinert av årssyklusen. Odin ble vanligvis hyllet under blotet *at sumri* eller mot sommeren. Dette blotet ble sannsynligvis arrangert i løpet av april. Blotet ble fulgt av *fagna sumri*, som betyr å hilse sommeren, og «man ofret for god seilfart og seier over fiender, man blotet for kongens og høvdingens lykke.»²⁶⁷ Denne beskrivelsen stemmer godt overens med blotet som beskrives i sagaen om Håkon den Gode. «Først skulle han signe Odins skål – den ble drukket for kongens seier og styrke, så kom Njords skål og Frøys skål.»²⁶⁸

Vanene Njord og Frøy blir også nevnt i forbindelse med blotet. Frøy spilte tradisjonelt sett en viktig rolle under høstblotet, trolig arrangert i oktober.²⁶⁹ Ettersom blotet Sigurd Håkonsson arrangerte ble viet til begge guddommene, er det mulig at dette var et høstblot, eller et blot som ikke hadde noe med årssyklusen å gjøre. Sagaen forklarer at Sigurd Jarl bestandig arrangerte alle blot-gildene for kongen, noe som kan indikere at dette falt utenom de årstidsbestemte blotene. Dette forklarer Odins rolle, fordi denne gudens påkallelse innebar seier og makt til kongen – og jarlen. Vanenes rolle under blotet kan kanskje forklares ved at blotet hadde flere funksjoner. Dersom kongen besøkte Trøndelag på høsten, ville det vært praktisk om kongens gjesteblot og høstblotet sammenfalt. Det å arrangere slike seremonier var tid- og ressurskrevende.

²⁶⁵ Håkon den godes saga, 2012 S. 126 og S. 129

²⁶⁶ Steinsland, 1989, S. 415

²⁶⁷ Steinsland, 2005, S. 275

²⁶⁸ Harald Hårfagres saga, 2012, S. 126

²⁶⁹ Steinsland, 2005, S. 275

En tredje forklaring, kan være Odins plassering i Dumézils trefunksjonsmodell. Som det har blitt diskutert tidligere, kan det være at Ladejarlene forholdt seg til førstefunksjonsguder, for å gjenspeile sin egen samfunnsposisjon. Håkon Adalsteinsfostre, som var hedersgjest under blotet ville, dersom han tilba åsatroen, også ha tilhørt sjiktet som tradisjonelt sett ville tilbedt førstefunksjonsguder. Kong Håkon var imidlertid kristen, og motsatte seg de lokale høvdingenes ønske om aktiv deltakelse på blotet. Det er derfor høyst usannsynlig at kongen hadde noe som helst med Odins fremtreden å gjøre. Odins rolle under blotet kan derfor ha vært for Sigurd Jarls egen vinning.

Flere av jarlene, særlig Håkon Sigurdsson fremstilles som en viktig forkjemper for den gamle åsatroen. Store deler av Ladejarlenes regjeringstid fant sted i brytningen mellom hedendom og kristendom. Trøndelag og omegn beskrives av Bratberg som «ramhedensk», noe som gir uttrykk for det sterke fotfeste den norrøne religionen hadde i Midt-Norge.²⁷⁰ Ladejarlenes støtte av den gamle troen, kan ha gjort dem til et slags samlepunkt eller nøkkelperson i motarbeidelsen av kristendommen. Som regionale representanter, kongens samarbeidspartner – og største motstander fungerte de sannsynligvis som viktige religiøse skikkelser. Håkon Sigurdsson motsatte seg Eirikssønnene og deres intensjoner om å bryte ned horg og hov. Håkons fremtreden ser ut til å ha vært mer aggressiv enn hans far, Sigurd Håkonsson som tilsynelatende respekterte kong Håkons religiøse posisjon. Håkon sies å ha *bekjempet* de som forsøkte å innføre kristendommen, Sigurd tok derimot kong Håkon i forsvar opptil flere ganger og gir uttrykk for å utvise mer forståelse for andre religioner.²⁷¹

2.4.3 Religiøs symbolikk

I motsetning til Torsnesingenes hyppige bruk av fysiske objekter som hov og høysetestolper for å manifestere sin religiøse posisjon, gis det svært liten innsikt i Ladejarlenes bruk av slike objekter. Det er først og fremst inter-subjektiv symbolikk Ladejarlene anvender for å legitimere sin religiøse posisjoner.

Eyvind Finnsson Skaldespillers skaldekvad, Håleygjatal, står som en av de mest kjente genealogiske forfatningene fra vikingtiden. De aller fleste historikere er enige om at kvadet har hentet inspirasjon fra Ynglingatal, fordi det er såpass mange likheter mellom de to tekstene. Blant annet inneholder både Håleygjatal og Ynglingatal totalt 27 slektsledd, som fører tilbake til slektenes guddommelige nedstamning.²⁷² Håleygjatal fungerer som

²⁷⁰ Bratberg, 03.03.2018, https://nbl.snl.no/Sigurd_Håkonsson

²⁷¹ Håkon den godes saga, 2012, S. 127 og S. 130

²⁷² Steinsland, 2005, S. 50

genealogisk propaganda, fordi Ladejarlenes status som herskere blir forsøkt legitimert gjennom deres familiære bakgrunn som gudenes etterkommere og representanter på jorda. Deres forhøyede maktposisjon fremstilles derfor som en helt naturlig resultat av deres oppgav, en gudgitt orden. En slik naturlig forklaring av hierarkiet har sine paralleller i Rigstula, hvor samfunnets klasser beskrives som et resultat av gudenes vilje.²⁷³ “These symbols attempt to demonstrate that the values and forms of social organization are naturally derived from the way the world of the cosmos is organized.»²⁷⁴

Ideen bak en slik genealogi var sannsynligvis å rettferdiggjøre hierarkiet, og tillegge Ladejarlene en naturlig begrunnelse til deres opphøyde posisjon. En forskjell på Håleygjatal og Ynglingatal, er imidlertid hvordan Ladejarlenes stamfar var Odin, en førstefunksjonsgud mens Ynglingenes stamfar, Frøy, var en tredjefunksjonsgud. I tråd med Dumézils trefunksjonsmodell, ville det vært naturlig at Hålogalendingene derfor var overordnet Hårfagreætten. Dette stemmer imidlertid ikke overens med virkeligheten, hvor Harald Hårfagre og hans etterkommere stort sett stod hakket høyere enn Ladejarlene i samfunnets hierarki.

En forklaring på hvorfor Skaldespiller valgte akkurat Odin som Hålogalendingenes stamfar, kan være den økende maktsentraliseringen innad i Norge. Under Håkon Sigurdsson styrte Ladejarlene Norge uten tilknytning til hverken danske eller norske konger. Hans ønske om selvstendig å styre Norge uten å være underlagt høyere autoriteter, kan muligens ha ført til Håleygjatals tilblivelse. Dette vil i så fall kunne forklare hvorfor Ladejarlenes stammet fra Odin og ikke Frøy. Dersom de genealogiske kvadene speilet gudeverdenen og vikingsamfunnet som et mikro-/makroforhold, ville Ladejarlene tilhørt en høyere klasse enn Ynglingene. Det skal nevnes at Hålogalendingene også sies å stamme fra andre guder enn Odin, men det er stor konsensus innad i forskningsmiljøet at myten om Odin og Skade er mest pålitelig, eller i hvert fall har spilt størst rolle.²⁷⁵

En annen forklaring på Odins plass i Håleygjatalætten, kan ligge i de lokale tradisjonene i Hålogaland, eller simpelthen Skaldespillers kjennskap til mytologien eller hvilken preferanser han hadde. Det er sannsynlig at forfatteren av kvadene også hadde et slags forhold til guddommen de skrev om. Steinsland omtaler Odin som den store skaldeguden, noe som kan

²⁷³ Steinsland, 2005, S. 384

²⁷⁴ Sundqvist, 2016, S. 235

²⁷⁵ I Håkon Jarls saga, kapittel 1, skriver Snorre Sturlasson at Ladejarlene er i slekt med guden Ty. Selv om dette er en genealogisk myte som har mindre plass i historieforskningen, blir også Ty regnet som en førstefunksjonsgud. Det er også kilder som peker på slektskapet mellom Ladejarlene og Frøy.

ha påvirket Eyvind Skaldespillers valg av hvilken gud han ønsket å inkludere i sitt kvad. «Skaldene hadde et personlig forhold til guddommen som hadde skjenket dem diktergaven.»²⁷⁶ Diktergaven det henvises til her, er mjøden eller diktermjøden som ble gitt av Odin til både guder og mennesker. Odins rolle i Håleygjatal kan derfor ha vært et tilfeldig resultat generert av Eyvind Finnsson Skaldespillers egne tanker og ideer. Det var imidlertid flere herskerfamilier som hevdet at de var i slekt med Odin, deriblant Skjoldungene. Skjoldungene, den danske kongeætten, brukte figuren Skjold på samme måte som Sæming. Skjold var sønn av Odin og det som trolig var en jotunkvinne med navnet Rind.²⁷⁷ Skaldespillers bruk av Odin-myten, kan derfor ha vært inspirert av andre herskerslekter i Norden.

I likhet med Torsnesingene, ser det ut til at Ladejarlene brukte yrket eller yrkestittelen sin som et binavn. Som det ble diskutert i kapittel 2.2.2. Binavnets evne til å erstatte patronymetternavnet indikerer at det var mye identitet og ikke minst prestisje knyttet til jarlstittelen. Det at Hålogalendingene knyttet stedsnavnet Lade til jarlstittelen gjør at det på flere måter fremstår som et familienavn, slikt det ble diskutert i kapittel 2.2.2. Omfavnelsen av yrkestittelen kan ha vært et virkemiddel jarlene benyttet seg av i et forsøk på å distansere seg fra den lokale eliten, og markere seg som en sterk herskermakt. Hvorvidt navnet Ladejarl tilførte mer religiøs makt for Hålogalendingene er vanskelig å si siden kildene er knappe om deres religiøse fremtreden. Det er imidlertid uproblematisk å forestille seg at navnet Ladejarl fremstilte Lade i Trøndelag som et episenter for makt. Lade ligger sentralt til, rett i nærheten av Nidevla. Elva var viktig i forbindelse med handel og diverse virksomheter. Den omfattende bruken av tittelen Ladejarl, kan ha vært et forsøk på å tilføre Lade mer næring.

2.4.4 Herskerens kontroll og organisering av kulten

Som det ble nevnt i kapittel 2, er Sundqvists 4 punkter i dette analyseverktøyet nokså fleksible og de opererer på tvers av grenser, slik at de til tider overlapper hverandre. Herskerens kontroll og organisering av kulten blir imidlertid presentert som helt sentralt i opparbeidelsen av de øvrige 3.²⁷⁸

Ladejarlenes organisering av kult og religiøse riter, kommer først og fremst til syne gjennom Sigurd Håkonssons rolle som arrangør av gjesteblotet, tilegnet kong Håkon

²⁷⁶ Steinsland, 2005, S. 189

²⁷⁷ Steinsland, 2005, S. 193

²⁷⁸ Sundqvist, 2016, S. 236

Adalsteinsfostre.²⁷⁹ Sturlasson skriver at blotet fant sted på Lade. Det er sannsynlig at Ladejarlene eide og administrerte sine egne hov, ettersom det er lite som tyder på at det eksisterte et eget presteskap i Norden under vikingtiden.²⁸⁰ Blotet eller gjestegildet ble arrangert «på kongens vegne der i Trøndelagen.»²⁸¹ Denne passasjen forklarer det slik at kongens tilstedeværelse var en avgjørende faktor for at gildet fant sted. Det var imidlertid Sigurd Ladejarl som organiserte og huset begivenheten. Sigurds rolle som mellomledd mellom kongen og den lokale eliten, gjorde at Lade ble et maktsentrum ettersom flere av de sosiale sammenkomstene stod der.

Ladejarlene skal angivelig ha vært i besittelse av et sakralbygg, spesielt dedikert til ættegudinnen Torgerd og søsteren hennes, Irpa.²⁸² Det er flere sagaer som nevner disse kvinneskikkelsene, hvor særlig Torgerd har en sentral rolle. Sagaen om Jomsvikingene forteller blant annet om menneskeofringen som finner sted under slaget ved Hjørungavåg i 986.²⁸³ Slaget utspiller seg på en slik måte at Håkon Ladejarl ser ut til å tape. I et forsøk på å påvirke utfallet, steller han til kriseblot hvor han ofrer en av sine yngre sønner. Personen som angivelig skal ha utført offerrituale, var Tormod Kark, Håkon Jarls trell eller samarbeidspartner.²⁸⁴ Dersom dette var tilfellet, ser det ut til at Ladejarlene ikke var alene om å inneha sentrale roller i de hellige handlingene. En mulig forklaring på Karks rolle i menneskeofringen, kan simpelthen være Håkon Jarls ønske om ikke å ta livet av sin egen sønn. Sagaen om Jomsvikingene er imidlertid en lite troverdig kilde, og mange av passasjene omtales som fiksjon.²⁸⁵

2.5 Delkonklusjon

Slik fornavnene utvikler seg over de ca. 160 årene Ladejarlene skildres i denne oppgaven, bærer de preg av å bli stadig mer lederorientert. Den første Ladejarlens far, Grjotgard Herlaugsson hadde en navnekombinasjon som ser ut til å ha utgått idet Hålogalendingene med Håkon Grjotgardsson tok plass på Lade. Navet Gjortgard utgår bare fra Ladejarlens fornavnrepertoar hvis man ser bort ifra Grjotgard Håkonsson. Grjotgard Håkonsson var derimot aldri tiltenkt rollen som Ladejarl ettersom hans bror, Sigurd Håkonsson hadde denne

²⁷⁹ Håkon den godes saga, 2012, S. 126

²⁸⁰ Se diskusjon i kapittel 1

²⁸¹ Håkon den godes saga, 2012, S. 126

²⁸² Njåls-saga, 2007, S. 157-162

²⁸³ Sagaen om Jomsvikingene, kapittel 4.

²⁸⁴ Lind, 03.02.2018, <https://nbl.snl.no/Kark>

²⁸⁵ Supphellen, 1992, S. 17

tittelen.²⁸⁶ En årsak til hvorfor akkurat dette navnet utgikk, kan man finne i navnets etymologi. Ifølge *Norsk personnamleksikon* kan navnet Grjotgard bety steingjerde. Navnet har derfor ingen iboende verdi som et verdig herskernavn. Ladejarlene bærer nærmest utelukkende fornavn, hvor den etymologiske betydningen kan assosieres med lederrollen. Det eneste unntaket er Svein.

Navnet Svein kan bety ung eller fri mann.²⁸⁷ I motsetning til de andre Ladejarlsnavnene, fremstår ikke Sveins etymologiske betydning som et herskernavn av samme kaliber. En mulig forklaring på navnets passende karakter, kan man derimot finne i diktets verden. Navnet Svein dukker opp i eddadiktet Rígstula, hvor det er et av 12 mannsnavn som tilhører herskerklassen.²⁸⁸ Navnet blir på denne måten assosiert med herskermakten selv om den etymologiske betydningen ikke har en iboende herskerverdi. Også navnet Håkon kan ha røtter i Rígstula. Den yngste overklassesønnen som presenteres i Rígstula heter Kon. Han beskrives som eksepsjonell og mestrer alt bedre enn sine eldre brødre, og han blir også stamfaren til overklassen.²⁸⁹ Navnet Håkon er et svært omdiskutert navn, på grunn av sin flertydighet og utbredte bruk. En forklaring av navnets etymologiske betydning gis i *Norsk personnamleksikon*. Navnet Kon kan være utledet av det norrøne for konge, eller ætling sønn. Det første navneleddet Hå kan bety høy.²⁹⁰ Det er mulig at navnet Håkon er et slags gudenavn som tar utgangspunkt i Odin, det er i hvert fall flere likhetstrekk mellom navnet og innholdet i Håvamål.

Ladejarlenes forhold og bruk av fornavn kjennetegnes også av det store fraværet av Torsnavn. Det er kun én person med Torsnavn i Ladejarlsætten, Tora Skagesdatter, og hun var inngiftet. Dette fraværet skyldes ikke Tors fravær i Trøndelag, det var flere høvdinge som tilba Tor.²⁹¹ Årsaken er først og fremst Ladejarlenes posisjon som regionale herskere, og deres behov for å markere seg som overordnet i forhold til resten av den lokale eliten. Dersom Ladejarlene hadde opprettet et vennskap med Tor, slik som mange av de lokale høvdingene hadde, ville det sannsynligvis vært vanskeligere å hevde deres posisjon i samfunnet. Et vennskap utelukkende eller hovedsakelig knyttet til Tor kunne også resultere i at Ladejarlene hadde

²⁸⁶ Grjotgard Håkonsson skal ha blitt overtalt av Eirikssønnene med Harald Gråfell i spissen til å ta livet av sin bror, slik at han selv kunne ta Ladejarlstittelen. Grjotgard allierte seg med Eirikssønnene og drepte broren sin

²⁸⁷ Kruken & Stemshaug, 2012, S. 530

²⁸⁸ Holm-Olsen, 1987, S. 90

²⁸⁹ Steinsland, 2005, S. 386

²⁹⁰ Kruken & Stemshaug, 2012, S. 257

²⁹¹ Torhadd Gamle var en av flere høvdinge fra Mære, Trøndelag som bar Torsnavn. Torhadd står oppført i Landnámabok på side 117.

fungert som *primus inter pares*, en posisjon som ikke tillater overherredømme.²⁹² Ladejarlenes ønske om regionalt overherredømme støttes fra flere hold, blant annet Håleygjatal. Skaldekvadet forsøker å legitimere Ladejarlenes opphøyede posisjon med å peke på genealogien og fører denne tilbake til Sæming, sønn av Odin og Skade.

I tillegg til å markere seg overfor den lokale eliten, ser det ut til at Ladejarlene også hadde behov for å legitimere makt på andre arenaer. Håleygjatal bærer preg av å være påvirket av andre genealogiske myter. Holge, en mystisk guddom, tilskrives rollen som opphavsskikkelse for alliterasjonen som finner sted i skaldekvadet. Omtrent halvparten av mannsnavnene som presenteres i Håleygjatal i forbindelse med den genealogiske fremstillingen, begynner på H. En lignende tendens finner man blant Ladejarlenes fornavn, hvor også halvparten begynner på H. Denne alliterasjonen kan indikere at Håleygjatal også spiller på en lokal guddom med opprinnelse i Hålogaland. En mulig årsak til deres ønske om å knytte sterke bånd til de lokale guddommene, var handel og skatt.

Ladejarlenes rikdom var et resultat av handel av særarktiske varer som selskinn og hvalrosstener, men også skatt, især finneskatten. Behovet for å kontrollere finnene og deres skattebidrag kan ha lagt grunnlaget for nødvendigheten av en genealogisk propagandamyte som også inkluderte forskjellige lokalsamfunn. Det er her teorien om at Sæming, Ladejarlenes prototypiske stamfar kommer inn. Det har blitt pekt på flere likheter mellom Sæming og den samiske guden Saam.²⁹³ Hålogalendingenes handel- og skattevirksomhet blir særlig godt beskrevet av Ottar, en høvding fra Hålogaland som dro på handelsferd til de britiske øyer engang mot slutten av 800-tallet. I den forbindelse berettet han overfor den engelsk kongen Alfred den Store om sine handelsforbindelser.²⁹⁴

Bruken av etternavn blant Hålogalendingene fremstår som eksepsjonelt rigid. I motsetning til de fleste andre storslekter i vikingtiden, som Ynglingætten og Torsnesingene, er fraværet av binavn nesten absolutt. Den eneste Ladejarlen med et kjent binavn er Håkon Grjotgardsson som fikk tilnavnet Gamle.²⁹⁵ Ladejarlene opererer helt konsekvent med bruken av sine

²⁹² *Primus inter pares* beskriver en skikkelse som representerer et maktkollektiv, men som i og for seg selv ikke har mer makt enn sine allierte. Denne formen var mer vanlig på Island, hvor alle eller stort sett alle høvdingene var på samme bølgelengde når det kom til makt og innflytelse. For Ladejarlene, som var regionale og til tider nasjonale herskere, ville status som *primus inter pares* resultere i mindre makt og derfor mindre innflytelse.

²⁹³ Steinsland, 1989, s. 416

²⁹⁴ Simonsen, 1957, s. 2

²⁹⁵ Som det ble nevnt i kapittel 2.2.2 har også Håkon Sigurdsson et binavn, «den grusomme», men dette tilnavnet fremkommer kun i svært få kilder og er lite kjent. I tillegg til at det er såpass nedlatende, er det lite sannsynlig at det har blitt brukt i Håkons egen samtid – av han selv.

patronymetternavn. I tillegg opererte de med et slags yrkes- eller familienavn, noe som var uvanlig på denne tiden. Tittelen Ladejarl blir svært ofte brukt som et binavn av Hålogalendingene, og til tider erstatter det også det patronyme etternavnet. Det at yrkestittelen erstattet det tradisjonelle etternavnet, kan indikere at tittelen ble brukt som et yrkesnavn. I tillegg til tittelen jarl, består Hålogalendingenes binavn av enda et ledd, Lade. På denne måten hadde alle Ladejarlene et felles navn som også var særegent for deres familie og på den måten fremstår navnet som et familienavn. Det gikk uendret i arv, og det var kun forbeholdt deres slekt.

Navngivingen blant Ladejarlene er ikke tilegnet stor oppmerksomhet, og hvordan den tradisjonelle navngivingen foregikk forblir uvisst. Det er derimot flere detaljerte beskrivelser i flere av kongesagaene om navngiving som foregikk under spesielle omstendigheter. Gjestenavn er termen jeg har valgt å bruke om navnene som ble gitt i slike situasjoner. Dersom faren til det nylig fødte barnet var i live men fraværende, tilfalt umiddelbare farsoppgaver som navngiving til den neste mannlige lederen. Når Tora (Harald Hårfagres kone) skulle til å føde, var ikke kong Harald tilstede. Farsrollen tilfalt Sigurd Ladejarl, som tok imot barnet. Sigurd øste vann over gutten som ble født «og kalte ham Håkon etter sin far, Håkon Ladejarl.»²⁹⁶

Religiøs herskerstrategi har blitt forsøkt anvendt på Ladejarlenes forhold til religiøs makt. Den første kategorien, som tar for seg herskerens rolle til gudeverdenen, tar utgangspunkt i Håleygjatal. I det genealogiske skaldekvadet skrevet av Eyvind Finnsson Skaldespiller, føres Ladejarlenes slekt tilbake til Odin og Skade gjennom stamfaren Sæming. Genealogien påviser derfor et slektskap mellom de hedenske gudene og slekta fra Hålogaland. Sundqvist klassifiserer denne formen for guddommelige tilhørighet i øvre sjikt av kategoriens hierarki.²⁹⁷ I sitt ønske om regionalt overherredømme, tok Ladejarlene i bruk flere virkemidler for å skille seg fra den lokale eliten. En slik genealogisk myte vill være med på å legitimere Ladejarlenes posisjon.

²⁹⁶ Harald Hårfagres saga, 2012, S. 110

²⁹⁷ Analyseverktøyet opererer med fire overordnede kategorier. Her gjengis de kort: Herskerens forhold til gudeverdenen, herskerens rolle i kulten, religiøs symbolikk og herskerens kontroll og organisasjon av kulten. Den første kategorien, forholdet til gudene, er igjen delt inn i 5 underkategorier som igjen er delt inn i en øvre og nedre del av et hierarki. Den øvre delen består av punktene A: Herskeren som gud eller guddom, B: Herskeren som reinkarnasjon av en gud og C: Herskeren er i slekt med én eller flere guder. Den nedre delen av hierarkiet består av punktene D: Herskeren er gudenes representant på jorda og E: Herskeren som viktigste bindeledd mellom gud og menneske. Se kapittel 2.1 for mer informasjon om analyseverktøyet.

Herskerens rolle i kulten er den andre kategorien som beskrives av Sundqvist. Ladejarlene fremstår som helt sentrale skikkelser i kultpraksisen. Uten at det spesifiseres omtaler Snorre Sturlasson både Sigurd Håkonsson og Håkon Sigurdsson som store blotmenn. Sigurd Ladejarl spilte helt klart en viktig rolle i blotene som skildres i Håkon den Godes saga. Jarlen arrangerer blotet, skåler til gudene på vegne av folket og fungerer som megler mellom den lokale eliten og den besøkende kongen, Håkon Adalsteinsfostre. Flere av Hålogalendingene, særlig Håkon Sigurdsson og hans far Sigurd Håkonsson beskrives som viktige forkjempere for åsatroen. Mye av Ladejarlenes regjeringstid fant sted i brytningen mellom hedendom og kristendom. I tillegg var jarlene spesielt utsatt på grunn av deres forhold til den kristne kongemakta på den ene siden, og den «ramhedenske» lokale eliten i Trøndelag.²⁹⁸ Ladejarlenes støtte av den gamle troen, kan ha gjort dem til et slags samlepunkt eller nøkkelperson i motarbeidelsen av kristendommen. Håkon Sigurdsson motarbeidet også Eirikssønnene og deres intensjoner om å bryte ned horg og hov. Håkons fremtreden ser ut til å ha vært mer aggressiv enn hans far, Sigurd Håkonsson som tilsynelatende respekterte kong Håkons religiøse posisjon. Håkon sies å ha bekjempet de som forsøkte å innføre kristendommen, Sigurd tok derimot kong Håkon i forsvar opptil flere ganger og gir uttrykk for å utvise meg forståelse for andre religioner.²⁹⁹

Den tredje kategorien, religiøs symbolikk, representeres stort sett av inter-subjektive symboler når det gjelder Ladejarlene. I motsetning til beskrivelsen av Torsnesingene, er kildene relativt tause når det gjelder Ladejarlenes bruk av fysiske objekter for å symbolisere og legitimere sin makt. Personnavnene spilte derimot en viktig rolle som et inter-subjektivt maktsymbol. Som det allerede har blitt påpekt, ser det ut til å ha vært en sammenheng mellom Ladejarlenes fornavn, og den lokale gudeskikkelsen Holge. Flere av fornavnene innehar også en etymologi som gjør dem velegnet for en hersker. Tittelen Hålogalendingene benyttet seg av, Ladejarl, ble sannsynligvis brukt for å understreke deres maktposisjon. Håleygjatal spilte sannsynligvis en viktig rolle i Ladejarlenes legitimering av makt. Kvadet redegjør for de guddommelige familiære båndene i Håløyslekta, og forsøker dermed å fremstille deres overordnede posisjon som naturlig. Håleygjatal og Rigstula er like på denne måten, ved at de forsøker å forklare hierarkiet som en naturlig nedfelt orden fra gudene.

²⁹⁸ Uttrykket «ramhedensk» blir brukt av Bratberg som en beskrivelse av trøndernes forhold til hedendommen, og deres streke misnøye med kristendommen. Ikke bare truer de trønderske høvdingene selveste konge til å gjøre som de befaler, men i forbindelse med et kongebesøk setter de også fyr på en rekke kirker og tar livet av prestene de finner på stedet. Mer om dette i kapittel 2.4.2

²⁹⁹ Håkon den godes saga, 2012, S. 127 og S. 130

Ladejarlenes kontroll av kulten kommer først og fremst til syne under gjestegildet Sigurd Håkonsson arrangerer for Håkon Adalsteinsfostre. Sammenkomsten stod sannsynligvis på Lade, slike Sturlasson skriver. På samme måten finner blotene Håkon den Gode skal ha vært en del av på Lade. Ladejarlenes kontroll over hovene betød også at de i stor grad kontrollerte kulten, ettersom hovet hadde en sentral plass under de religiøse høytidene og seremoniene. I tillegg til å være i besittelse av et vanlig hov, forteller enkelte kilder om Ladejarlenes forhold til ættegudinnen Torgerd og hennes søster Irpa. Disse kvinneskikkelsene skal ifølge Sagaen om Jomsvikingene ha hatt en sentral rolle under slaget ved Hjørungavåg engang på slutten av 900-tallet. Sagaen om Jomsvikingene er imidlertid ansett for å være en lite pålitelig kilde, og denne fremstillingen kan derfor inneholde fiktive forhold. Kvinneskikkelsene skal ha ifølge Njåls saga ha hatt et eget tempel på Lade.³⁰⁰

³⁰⁰ Njåls-saga, 2007, S. 157-159

3 Komparasjon

Dette kapitlet ser nærmere på likheter og forskjeller mellom Ladejarlene og Torsnesingenes bruk av personnavn, og hvordan personnavnene påvirket deres maktposisjon.

3.2 Fornavn

Navnet Håkon var meget populært i store deler av Norden, særlig hos Ladejarlene, hvor navnet brukes så hyppig at rundt halvparten av alle Ladejarlene bar det.³⁰¹ På Island er derimot navnet nærmest ikkeeksisterende. Landnámabok og de islandske sagaene inneholder svært få forekomster av navnet Håkon, en observasjon som støttes av språkforskere.³⁰² Lignende tendenser ser man med andre fornavn som ofte ble brukt av høybårne i Norge, Sverige og Danmark. Navnet Svein er også svært vanlig i store deler av Norden, men også her skiller Island seg ut ved at det er ytterst få forekomster av navnet.³⁰³ Hvorfor islandske fornavn skiller seg ut på denne måten er vanskelig å si. Det kan være at den islandske befolkningen, som i store deler bestod av mektige menn som hadde blitt tvunget til å forlate hjemlandet sitt av enda mektigere menn motsatte seg ikke bare de politiske verdiene disse stod for, men også andre aspekter av livene deres. Genealogien i både konge- og islendingesagaene så vel som andre middelaldertekster vitner om hvor viktig personnavn må ha vært. Dersom kongenavnene ble assosiert med undertrykkelse og konflikt, kan det tenkes at dette var grunn nok til ikke å benytte seg av dem.

Navnets assosiasjon og tilskrevne symbolske verdi kan leve lenge etter at et person er død. En slik tilnærming kan være med på å forklare Håkon Sigurdssons valg av navnet Eirik. I kapittel 2 drøftes det hvorvidt jarlen valgte dette fornavnet akkurat fordi det hadde uheldige assosiasjoner gjennom Eirik Blodøks og hans sønner, Eirikssønnene. For at navnet Eirik ikke skulle tilskrives en evigvarende negativ assosiasjon og potensielt undergå en euhemeristisk transformasjon og bli udødeliggjort som Håkon Sigurdssons evige fiende, ga han sønnen navnet. På denne måten ville navnets betydning endres slik at det ikke lenger revolverte rundt Eirik Blodøks. Dersom dette stemmer, var det akkurat det motsatte som foregikk på Island. Enkelte fornavn hadde allerede fått så sterke assosiasjoner at de nødvendigst ble brukt.

En annen forklaring på hvordan enkelte kongsnavn ikke ble benyttet på Island, er navnets iboende verdier eller egenskaper. Det virker som om fedre som gikk bort før barnet deres ble

³⁰¹ Se kapittel 2.2.1

³⁰² Janzén, 1948, S. 76 og S. 28

³⁰³ Janzén, 1948, S. 91

født, ble oppkalt etter faren. Dette skjer blant annet to ganger innad i Torsnesingslekta. Skjebnetroen stod også sterkt i det førkristne Norden. Steinsland skriver at «Fødselsritene henger sammen med skjebnetroen som sto sterkt i den førkristen kulturen. Et menneskes skjebne ble fastlagt allerede ved fødselen.»³⁰⁴ Fødselsritene består som regel av vannøsing, knesetting og navngiving. Disse ritenes deterministiske karakter kan derfor ha spilt en viktig rolle for hva slags navn barna fikk tildelt. Dersom de islandske høvdingene trodde at kongsnavn og andre navn som hyppig forekom blant høybårne ellers i Norden hadde iboende verdier, kan dette forklare hvordan navnene forekom så sjelden. Kanskje trodde islendingene at slike navn muliggjorde eller økte sjansen for maktkamp.

Torsnesingenes fornavn var sterkt påvirket av den religiøse dimensjonen. Som det ble vist i kapittel 1.2, inneholder omtrentlig halvparten av alle Torsnesingenes fornavn førlederen Tor. Det gis flere forklaringer på hvorfor dette navneleddet forekommer såpass ofte. Det er blant annet på grunn av vennskapet med guden Tor. Venneordningen mellom høvding og gud var et sterkt bånd, og et vertikaldelt vennskap. Som i alle andre vennskap, eller i hvert fall de man fant under vikingtiden, spilte trolig gave- gjengaveprinsippet en viktig rolle: Man måtte gi for å få. Vennskapet var med andre ord ikke en ordning som opprettholdt seg selv, det måtte pleies. Håvamål presiserer hvor viktig vennskapet var, og hva som måtte til for å opprettholde det.³⁰⁵ Ladejarlenes religiøse tilhørighet kommer derimot ikke like synlig frem gjennom fornavnene.

Dette skyldes først og fremst at Ladejarlenes forhold til gudeverdenen var familiært, slik som vist med Sundqvists analyseverktøy.³⁰⁶ Familiære bånd trengte sannsynligvis ikke like mye vedlikehold som et vennsksforhold, og det var derfor ikke like stort fokus på å tilfredsstille gudene med personnavn. Det er imidlertid indikasjoner på at Ladejarlenes fornavn var inspirert av guder. Som det har blitt diskutert, ser det ut til at Håleygjatal redegjør for mer enn én guddommelig tilknytning. Odin og Skade utgjør skaldekvadets kjerne. Det er mulig det eksisterer en link mellom Odin og navnet Håkon, noe som kommer til uttrykk gjennom blant annet Håvamål.³⁰⁷ Håløygslektas bruk av alliterasjoner indikerer at også Holge kan ha vært tiltenkt en plass i diktet. Det at både halvparten av Ladejarlene og navnene som presenteres i

³⁰⁴ Steinsland, 2005, S. 329

³⁰⁵ Sigurdsson, 2010, S. 22-23

³⁰⁶ Ladejarlenes forhold til gudeverdenen faller innunder kategori 1C: Herskerne var av guddommelig slekt. Dette betyr at Ladejarlene tilhørte den øvre delen av herskerhierarkiet, i motsetning til Torsnesingene.

³⁰⁷ Steinsland, 2005, S. 48

Håleygjatal begynner på H er ifølge Steinsland ingen tilfeldighet og at forfatteren Eyvind Finnsson «må ha kjent Holge-tradisjonen da han diktet Håleygjatal.»³⁰⁸

En annen forklaring kan være at Ladejarlenes fornavn ikke forsøkte å legitimere den religiøse makten slik som Torsnesingene, men at de var mer opptatt av å fremme politisk eller militær makt. Ladejarlenes navn har som tidligere vist endret etymologisk betydning. Navnet Grjotgard utgikk temmelig fort fra Ladejarlenes fornavnrepertoar etter at de fikk plassen ved Lade gård. Navnene ser ut til å få langt klarere betydning. Sigurd betyr seier eller vokter mens navnet Eirik kan bety mektig eller hersker.³⁰⁹ Likeledes kan navnet Håkon være sammensatt av høy og konge. Navnet Svein har ingen etymologisk herskerbetydning, men navnet kan ha røtter i Rigstula. På denne måten symboliserte fornavnene Ladejarlene benyttet en kraftig fremtoning, som revolverte rundt herskerrelaterte egenskaper.³¹⁰ Håløygslektas fornavn utvikler seg i tråd med deres maktstatus. Desto mer makt Håløygene får, desto tydeligere fremkommer det via deres fornavn.

Torsnesingenes fornavn, før de eventuelt gjennomgikk en navndring, ser stort sett ut til å ta utgangspunkt i naturrelaterte forekomster, fremfor lederegenskaper. Navnene Ørnolv, Rolv og Stein er alle naturnavn. Hverken Ørnolv eller Rolv spiller en stor rolle blant fornavnene til Torsnesingene. Navnet Stein er derimot meget populært, og det forekommer en rekke ganger. Navnet Grim står i kontrast til denne formen for naturnavn. Det betyr ifølge en rekke kilder maske, eller den maskerte.³¹¹ Grim er først og fremst kjent for å være et av Odins mange navn, men navnet er også kjent fra flere europeiske herskerslekter, hvor det ofte assosieres med krig og kamp. Selv om de to siste Torsnesingene som fungerte som hovgøder og som faller innenfor den tidsmessige avgrensingen i denne oppgaven, Torgrim Torsteinsson og Torgrim Torgrimsson, hadde krigerrelaterte fornavn, er det svært lite som tilsier at navnene var ment som et virkemiddel i maktkamp.³¹²

En fornavnstradisjon som ikke ser ut til å forekomme blant Torsnesingene, er gjestnavn. I kongesagaene om Harald Hårfagre og Håkon den Gode forekommer skikken med gjestnavn flere ganger. Et eksempel på et slikt navn er hvordan Sigurd Ladejarl, i Harald Hårfagres

³⁰⁸ Steinsland, 1989, S. 426

³⁰⁹ Kruken & Stemshaug, S. 132, S. 194 og S. 505

³¹⁰ Ladejarlenes fornavn hadde ofte et etymologisk betydning som kunne assosieres med krig og kamp, men også lederskap og overklassen.

³¹¹ Steinsland, 2005, S. 192 og Lind, 2009, S. 81

³¹² Torgrim Torgrimsson fikk navnet sitt etter sin avdøde far, så videreføringen av navnet Grim forklares som en følge av dette. I tillegg fikk ikke Torgrim Torgrimssons/Snorre Gødes barn navn som kan støtte oppunder en utvikling, slik som den man ser hos Ladejarlene.

fravær, gir kongens barn navn etter sin far, Håkon Grjotgardsson.³¹³ Selv om Torsnesingene ikke benyttet seg av gjestenavn i sagalitteraturen, er det ikke dermed sagt at en slik praksis ikke eksisterte. Det betyr bare at en slik situasjon aldri utspilte seg, og at gjestenavn derfor ikke ble nødvendig. Når det er sagt, kan det tenkes at slike gjestenavn ikke hadde fungert på samme måte hos Torsnesingene, ettersom deres regler for fornavn og endringen av disse ikke var særlig streng. Det foregår en rekke fornavnsendringer i Eyrbyggja-saga. De høytidelige navneendringene hvor førlederen Tor ble lagt til et enkeleddet fornavn, men også de mer uformelle. Torgrim endret først navn til Snerre, for deretter å endre til Snorre.³¹⁴ Snorres navneendring var såpass gjennomgående, at også hans yngste sønn, som ble født etter at Snorre døde også fikk navnet Snorre etter sin far. Slike fleksible navneendringer forekom ikke blant Ladejarlene. Hålogalendingene ser ut til å være eksepsjonelt rigide når det gjelder navn. Når et navn var mottatt, var prosessen ferdigsluttet. Gjestenavn som ble gitt ved farens fravær, ble stående. De benyttet seg heller ikke at binavn.

3.3 Etternavn

Binavn eller tilnavn var en utbredt skikk under vikingtiden i alle samfunnsklasser. Trelen Tormod som angivelig skal spille en viktig rolle under slaget ved Hjørungavåg, hadde tilnavnet Kark. Navnet Kark kan ifølge Janzén bety tjukk eller grov hud.³¹⁵ Hårfagreætten opererer nærmest utelukkende med binavn. Harald Hårfagre, og hans to kongssønner Eirik Blodøks og Håkon den Gode eller Adalsteinsfostre bar alle binavn. Også Torsnesingene var hyppige brukere av slike tilnavn: Torolv Mosterskjegg, Torstein Torskebit og Snorre Gøde er tre av de mange Torsnesingene som benyttet seg av slike navn. Bruken av binavn blant Torsnesingene var såpass utbredt at alle personene som presenteres i slektstreet i kapittel 3, i hvert fall mennene, benyttet seg av eller var kjent under sine tilnavn. Ladejarlene frastod derimot denne skikken. Den eneste Ladejarlen med et kjent binavn var Håkon Grjotgardsson som har tilnavnet Gamle.³¹⁶ Måten Hålogalendingene brukte tittelen Ladejarl, gjør at det kan oppfattes som et slags slektsnavn fordi det går uendret i arv, og det var kun Håløyslekten som benytter seg av navnet.

Navnet Ladejarl var i første omgang en tittel. Grunnen til at det kan ha blitt brukt som et slektsnavn, har å gjøre med at jarlstittelen ble knyttet til deres hovedsete på Lade. På denne

³¹³ Pollestad, 2012, S. 110

³¹⁴ Eyrbyggja-saga, 2014, S. 124

³¹⁵ Janzén, 1948, S. 270

³¹⁶ Som tidligere nevnt hadde også Håkon Sigurdsson binavnet «den grusomme» men det er høyst usannsynlig at han selv benyttet seg av dette navnet.

måten kombinerte Håløygslekta en yrkestittel og et gårdsnavn til et unikt etternavn som gikk uendret i arv over fem generasjoner. Ikke ulikt, benyttet også Torsnesingene seg av tittelen gøde på en konsekvent måte, hvor yrkestittelen ofte erstattet patronymetternavnet. Man kan derfor si at Torsnesingene benyttet seg av gødetittelen som et yrkesnavn. Hovgødetittelen ble derimot sjelden knyttet til et sted eller en gård. Tittelen gikk heller ikke uendret i arv. Å omtale Torsnesingenes bruk av hovgødetittelen som et familie- eller slektsnavn blir derfor feil, fordi tittelen var ikke forbeholdt Torsnesingene, den var allment akseptert, både på Island og i resten av Norden.

3.4 Religiøs herskerstrategi

Ladejarlenes gjennomgående bruk av symboler og virkemidler, gir inntrykk av deres ønske om å skille seg fra den lavere eliten. Særegne navn og genealogiske myter – både forankret i den norrøne mytologien, den lokale mytologien og samisk mytologi, bærer preg av deres overordnede posisjon. Dette står i kontrast til Torsnesingene, som i langt større grad fungerte som primus inter pares. De islandske høvdingene var ikke like ambisiøse i sin fremtoning, og de nøyde seg sannsynligvis med gudsvennskapet. Selv om deres herskerrolle ikke var av samme karakter som Ladejarlenes, hadde de kanskje en tydeligere religiøs rolle.

Torsnesingenes rolle i kulten er nokså fremtredende.

Ifølge Klaus von See var tittelen gøde forbeholdt et profesjonelt presteskap i Norden, med Island som unntak.³¹⁷ Det er usannsynlig at det eksisterte et eget presteskap under vikingtiden, men det kan godt tenkes at gødene hadde et ekstraansvar for de religiøse jobbene. Jarlstittelen var derimot mer omfattende, og kongesagaene bærer også preg av at jarlene spilte sentrale roller i internasjonal politikk, megling, som militære ledere og skatteinnkrevere på et regionalt nivå. Med så mange oppgaver, kan det være at jarlenes religiøse praksis ble noe redusert. Ladejarlenes religiøse rolle beskriver i hvert fall langt mindre detaljert enn hva man finner hos Torsnesingene. Det eksisterte et indre hierarki blant herskerne, fra herse til konge. Tittelen jarl blir kun forbigått av konge og tilhører dermed den øvre delen av hierarkiet. Med kongemaktas fremvekst, ble det klart de spilte en stadig mindre rolle som religiøs leder.³¹⁸ Det kan være at herskerens rolle som religiøs leder ble mer og mer passiv jo høyere man kom opp i herskerhierarkiet. Dette kan være med på å forklare hvorfor Ladejarlene tilsynelatende hadde en mindre aktiv rolle i kulten enn de islandske høvdingene.

³¹⁷ Sundqvist, 2016, S. 164

³¹⁸ Sigurdsson & Pedersen, 06.01.2018, <http://www.norgeshistorie.no/vikingtid/makt-og-politikk/0810-fra-hovdingdommer-til-kongedomme.html>

Av de religiøse symbolene som manifesterte seg fysisk, spilte høysetestolpene en særdeles viktig rolle for Torsnesingene. De innehar også en sentral rolle i Eyrbyggja-saga og i store deler av Landnámabok. Som det ble nevnt i kapittel 1, var det en utbredt skikk at tilkomne landnåmsmenn kastet høysetestolpene på havet når de nærmest seg Island. Skikken ble forklart med at Tor selv skulle føre stolpene i land, og der hvor de traff, skulle også høvdingene slå seg ned.³¹⁹ Høysetestolpenes plass i sagalitteratur som omhandler Ladejarlene forteller langt mindre om dette. Det er ikke dermed sagt at Ladejarlene var mindre opptatt av høysetestolpene, men at fokuset i sagaene er annerledes. Islendingesagaene fokuserer nærmest utelukkende på hendelser som foregår på Island, noe som gir rom for mer detaljerte beskrivelser og et bedre innblikk i hverdagslivet til høvdingene. Kongesagaene tar i større grad sikte på internasjonale forhold, og ser mye av historien i et makroperspektiv, i hvert fall sammenlignet med Islendingesagaene. Den noe mangelfulle beskrivelsen av Ladejarlenes tanker og handlinger rundt religiøse objekter kan være et resultat av dette.

En mulig forklaring på høysetets sentrale plass blant Torsnesingene, kan sees i lys av kult- og kultstedskontinuitet. Når mange av de norske høvdingene måtte flytte fra Norge til Island, kan det ha vært viktig for dem å frembringe kultkontinuitet. Som det ble forklart i kapittel to, hadde høysetet og høysetestolpene flere divinatoriske egenskaper, blant annet kommunikasjon med avdøde slektninger. Forfedrenes gravhauger ser også ut til å ha spilt en tilsvarende rolle.³²⁰ Det er lite sannsynlig at landnåmsmennene tok med seg forfedrenes levninger på seilasset over til Island, det er i hvert fall ingenting som tyder på det. Fraflyttingen av hjemlandet, og derfor forfedrenes gravhauger, kan ha gjort høysetestolpene og høysetet desto viktigere, fordi det overtar funksjonen til gravhaugene.

Genealogiske myter og deres hensikt kan først og fremst ha vært å legitimere makt, og på denne måten er deres hovedfunksjon symbolsk. Sundqvist hevder at genealogiske propagandamyter kan ha vært allmenn kost i tidlig vikingtid, men at slike proklamasjoner etter hvert ble forbeholdt eliten ettersom maktsentraliseringen og den påfølgende konkurransen tiltok.³²¹ Også Ladejarlenes Håleygjatal kan bære preg av en slik utvikling. Odin som opphavsmyte var ikke særegent Håloygslekta, også den danske kongefamilien Skjoldungene opererte med en tilsvarende genealogi. Ettersom stadig flere høybårne familier i Norden konverterte til kristendommen, kan det være at genealogiske myter ble mulig for

³¹⁹ Eyrbyggja-saga, 2014, S. 119

³²⁰ Steinsland, 2005, S 338-340

³²¹ Sundqvist, 2016, S. 92

andre mindre mektige familier. Håleygjatal kan derfor ha blitt til blant annet som et resultat av at de danske Skjoldungene konverterte til kristendommen, og at det genealogiske monopollet på visse hedenske guder derfor åpnet seg. For de islandske høvdingene, så var sannsynligvis ikke mangelen på makt årsaken til fraværet av slike genealogier, men snarere den politiske situasjonen i landet. Under Landnámstiden var det store utfordringer med bosettelse, på grunn av mangel på lokalkunnskap. Det krevende situasjonen krevde storstilt samarbeid, noe som i sin tur førte til langt fredeligere tider.³²² Genealogiske propagandamyter, som hadde til hensikt å fremme enkeltes posisjon i samfunnet ville sannsynligvis sett på som en provokasjon mot det nyetablerte islandske samfunnet, og det var derfor uaktuelt.³²³

Herskerens kontroll og organisasjon av kulten var først og fremst knyttet til eierskap av hov. Skildringene i Eyrbyggja-saga og Landnámabok gir sterke indikasjoner på at hovene var privateid, og at det derfor ikke eksisterte noe eget presteskap hverken på Island eller i Norge under vikingtiden. Torsnesingene, som de andre islandske høvdingene, eide etter alt å dømme sine egne hov.³²⁴ Hovene spilte en sentral rolle i den offentlige kulten, så kontroll over sakralbygget var nødvendig for å sikre seg en sentral plass i den kultiske praksisen. Det er sannsynlig at også Ladejarlene administrerte sine egne hov. Under gjestegildet som ble arrangert fordi kong Håkon den Gode kom på besøk til Trøndelag, fant sted på Lade. Det var også Sigurd Håkonsson som arrangerte sammenkomsten. På denne måten ble Lade et maktsentrum, og de store begivenhetene revolverte rundt jarlenes gård. I tillegg til å være et religiøst episenter, er det også mulig at det var økonomiske årsaker til at hovgødene ønsket eierskap av hov. Eyrbyggja-saga, så vel som annen sagalitteratur forteller om hovtoll (NO hoftollr).³²⁵ Dette er imidlertid en debattert virkning av eierskapet av hov, fordi kirkeavgiften først ble etablert i 1096 på Island. Dersom det hadde eksistert et religiøst motivert skattesystem, ville det sannsynligvis blitt overført med overgangen fra hedendom til kristendom.³²⁶

Terskelen for å påkalle de øvre maktene, ser ut til å være lavere blant Torsnesingene. Tor blir påkalt nokså ofte i Eyrbyggja-saga, både før seillaset til Island, under reisen og flere ganger

³²² Sigurdsson, 2008, S. 50-51

³²³ Sundqvist, 2016, S. 93

³²⁴ Eyrbyggja-saga forteller flere ganger om hovene som ble administrert av Torsnesingene, og hvordan de finansierte dem. Torolv Mosterskjeggs hov ble brutt ned i det han reiste over til Island, noe som mest sannsynlig vitner om hans eierskap. Mosterskjegg skal også ha samlet inn skatt fra lokalbefolkningen for å vedlikeholde hovet. Hvorvidt dette er sant eller ikke, er vanskelig å si.

³²⁵ Sundqvist, 2016, S. 195

³²⁶ Sundqvist, 2016, S. 195

mens de bodde der. Hallstein skal angivelig ha påkalt Tor fordi han ønsket materiale å bygge høysetestolper, og materialet fikk han. Det er riktig at høysetestolpene hadde en viktig plass i samfunnet, men at problemet trengte divinatorisk innblanding henger ikke helt på greip. Blotene var først og fremst forankret i årstidene, men kriseblot kunne også arrangeres.³²⁷ Hallsteins tømmermangel fremstår ikke akkurat som en krise. I tillegg var han åpenbart i stand til å kommunisere med Tor uten at han hadde høysetestolper. Ladejarlene arrangerte blot i tråd med årssyklusen, og det forekommer sjelden avvik. I Sagaen om Jomsvikingene foregår det imidlertid et kriseblot, hvor Håkon Sigurdsson angivelig ofrer sin yngste sønn til ættegudinnen Torgerd og søsteren hennes, Irpa.³²⁸

3.4 Religiøse ritualer

Det er hovedsakelig tre rituelle handlinger knyttet til fødselen: Vannøsing, navngiving og knesetting. Disse livsløpsritene beskrives flere ganger i Heimskringla, blant annet i Harald Hårfagres saga, hvor også Ladejarlene tar del i de rituelle handlingene. Vannøsing og navngiving blir alltid nevnt sammen, mens knesetting kun nevnes sporadisk. Det kan være at knesettingen utgikk, eller at handlingen var så vanlig at Sturlasson kun vekselvis nevnte det.³²⁹ Slik navngivingen i Eyrbyggja-saga fremstilles, ser ikke Torsnesingene ut til å være like opptatt av den tredelte livløpsriten. Kun én gang blir vannøsing nevnt i forbindelse med navngiving.³³⁰ Torsnesingene var derimot mer opptatt av den nyfødtes divinatoriske tilhørighet, og navngivingen ble derfor delt inn i to faser; først fikk den nyfødte et enkeltleddet navn, før de fikk tilført en førleder.

Eyrbyggja-saga skildrer kun fødselsritene til de barna som bærer Torsnavn, og det er derfor vanskelig å si om alle nyfødte gjennomgikk en todelt navngiving. Slik navngivingen beskrives i de kongesagaene som har blitt brukt i denne oppgaven, gjennomgikk de nyfødte kun én navngiving, og denne var ikke like opptatt av den guddommelige tilknytningen. Håløygslekta, så vel som ynglingene, ser ut til å ha vært mer opptatt av fornavnets familiære historie. Der hvor nyfødte blir tildelt navn i de to norske kongesagaene, blir de oppkalt etter

³²⁷ Steinsland, 2005, S. 274-275

³²⁸ Sagaen om Jomsvikingene beskrives ofte som en av de mindre pålitelige sagaene, og dette kriseblotet er derfor av høyst tvilsom karakter. Det kan allikevel gi opplysninger om hvor restriktive Ladejarlene var i sin kontakt med gudene.

³²⁹ Vannøsing, navngiving og knesetting fulgte stort sett alle fødsler. Det kan være at knesetting inngikk som en del av navngivingen og derfor ikke blir nevnt like ofte som vannøsing. En annen mulig forklaring kan være at middelalderforfattere ønsket å påvise kultkontinuitet mellom åsatroen og hedendommen. Siden dåp er en viktig rituelle handling i kristendommen, kan det også være at det ble tildelt ekstra oppmerksomhet.

³³⁰ Se kapittel 1.3.1

autoritetspersonen selv, eller hans forfedre. Både Harald Hårfagre og hans sønn Håkon den Gode oppkalte barn etter seg selv. Sigurd Håkonsson, ga Håkon den Gode sitt fornavn etter hans egen far, Håkon Grjotgardsson. Torsnesingene var også opptatt av navnenes familiære tilknytning, men dette gjaldt særlig hvis faren døde før barnet ble født. I begge tilfellene hvor fedrene døde før sønnen var født, fikk barna farens navn. Dette står i kontrast til hvordan Harald Hårfagre og Håkon den Gode oppkalte barn etter seg selv, siden de begge var i live.

Torolv Mosterskjegg og hans ætt var alle tilhengere av guden Tor, som av Dumézil beskrives som en andrefunksjonsgud. Dette innebærer at Tor, sett ut ifra gudenes eget hierarki, ikke tilhørte det øvre hierarkisjiktet i gudenes panteon. Denne samfunnsposisjonen ser ut til å gjenspeile Torsnesingenes egen plass, ettersom de også tilhørte eliten men på et lavere nivå. På samme måte kan man si at Ladejarlens forhold til Odin også gjenspeiler deres respektive plass i samfunnet. Jarltittelen blir tradisjonelt sett plassert under kongetittelen, men i realiteten ser det ut til at forskjellen mellom jarl og konge, i hvert fall til tider, var marginal. Dette begrunnes med hvordan flere av Ladejarlene til tider styrte hele Norge, på tross av at de ikke bar kongetittel. Håloygslektas bruk av Odin som sin guddommelige stamfar, og gjenspeilingen av hans hierarkiske rolle, er derfor representativ med den man finner hos Ladejarlene.

Når det er sagt, representerer Ladejarlene også andre guddommelige skikkelser, og disse var etter alt å dømme ikke førstefunksjonsguder. Holge og det som sannsynligvis var hans datter, Torgerd, er relativt ukjente gudeskikkelser, og det er derfor vanskelig å si hvilken rolle de var tiltenkt. Ved en anledning, i Sagaen om Jomsvikingene, opptrer Torgerd og søsteren hennes som vær- og krigerskikkelser.³³¹ Dette kan indikere at Torgerd var en andrefunksjonsgud, ettersom guder i utgangspunktet beveger seg nedover i funksjon og ikke oppover. Slik Tor fremstilles i Eyrbyggja-saga og i Landnámabok, hadde også han flere funksjoner. Æsen var tradisjonelt sett krigergud, men han kunne også operere som visdomsgud å påvirke været.³³² De norrøne gudenes flerfunksjonelle roller er ikke noe nytt. Selv om Odin er en velkjent gudeskikkelse, har han en rolle det kan være vanskelig å sette fingeren på. Han opptrer på alle områder og i alle sfærer.³³³ Multifunksjonelle guder eksisterer innad i Dumézils

³³¹ Etter at Tormod Kark, på befaling fra Håkon Sigurdsson ofret sønnen Erling til Torgerd, skal det ha oppstått et fryktelig haglvær som hjalp jarl og hans allierte til seier mot jomsvikingene. I tillegg skildrer sagaen (om Jomsvikingene) at jarlens motstandere skimte kvinneskikkelser i kampens hete. Dette skal angivelig ha vært Torgerd og søsteren, som kjempet for Håkon Ladejarl. Steinsland beskriver kvinneskikkelsene som deltok i slaget ved Hjørungavåg som valkyrjer. Steinsland, 2005, S. 255

³³² Steinsland, 2005, S. 197

³³³ Steinsland, 2005 S. 172-173

trefunksjonsmodell, men det kan også være at de norrøne gudene er påvirket av en universell gudeskikkelse. De norrøne gudenes funksjonsoverskridelse som et resultat av synkretisme er en interessant tanke, men det er vanskelig å påvise.

Avslutning

Da Kushim (sannsynligvis) signerte med navnet sitt på leirtavlen i Uruk for drøye 5500 år siden, er det lite sannsynlig at han forestilte seg oppmerksomheten han ville motta i moderne litteratur. Den beskjedne signaturen representerer en menneskelig kontinuitet som uendret har fulgt historien og menneskene som har skapt den. Navnets betydning har også satt sine spor i den førkristne nordiske kulturen, noe et mangfold av sagalitteratur og samtidskilder kan vitne om. Jeg har i denne oppgaven undersøkt personnavnets karaktertrekk, og hvordan det fikk samfunnsmessig betydning i Vestnordisk herskerkultur i perioden fra 870 til 1030. Oppgavens fokus blir sammenfattet i problemstillingen:

Hva kjennetegner herskernes personnavn, og hvilken rolle spilte navnene for herskermaktens legitimering av makt i Norge og på Island i perioden 870 – 1030?

De grunnleggende reglene som kjennetegner bruken av fornavn blant Torsnesingene og Ladejarlene, blir i stor grad påvirket av samfunnsstrukturen. Dette kommer blant annet til syne gjennom det store fraværet av typiske herskernavn på Island, både blant Torsnesingene, men også de andre vikinghøvdingene. Navn som Håkon, Svein og Sigurd er nærmest ikkeeksisterende i det islandske vikingsamfunnet. Blant Ladejarlene, er det derimot akkurat slike herskernavn som blir brukt. Den hyppige bruken av slike fornavn, kan sannsynligvis sees i forbindelse med navnets etymologi. Navnene er gjerne sammensatt av ord som beskriver typiske herskeregenskaper, som seier, storhet og høy eller konge. Ladejarlenes fornavnsutvikling fra naturinspirerte navn som Grjotgard, til maktnavnene som akkurat ble nevnt, peker i retning av at fornavnene spilte en stadig viktigere rolle i legitimeringen og opprettholdelsen av deres maktposisjoner. Fornavnenes etymologiske betydning utviklet seg i samsvar med makta.

For Torsnesingene er det enkeltleddede navn kombinert med førlederen Tor som utgjør hovedvekten av fornavn. Sett foruten det guddommelige navneleddet, tenderer fornavnene å være inspirert av naturen. Kun unntaksvis har fornavnene en etymologisk betydning som ikke kan assosieres med natur. Det er ingen klar utvikling i navnmaterialet blant Mosterskjeggætta, annet enn at Torsnavnets religiøse dimensjon sannsynligvis utgår eller blir mindre viktig med innføringen av kristendommen. Det ser nemlig ut til at bruken av Torsnavn

holder seg relativt stabil selv etter at kristendommen ble vedtatt som offisiell religion ved Alltinget i år 999/1000.³³⁴ Valget av Torsnavn ser ut til å skje gjennom to navngivingsprosesser (i hvert fall før kristendommen ble innført), hvor det var et stort fokus på navnets religiøse dimensjon. Dette kommer til uttrykk gjennom hvordan fedrene begrunnet tilføringen av førlederen Tor til sønnenes navn. Navneleddet blir tilført på grunn av farens forhold til Tor, eller sønnens kommende forhold til guden. Ladejarlenes fornavn bærer ikke preg av å være påvirket av deres religiøse tilhørighet, i hvert fall ikke i like stor grad som de islandske høvdingene.

Den eneste religiøse referansen Håløygslektas fornavn bærer preg av, er alliterasjonen som trolig tar utgangspunkt i den mystiske gudeskikkelsen Holge. Mangelen på religiøs fornavnreferanse, kan være et resultat av den øvre herskermaktens manglende eller passive rolle som kultledere.³³⁵ Det skal riktignok nevnes at navet Håkon kan være et slags gudenavn, forankret i Odin. Om dette er tilfellet, er det fremdeles kun fornavn som begynner på H som har en religiøse dimensjon. I tillegg, var Ladejarlenes forhold til gudene familiært skal vi tro Håleygjatal. Opprettholdelsen av familiære forhold trengte sannsynligvis ikke samme møysommelige vedlikehold og tilfredsstillelse som de forholdene som først og fremst var basert på vennskap. Mosterskjeggættas forhold til Tor eksisterte kun via vennskap, og det var etter alt å dømme et mer krevende forhold å forholde seg til. Vennskapet i vikingtiden var et viktig bånd, men det var basert på gjensidighet. Gave- gjengaveprinsippet lå til grunn for vennsforholdet, og det er derfor nærliggende å tro at Torsnesingene så seg nødt til å tilfredsstille Tor i større grad enn hvordan Ladejarlene forholdt seg til Odin. Dette var sannsynligvis et nokså passivt forhold.

Både Mosterskjeggætta og Håløygene benyttet seg av yrkestittelen sin som om det var et binavn. Titlene står ofte sammen med de patronyme etternavnene, samtidig som de tidvis erstatter dem. Mens Torsnesingenes bruk av tittelen gøde eller hovgøde kan minne om et yrkesnavn, har Håløygslektas bruk av tittelen Ladejarl mye til felles med bruken av slekts- eller familienavn. Dette begrunnes med måten jarlene har festet stedsnavnet Lade til tittelen, og på den måten konstruert et navn som er særegent deres slekt. Navnet går også uendret i arv over mange generasjoner, noe som styrker denne teorien ytterligere.

³³⁴ Dette kommer blant annet til syne gjennom navna Snorre Gøde sine barn, hvor flere av dem bærer Torsnavn.

³³⁵ Som vist i kapittel 3.4, hadde kongene en meget passiv rolle i den førkristne kulten. Det er sannsynlig at også jarlene, som hierarkisk sett var nært forbundet med kongen også hadde en tilsvarende rolle. Det religiøse fokuset i kongesagaene som skildrer Ladejarlene kan i hvert fall peke på at dette var tilfellet.

Når det kommer til religiøse ritualer og herskerens rolle i kulten, forteller Eyrbyggja-saga detaljert om kultiske handlinger. Her kommer det frem at Torsnesingene hadde sentrale roller under de religiøse ritene, som for eksempel da Torolv Mosterskjegg kastet høysetestolpene i sjøen når de nærmet seg Island. Ladejarlenes rolle i kulten er også sentral, og de representerer maktkollektivet under gildefester og blot. Det er verdt å merke seg at sagalitteraturen har forskjellig fokus. Mens de hellige handlingene i Eyrbyggja-saga utelukkende faller utenfor kulten som revolverte rundt årssyklusen, har kongesagaene et større fokus på kalenderblotene. Uavhengig av hvilken religiøse sammenkomster som ble arrangert, ser det ut til at både Ladejarlene og Torsnesingene administrerte sine egne hov. Dette gav dem også en viktig rolle i kontroll og organisering av kulten.

Litteraturliste

Primærkilder:

Eyrbyggja-saga. Oversatt av Mindrebø, Arnhild. Islendingesagaene. Samtlige sager og førtini tætter. Bind V, Rikdom og makt, tro og kamp. Saga forlag, Reykjavik, 2014

Fagrskinna. Oversatt av Schreiner, Johann. En norsk kongesaga. Fabritius forlag, Oslo, 1972

Harald Hårfagres saga. Oversatt av Pollestad, Kjell Arild. Snorre Sturlasson. Heimskringla. Norske kongesagaer, første del. Gyldendal norsk forlag AS, 2012

Håkon den Godes saga. Oversatt av Pollestad, Kjell Arild. Snorre Sturlasson. Heimskringla. Norske kongesagaer, første del. Gyldendal norsk forlag AS, 2012

Landnámabok. Oversatt av Pálsson, Hermann & Edwards, Paul. The book of settlements. Landnámabok. University of Manitoba Press, Winnipeg, Manitoba, 2012

Njåls-saga. Oversatt av Liestøl, Aslak. Revidert av Hagland, Jan Ragnar. Njålssoga. Det norske samlaget, Oslo, 2007

Rígstula. Oversatt av Holm-Olsen, Ludvig. Edda 1: Gudedikt. Bokklubbens Lyrikkvenner, Cappelen forlag AS, Oslo, 1987

Sekundærlitteratur:

Amory, Frederic: The Historical Worth of Rígstula, 2001

Anthony, Andrew (2017). Hentet 20. april 2018 fra:

<https://www.theguardian.com/culture/2017/mar/19/youval-harari-sapiens-readers-questions-lucy-prebble-arianna-huffington-future-of-humanity>

Bratberg, Terje (2009). Hentet 3. mars 2018 fra: https://nbl.snl.no/Sigurd_Håkonsson

Dahl, Ottar: Om «sannhet» i historien. Historisk tidsskrift, 1999

Dosse, Francois: History of Structuralism. The sign sets, Volume 2, 1967-present. Oversatt av Glassman, Deborah. University of Minnesota Press, Minneapolis, London, 1997

Gennep, van Arnold: Rites de passage. Oversatt av Ringen, Erik med tittelen Overgangsriter = Rites de passage. Pax forlag, Oslo, 1999

Hald, Kristian: Personnavne i Danmark i Middelalderen, Dansk historisk fællesforening, 1971

Harrari, Yuval Noah: Sapiens en kort historie om menneskeheten. Oversatt av Stokseth, Lene. Bazar forlag/Cappelen Damm AS, Oslo, 2016

Heide, Beate & Myklevold, Børge Hansen (2015). Hentet 9. mars 2018 fra: <https://digitaltmuseum.no/011085441967/vikingenes-stolthet>

Janzén, Assar: Nordisk Kultur VII. Personnamn. H. Aschehoug & Co forlag. Oslo, 1948

Jóhannesson, Jón: Islands historie i mellomalderen. Fristattida. Universitetsforlaget, Bergen, 1969

Krag, Claus: Vikingtid og rikssamling 800-1130. Aschehoug & Co., Oslo, 1995

Kruken, Kristoffer & Stemshaug, Ola: Norsk personnamnleksikon. Samlaget, Oslo, 2013

Lehiste, Ilse: Names of Scandinavians in the Anglo-Saxon Chronicle. Modern Language Association.

Lind, Idar: Norrøn mytologi fra A til Å. Det norske samlaget, Oslo, 2009

Lind, Idar (2009). Hentet 3. februar 2018 fra: <https://nbl.snl.no/Kark>

Macfarlane, Katherine Nell: Isidore of Seville on the Pagan Gods. The American Philosophical Society. Philadelphia, 1980

Moen, Kristian: Snorre forteller: Utvalgte fortellinger fra kongesagaene. N. W. Damm & søn, Oslo, 1948

Myhre, Eivind: Historie. En introduksjon til grunnlagsproblemer. Pax forlag A/S, Oslo, 2014

Opsahl, Erik (2018). Hentet 23. mars 2018 fra: https://snl.no/Islands_historie#-Lovverk_og_administrasjon

Sandnes, Jørn (2009). Hentet 10. februar 2018 fra: https://nbl.snl.no/Håkon_Sigurdsson

Schreiner, Johan: Trøndelag og rikssamlingen. A.W Brøggers Boktrykkeri A/S, Oslo, 1928

Schjødt, Jens Peter, Raudvere Catharina, Sundqvist, Olof, m.fl: More Than Mythology: Narratives, Ritual Practices & Regional Distribution in pre-Christian Scandinavian Religions. Nordic Academic Press, Lund, 2012

Sigurðsson, Jón Viðar: Den vennlige viking. Vennekapets makt i Norge og på Island 900-1300. Pax forlag A/S, Oslo, 2010

Sigurðsson, Jón Viðar: Det norrøn samfunnet. Vikingen, kongen, erkebiskopen og bonden. Pax forlag A/S, Oslo, 2008

Sigurðsson, Jón Viðar og Pedersen, Unn (2015). Hentet 6. januar 2018 fra: <http://www.norgeshistorie.no/vikingtid/makt-og-politikk/0810-fra-hovdingdommer-til-kongedomme.html>

Simonsen, Povl: Ottar. Populære småskrifter fra Tromsø museum. Menneskeinnvandring til Nord-Norge. Tromsø, 1957

Steinsland, Gro: Norrøn religion. Myter, riter, samfunn. Pax forlag A/S, Oslo, 2005

Steinsland, Gro: Det hellige bryllup og norrøn kongeideologi: en undersøkelse av hierogami-myten i Skírnismál, Ynglingatal, Háleygjatal og Hyndluljóð. Universitetet i Oslo, Oslo, 1989

Språkrådet. Hentet 17. februar 2018 fra: http://www.sprakradet.no/sprakhjelp/Skriverad/navn-pa-steder-og-personer/Historiske_navn/Historiske_navn_G_N/

Sundqvist, Olof: An Arena for Higher Powers: Ceremonial Buildings and Religious Strategies for Rulership in Late Iron Age Scandinavia. Brill, Leiden, 2016

Supphellen, Steinar: Kongsmenn og krossmenn. Festskrift til Grethe Authén Blom. Tapir forlag, Trondheim, 1992

Universitetet i Oslo. Hentet 20. februar 2018 fra: <http://www.khm.uio.no/english/research/publications/nytt-om-runer/konv/runer.htm>

Veka, Olav (2017). Hentet 6. januar 2018 fra: <https://snl.no/etternamn>

Wormald, Patrick: Kings and Kingship. Cambridge University press, 2005

Vedlegg

Vedlegg 1: Torsnesingenes slektstre

Vedlegg 2: Ladejarlenes slektstre

